

ISOVANHEMMAT PERHEHOITAJINA

”Lähinnä vaan mietittiin sitä, tietysti sitä ikää.”

TERHI LAVONIUS
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2014

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Pori

LAVONIUS, TERHI: Isovanhemmat perhehoitajina. *”Lähinnä vaan mietittiin sitä, tietysti sitä ikää.”*

Pro gradu -tutkielma 72 sivua, 1 liite

Sosiaalityö

Ohjaaja: Suvi Krok

Maaliskuu 2014

Tämän tutkielman aiheena ovat isovanhemmat, jotka toimivat perhehoitajina omille lapsenlapsilleen. Erityisesti olen kiinnostunut ikääntymisen näkymisestä isovanhempien sijaisvanhemmuudessa, kun he kasvattavat omia lapsenlapsiaan. Lisäksi olen tutkinut sitä, millaisia tukimuotoja isovanhemmille on tarjottu tai millaisia tukimuotoja isovanhemmat olisivat toivoneet saavansa vanhemmuuden tukemiseen.

Isovanhemmille sijoittamista mietitään usein lastensuojelussa, kun lapselle täytyy löytää sijaishuoltopaikka. Isovanhempien soveltuvuutta arvioidaan eri näkökulmista, joista ikääntyminen ja sen tuomat haasteet nousevat helposti esiin. Sosiaalityöntekijöillä, jotka arvioita tekevät, ei välttämättä ole kuitenkaan tietoa siitä, kuinka oleellisesta asiasta on kysymys ja millainen painoarvo ikääntymiselle tulisi asettaa.

Olen kerännyt aineiston yhteistyössä Satakunnan lastensuojelun kehittämissyksikön kanssa. Kehittämissyksiköllä on tietoa alueen perhehoitajista sekä isovanhemmista, joille on sijoitettu lapsenlapsi. Aineisto koostuu kuuden isovanhemman haastattelusta ja olen analysoinut sen sisällönanalyysin avulla. Vanhemmuutta ja ikääntymistä olen tutkinut vanhemmuuden roolikartan kautta, joka määrittelee ja jäsentää vanhemmuuden eri roolien tehtäviä. Perhehoitajalaki asettaa puolestaan erilaisia tukimuotoja, joita perhehoitajille kuuluu. Tutkin kuinka nämä tuen muodot ovat toteutuneet isovanhempien kohdalla ja selvitän, nouseeko jotain muita tuentarpeita esiin.

Tuloksista käy ilmi, että isovanhempien ikääntyminen alkaa näkyä sijaisvanhemmuudessa erityisesti silloin, kun lapsenlapsi alkaa itsenäistyä. Isovanhempien ikääntyminen ja voimavarojen rajallisuus alkavat näkyä rajojen asettamisessa ja nuoren erilaisten tarpeiden ymmärtämisessä. Isovanhemmille on kuitenkin ikääntymisen myötä kertynyt kokemuksia ja kärsivällisyyttä, jotka auttavat kasvatustehtävässä.

Isovanhempien saama tuen määrä oli tulosten mukaan vähäistä. Tuloksissa korostui isovanhempien epätietoisuus erilaisten tukimuotojen mahdollisuudesta sekä siitä, miten ne toteutuisivat. Tuen mahdollisuuksista ei haastattelujen mukaan oltu keskusteltu viranomaisten kanssa. Isovanhempien ikääntyminen ja voimavarojen rajallisuus saattoi myös vaikuttaa siihen, etteivät he itse lähteneet niitä selvittämään. Yhteistyö viranomaisten kanssa näytti aineiston mukaan myös heikolta, ja viranomaiset koettiin kiireisiksi. Riskinä on, että isovanhemmilla saattaa olla halu pärjätä ja ratkaista lapsen asiat suvun sisällä. Viranomaisille voidaan antaa helposti parempi kuva kuin mitä se todellisuudessa on. Viranomaisten tulisikin olla aktiivisesti mukana ja huolehtia siitä, että isovanhemmilla on tieto erilaisista tukimuodoista. Näin voidaan myös heti puuttua mahdollisiin ongelmiin. Ikääntymisen tuomiin haasteisiin voidaan antaa monenlaista tukea ja hyvällä yhteistyöllä ennaltaehkäistä ongelmien syntymistä.

Asiasanat: lastensuojelu, perhehoito, sukulaissijoitus, isovanhemmat, ikääntyminen

UNIVERSITY OF TAMPERE

School of Social Sciences and Humanities, Department of Pori

LAVONIUS, TERHI: Grandparents as family carers. *"We were mainly just wondering about the age."*

Masters's Thesis, 72 pages, 1 appendix page

Social Work

Supervisor: Suvi Krok

March 2014

The subject of this thesis is grandparents who act as family carers to their own grandchildren. I am especially interested in how the grandparents' aging can be seen in foster care as they are raising their own grandchildren. In addition, I have studied what kinds of forms of support have been offered to grandparents or what kinds of forms of support the grandparents would have wished to receive for supporting their parenthood.

Placing children with their grandparents is often considered in child protection when a foster care location has to be found for a child. The suitability of grandparents is evaluated from different perspectives, among which aging and challenges brought forth by it are matters that come up easily. Social workers making the assessment do not, however, necessarily have information on how essential the matter in question is and what kind of weight should be placed on aging.

I have collected the material in cooperation with the child protection development unit of Satakunta. This development unit has information on the area's family carers as well as grandparents with whom a grandchild has been placed. The material consists of the interviews of six grandparents, and I have analysed it with the help of content analysis. I have studied parenthood and aging with the help of a role map of parenthood that defines and structures the tasks of different roles of parenthood. The Family Carer Act, on the other hand, sets different forms of support for family carers. I studied how these forms of support have been realized for grandparents and I clarified if some other forms of support come up.

The results show that the aging of grandparents begins to show in foster care especially when the grandchild starts to become independent. The aging of grandparents and the limited scope of their resources begin to be visible in setting limits and understanding the different needs of the young. However, along with aging, the grandparents have gained experiences and patience that assist in the parenting task.

According to the results, the grandparents did not receive much support. In the results, the unawareness of the grandparents regarding different form of support as well as how they would be realized were emphasized. According to the interviews, the grandparents had not discussed support possibilities with the authorities. The grandparents' aging and limited scope of resources may also have had an effect on the fact that they did not find things out themselves. Cooperation with the authorities also seemed weak according to the material, and the authorities were experienced as busy. The risk is that grandparents may wish to cope with matters and solve them inside the child's family. The authorities are easily given a better picture than it is in reality. The authorities should, therefore, be actively involved and take care that the grandparents have information on different forms of support. In this way, it is also possible to deal with possible problems immediately. Different kind of support can be provided for challenges brought forth by aging, and problems can be prevented with good cooperation.

Keywords: Child Protection, Family Carer, Kinship Care, Grandparents, Aging

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	PERHE JA KOTI.....	4
2.1	Perheen ja kodin merkitykset.....	4
2.2	Isovanhemmat perheissä.....	5
3	PERHEHOITO LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLLOSSA	8
3.1	Perhehoidon historiaa	9
3.2	Perhehoidon tukimuodot.....	10
4	SUKULAISSIJOITUS.....	12
4.1	Läheisverkostokartoitus	12
4.2	Sukulaissijoituksen hyvät ja huonot puolet	13
4.3	Sukulaissijoitukset isovanhemmille	15
5	ELÄMÄNKULKU JA IKÄÄNTYMINEN	17
5.1	Ikääntyvä väestö	18
5.2	Sosiologian ikätutkimus.....	19
6	VANHEMMUUS	23
6.1	Vanhemmuuden roolikartta	23
6.2	Isovanhempien ikääntyminen ja vanhemmuus	26
7	TUTKIMUSPROSESSI	28
7.1	Tutkimuskysymykset.....	28
7.2	Aineiston kerääminen	29
7.3	Haastattelu menetelmänä	30
7.4	Laadullinen sisällönanalyysi.....	32
7.5	Luotettavuuden arviointi.....	34
7.6	Tutkimusetiikka.....	34
8	TULOKSET.....	36
8.1	Sijoituksen alkutilanne	36
8.2	Vanhemmuus ja ikääntyminen.....	38
8.3	Tukimuodot	50
8.4	Sijoituksen loppuarviointi.....	59
9	JOHTOPÄÄTÖKSET	62
	LÄHTEET	67
	LIITTEET	73
	LIITE 1 Teemahaastattelurunko	73

1 JOHDANTO

Lastensuojelun sijaishuolto on viime vuosina ollut murroksessa, mitä on osaltaan vauhdittanut uudistettu lastensuojelulaki. Uusi lastensuojelulaki on painottanut perhehoitoa sijoituspaikan valinnassa. Sosiaalityöntekijöiden tulee ensisijassa selvittää sukulais- ja läheissijoituksen mahdollisuus läheisverkostokartoituksella ennen sijoitusta (Lastensuojelulaki 32§). Sukulaissijoituksen kartoittaminen on haasteellista sillä sosiaalityöntekijän tulisi vähintäänkin kyetä näkemään tulevaisuuteen, jotta nähtäisiin, mikä sijaishuoltopaikka olisi paras mahdollinen lapselle.

Lapsen sijoitus nostattaa sukulaisissa paljon erilaisia tunteita. Sukulaisissa voi herätä auttamisen halu, kun he näkevät sukulaislapsen tilanteen ja mahdollisen muuton kauemmaksi kotoaan ja sukulaisistaan. Isovanhempiin saattaa erityisesti kohdistua painostusta sillä vanhemmat voivat toivoa lapsen sijoittamista omien vanhempiensa luokse. Vanhemmilla ja isovanhemmilla saattaa olla ajatuksena, ettei sijoitus kestäisi kauaa. Toiveena voi olla myös, että vanhemmat voisivat tavata lastaan useammin ja joustavammin kuin suvun ulkopuolisessa sijoituksessa. Kuitenkin on mahdollista, että sijoituksista tulee pitkiä. Sosiaalityöntekijän tulee tehdä arvio sen mukaan, että lapsi voisi asua sukulaisten luona mahdollisesti täysi-ikäisyyteen asti. Sukulaisista erityisesti isovanhemmilla saattaa herätä voimakas halu ottaa lapsenlapsi kasvatettavakseen. Isovanhemmat ovat mahdollisesti olleet paljon perheen tukena ja heille on voinut muodostua vahva side lapsenlapsen jo ennen sijoitusta.

Perhehoitajalain mukaan perhehoitajien tulee suorittaa ennakkovalmennus perhehoitajan tehtävään. Erityisistä syistä valmennuksen voi suorittaa vuoden kuluessa sijoituksesta. (Perhehoitajalaki 1§). Tämä koskee erityisesti sukulaissijoituksia, koska lapsen sijoittaminen on voinut tulla yllättäen eikä sukulaisilla ole ollut aikaa käydä valmennusta ennen sijoitusta. Tällöin sosiaalityöntekijöille jää suuri vastuu siitä, että he kykenevät kertomaan sukulaisille mahdollisimman hyvin siitä, millaista on toimia perhehoitajana. Sosiaalityöntekijöillä tulisikin olla sijaisvanhemmuudesta oikeanlaista tietoa, jota he voivat jakaa sukulaisille ja jonka avulla pystyvät myös arvioimaan sukulaisperheen soveltuvuutta perhehoitajaksi.

Haluan tutkimuksellani tuoda lisää tietoa viranomaisille sukulaissijoituksista erityisesti lasten sijoittamisesta isovanhemmille. Itselläni heräsi kiinnostus aiheeseen ollessani kesätoivissa lastensuojelussa, jolloin jouduin pohtimaan lapsen sijoittamista isovanhemmille. Isovanhempien ikääntyminen tuntui nousevan esiin eri yhteyksissä, jolloin jouduin pysähtymään ja miettimään omia ennakkoluuloja. Aloin miettimään, kuinka paljon isovanhempien ikääntyminen tosiaan vaikuttaa sijaisvan-

hemmyuteen ja kuinka oleellisesta kysymyksestä on kyse. Satakunnan lastensuojelun kehittämissyksiköstä lisäksi ehdotettiin, että tutkisin sukulaissijaisvanhemmuutta, koska siitä ei heidän mukaansa ollut paljoa tutkimuksia.

Lapsen edun nimissä tehdään paljon päätöksiä, vaikka todellisuudessa ei aina tiedetä, onko päätös myös tulevaisuudessa todella lapsen edun mukainen. Päätökset tehdään sen hetkisen tiedon varassa perustelemalla mahdollisimman hyvin, miksi päätökseen päädyttiin. Isovanhempien ikäkysymys saattaa olla hyvin herkkä aihe ja sen taakse voi olla myös helppo mennä. Mielletäänhän isovanhemmat helposti harmaapäisiksi, kumaraselkäisiksi vanhuksiksi, joilla on heikosti fyysisiä sekä henkisiä voimavaroja. Ikääntymisestä voi mahdollisesti olla sosiaalityöntekijöillä paljon erilaisia ennakkoluuloja, jonka vuoksi on myös perusteltua tutkia ilmiötä läheisemmin. Anna-Liisa Koisti-Auer (2008, 122) on tutkinut sukulaissijaisvanhemmuuden profiilia ja todennut, että sukulaisperheiden kiintymys ja rakkaus sekä vakaat ulkoiset olosuhteet ja motivaatio osoittivat, että sukulaisperheillä on hyvät edellytykset onnistua tehtävässä.

Pro gradu -tutkielmassa olen kiinnostunut siitä, miten isovanhemmat ovat kokeneet itsensä lastenlastensa kasvattajina ja sijaisvanhempina. Erityisesti tutkimuksella on tarkoitus selvittää, miten ikääntyminen näkyy sijaisvanhemmuudessa ja millaista tukea isovanhemmat ovat saaneet sijoituksen aikana tai millaista tukea he olisivat halunneet sijaisvanhemmuuden tukemiseen.

Aineiston olen kerännyt haastattelemalla kuutta isovanhempaa, jotka ovat kasvattaneet lapsenlapsiaan. Haastateltavat löytyivät yhteistyössä Satakunnan lastensuojelun kehittämissyksikön kanssa. Aineisto koostuu neljän isoäidin ja kahden isoisan haastattelusta. Aineiston olen analysoinut laadullisen sisällönanalyysin avulla teorialähtöisesti.

Aloitin pohtimalla perheen ja kodin merkitystä. Perheitä ja koteja on monenlaisia ja monenkokoisia, mutta perhe ja koti mielletään helposti ydinperheeksi, jossa asuu lapset omien vanhempiensa kanssa. Jokainen kuitenkin luo oman merkityksensä perheestään ja kodistaan. Isovanhemmat ovat aikaisemmin kuuluneet vahvasti perheisiin, mutta nykyään isovanhemmat saattavat asua kaukana ja isovanhemmat eivät enää näy samalla tavalla perheissä kuin ennen. Tarkastelen miten isovanhemmat ovat näkyneet suomalaisissa perheissä ja millaisia odotuksia heihin mahdollisesti liitetään tulevaisuudessa. Toisessa kappaleessa esittelen lastensuojelun sijaishuoltoa ja erityisesti perhehoitoa ja sen kehittymisestä, minkä jälkeen siirryn pohtimaan sukulaissijoitusta, sen hyviä ja huonoja puolia sekä sijoituksia isovanhemmille. Tämän jälkeen tarkastelen elämäntulkua ja ikääntymistä, mikä

oleellisesti liittyy tutkimukseni aiheeseen, jossa käsittelen ikääntymistä. Tutkimuksessani käsittelen myös vanhemmuutta, jota tarkastelen vanhemmuuden roolikartan avulla. Teoriaosan loppuksi pohdin vielä isovanhempien vanhemmuutta ja miten sitä on aikaisemmin tutkittu, mistä on hyvä siirtyä kuvailemaan omaa tutkimusprosessiani.

2 PERHE JA KOTI

2.1 Perheen ja kodin merkitykset

Tämän tutkimuksen kohteena ovat isovanhemmat, joiden luona asuu heidän lapsenlapsensa. Lapsi asuu omien isovanhempiensa luona, jotka mahdollisesti ovat iäkkäämpiä kuin samanikäisten muiden nuorien päävastuulliset kasvattajat, jotka yleisimmin ovat heidän omia vanhempiaan. Lapsella ja isovanhemmilla saattaakin olla erilainen käsitys perheestä ja kodista kuin lapsella, joka asuu omien vanhempiensa kanssa. Koti mielletään yleensä paikaksi, jossa asutaan ja perheeseen ne, jotka asuvat samassa taloudessa. Nämä määritteet eivät kuitenkaan ole näin yksiselitteisiä. Kodiksi saateen kokea myös jokin muu paikka kuin missä juuri sillä hetkellä asutaan ja perheeseen saatetaan mieltää henkilöitä, jotka asuvat muualla.

Perheen merkitystä voidaan tarkastella esimerkiksi kriittisen perhetutkimus avulla. Kriittinen perhetutkimus pyrkii eroon yksiselitteisestä perheen käsittämisestä. Kriittinen perhetutkimus pyrkii ymmärtämään ja hahmottamaan perheen mutkikkaana ja monisävyisenä ja näin kyseenalaistaa yksioikoista ja stereotyyppistä perheajattelua. Perheelle ei voida asettaa yksiselitteistä määritelmää. Yleisesti ajatellaan, että perhe koostuu miehestä, naisesta ja heidän lapsistaan. Sitä pidetään yleensä itsestäänselvyyttenä ja luonnollisena ilmiönä. Kriittinen perhetutkimus pyrkii kuitenkin purkamaan, sekoittamaan ja uudelleen jäsentämään kaavamaista perheajattelua. Perhe-elämää ja ihmissuhteita koskeviin muutoksiin saatetaan suhtautua negatiivisesti tai sitten niihin voidaan suhtautua avoimemmin, niin kuin kriittinen perhetutkimus tekee. (Forsberg 2003, 7–9.)

Ihmiset kokevat perheen eri tavoin. Esimerkiksi isovanhemmat voivat mieltää perheeseensä myös lapset ja lapsenlapset, vaikka he asuvatkin eri talouksissa. Nuoremmat sukupolvet voivat määritellä perheeksi vain ydinperheen eli itsensä ja lapsensa. Pohjoismaissa perheeksi yleensä mielletään ydinperhe, kun taas esimerkiksi Etelä-Euroopassa perheisiin luetaan koko lähisuku. Lähisukuun kuuluu isovanhempien lisäksi myös sedät ja tädit perheineen, jolloin kyseessä on laaja sukuperhe, joissa pidetään huolta toisistaan. Hyvinvointivaltioissa sukuperheet ovat kadonneet taloudellisen nousun myötä. Hoitosuhteen merkitys on vähentynyt, ja yhteiskunta huolehtii sosiaalilainsäädännöllään. (Ijäs 2009, 14–15.)

Koti ja koulu muodostavat lasten merkittävimmät elämänpiirit. Lisäksi korostuvat ystävien ja harrastusten merkitys. Näistä elämänpiireistä lapsi voi saada kokemuksen ”minulla on, minä osaan ja

minä olen”. Voidaan katsoa, että koti antaa lapselle, minulla on – kokemuksen antamalla hänelle läheiset ihmiset, turvallisuudentunteen ja aineellisen perustan. Koulu tarjoaa oppimismahdollisuuden ja kokemuksen, että minä osaan. Yksityinen elämänpiiri on perusta minä olen – kokemuksille, minuuden ainutkertaisuudelle. Nämä kolme elämänpiiriä tukevat parhaimmassa tapauksessa lapsen älyllistä, sosioemotionaalista ja moraalista kehitystä. (Pulkkinen 2002, 14.)

Kati Hämäläinen (2012, 178–179) on tutkinut perheen merkitystä sijoitettujen lasten näkökulmasta ja tutkimuksessa nousee esiin, että koti on hyvin laaja käsite eikä sille voi antaa vain yhtä merkitystä. Hämäläinen tuo esiin, että sijoitetut lapset kokivat olevansa vieraita sijaiskodeissa. He olivat tietoisia siitä, että voisivat joskus palata sinne, mistä ovat tulleetkin. Sijoitetut lapset myös kokivat, ettei heillä ole pysyvää kotia eikä heillä ollut kokemusta pysyvästä kodista. Hämäläisen tutkimuksen perusteella voidaan miettiä, voiko sijoitettu lapsi saada minulla on – kokemuksen, jos hän ei koe sijoituskotiaan omakseen ja pysyväksi ja miten se mahdollisesti vaikuttaa lapsen kehitykseen.

2.2 Isovanhemmat perheissä

Isovanhemmat ovat kuuluneet perhe-elämään kautta aikojen. Isoäidit auttoivat lastenlasten hoidossa ja perheiden elätyksessä. Yhdessä myös asuttiin. Nykyään vain noin 20 000 taloudessa isovanhemmat asuvat lastenlastensa kanssa, mikä on huomattavasti pienempi luku kuin joitakin vuosikymmeniä sitten. Isovanhemmilla ei ole ollut enää selkeää roolia ja isovanhempien merkitys on korostunut elämän käännekohdissa, esimerkiksi lapsen sairastuessa, perheen hajotessa, kuoleman tai avioeron sattuessa. (Rotkirch, Söderling, Fågel 2010, 5–6.)

Isovanhemmuuden kuvataan olevan välittämistä, opastamista ja elämän jakamista lasten kanssa. Lapsen elämää rikastuttaa se, että he kuulevat tarinoita menneestä ajasta ja omasta lapsuudestaan. Isovanhemmat saattavat ottaa tehtäväkseen myös joidenkin tiettyjen perintöjen siirtämisen lapsenlapsilleen, esimerkiksi erilaisten kädentaitojen opettamisen. Ei ole kuitenkaan olemassa yhtä ainoata isovanhemmuuden mallia. (Laru, Oulasmaa, Saloheimo 2010, 109, 114.)

Tilastotietojen mukaan vuoden 2011 lopussa oli Suomessa 1,1 miljoona lasta ja jokaisella lapsella oli keskimäärin 2,9 isovanhempaa. Lisäksi lapsilla voi olla myös uusia isovanhempia esimerkiksi uusioperheiden vuoksi. Tilaston ulkopuolelle jäävät myös ulkomailla asuvat isovanhemmat. (Tilastokeskus 2012.) Perheiden useat muutot ovat kuitenkin hajottaneet perheitä ja sukuja, jotka ennen

ovat asuneet tiiviisti lähekkäin samalla paikkakunnalla. Perheet ovat nykyään pieniä ydinperheitä koostuen lapsista ja heidän vanhemmistaan, eikä aina välttämättä isovanhempien vaikutusta halutaan. Isovanhemmilla voi kenties olla myös omia kiireitään eivätkä hekään välttämättä ehdi tai halua tarjota lapsenhoitoapua. Isovanhempia saatetaan nähdä vain muutaman kerran vuodessa pitkien ajomatkojen vuoksi. (Ijäs 2012, 76.)

Kaikissa Euroopan maissa on edessä väestön ikääntyminen. Eliniän piteneminen vaikuttaa myös siihen, että samaan aikaan voi elää neljä tai jopa viisi sukupolvea. Yhä useammalla nuorella on elävät isovanhemmat, kun he saavuttavat aikuisuuden. Tämä tarkoittaa sitä, että isovanhempien mahdollisuudet osallistua lastenlapsien hoitamiseen lisääntyvät. Mutta jos isovanhempien keski-ikä nousee ja perhe-elämän perustaminen pitkittyy, voivat isovanhemmat itse tarvita apua. (Glaser ym. 2010, 10.)

Kun väestörakenne muuttuu, muuttuu myös isovanhempien rooli ympäri Eurooppaa. On todennäköistä, että myös Suomessa isovanhemmilla on tulevaisuudessa merkittävä rooli lastenhoidossa, kun naiset palaavat työelämään. Äidin päätös palata töihin voi riippua myös isovanhempien mahdollisuudesta tarjota lastenhoitoa. Monimuotoisuus ja paineet perheiden elämässä kasvaa. Haasteita tulee muun muassa yksinhuoltajaperheiden kohdalla ja silloin kun naiset käyvät töissä. Euroopassa on suuria eroja siinä, miten valtiot vastaavat näihin haasteisiin perhepolitiikassa. Joissain maissa isovanhempien rooli on tunnustettu ja sitä tuetaan ja joissain maissa sitä pidetään velvollisuutena. Perheillä, joissa on useampia sukupolvia, on mahdollisuus saada lastenhoitoapua isovanhemmilta. Kun perhekoot pienenevät, mahdollisuus saada lastenhoitoapua sediltä ja tädeiltä pienenee. Useimmissa Euroopan maissa perheenjäsenet ovat ensisijainen hoidon ja tuen lähde. Tässä isovanhemmillä on tärkeä rooli. (Glaser ym. 2010, 10, 17–18.)

Usein oletetaan, että isovanhemmat tarjoavat tukea silloin, kun aikuinen lapsi tai lapsenlapsi on kriisissä. Isovanhempien tuki esimerkiksi avioerotilanteissa on Euroopan ja Yhdysvaltojen tietojen mukaan tärkeää. Jotkut tutkijat ovat päätelleet, että isovanhempien tuella saattaa olla pitkäaikaisia positiivisia vaikutuksia lapsiin vanhempien eron jälkeen. (Glaser ym. 2010, 22.)

Yhdysvalloissa on ollut merkittävää kasvua lasten määrissä, jotka kasvavat kotitalouksissa, joissa isovanhemmat ovat pääasiallisessa vastuussa. Talouksissa voi elää kolme sukupolvea yhdessä tai sitten vanhemmat voivat olla poissa tai he eivät pysty täyttämään vanhemmuuden roolia, ja isovanhemmista on tullut pääasiallinen lapsen kasvattaja ja huolehtija. Euroopassa ei ole kerätty tietoa

eikä ole näyttöä perheistä, joissa isovanhemmat ovat vastuussa. Isovanhemmat ovat kuitenkin isoin ryhmä, jotka voisivat tulevaisuudessa tarjota sukulaissijaishoitoa. Tutkimuksia tulisikin tehdä enemmän, jotta voisimme nähdä, millainen perhekulttuuri tulevaisuudessa on. (Glaser ym. 2010, 30, 60.)

3 PERHEHOITO LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLLOSSA

Lastensuojelun lainsäädäntö sisältää paljon erilaisia käsitteitä, joita ei välttämättä arkisessa kielessä käytetä. Perhehoidolla tarkoitetaan lain mukaan sitä, että henkilön hoito ja kasvatusta tapahtuu hänen kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää perusturvallisuutta ja sosiaalista kehitystä. (Sosiaalihuoltolaki 25 §). Perhehoidon palveluita käytetään monella eri sektorilla sosiaalihuollossa, esimerkiksi lastensuojelussa, vanhustaloudessa kuin myös aikuispsykiatriassa. (Ketola 2008, 20.)

Perhehoitaja on henkilö, joka on tehnyt kunnan kanssa toimeksiantosopimuksen siitä, että antaa kodissaan perhehoitoa. Perhehoitajaksi hyväksytään henkilö, joka koulutuksen, kokemuksen tai henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella katsotaan olevan kykenevä antamaan sopivaa perhehoitoa. (Perhehoitajalaki 1§). Perhehoitaja-nimike on ollut käytössä vuodesta 1992 perhehoitajalain syntymisestä lähtien. Ennen perhehoitajalakeja lapsia ja nuoria hoitavista vanhemmista käytettiin nimitystä sijaisvanhempia, joka on edelleen yleisesti käytössä ja saattaa joskus aiheuttaa sekaannusta. (Ketola 2008, 18.) Isovanhemmista voi siis tulla perhehoitajia omille lapsenlapsilleen. Heitä voidaan kutsua myös sijaisvanhemmiksi tai jopa sukulaissijaisvanhemmiksi. Tutkimuksessani käsitelen myös vanhemmuutta, jota saatetaan kutsua perhehoitajien kohdalla sijaisvanhemmuudeksi.

Sukulaissijoituksille löytyy erilaisia termejä myös muualta Euroopasta sekä Yhdysvalloista. Yhdysvalloissa voidaan käyttää termiä ”primary care” silloin, kun isovanhemmat ovat ottaneet vastuun lastenlastensa kasvatuksesta, mutta kyseessä ei kuitenkaan välttämättä ole laillinen huostaanotto. Euroopassa yleisempi termi on ”kinship care”, jota käytetään, kun isovanhemmat ottavat vastuun lapsenlapsistaan. Yhdysvalloissa puolestaan ”custodial households” tarkoittaa sitä, että isovanhemmillä on pääasiallinen vastuu lapsenlapsistaan eikä läsnä ole lapsen omia vanhempia. Tämä termi ei ole yleisessä käytössä Euroopassa. Yhdysvalloissa käytetään myös muita termejä kuvaamaan erilaisia talouksia, joissa isovanhemmat, vanhemmat ja lapset muodostavat erilaisia kokoonpanoja huolehtiakseen lapsista. (Glaser yms. 2010, 12.)

3.1 Perhehoidon historiaa

Perhehoidolla on pitkät perinteet suomalaisessa yhteiskunnassa. 1800-luvulle tultaessa sukulaiset ja kyläläiset huolehtivat pääasiassa toisistaan, kunnes keisari julisti kerjäyksen kielletyksi vuosisadan alkupuolella. Tämän jälkeen syntyi elätehoito, ruotuhoito sekä vaivaistalot. Elätehoidossa lapset, vaivaiset ja köyhät annettiin niihin koteihin, jotka pyysivät heistä vähiten korvauksia. Tästä syntyivät köyhäinhuutokaupat, joiden maine on vaikuttanut pitkään perhehoidossa. Laitoshoidon osuus alkoi kuitenkin kasvaa, kun kiinnitettiin huomiota ihmisarvoa loukkaaviin tekijöihin. Vuonna 1923 astui voimaan köyhäinhuoltolaki, joka jätti taakseen vaivaishoitoasetuksen. Uusi laki määritteli kunnan velvollisuudeksi antaa elatusta ja hoitoa kaikille hädänalaisille. Ensisijaisesti pyrittiin avustamaan hoidettavia, omissa kodeissaan. (Ketola 2008, 15–16.)

Jo köyhäinhuoltolain mukaan perhehoito mainittiin ensisijaisena hoitomuotona. Lisäksi oli suoritettava tutkimus kodin sopivuudesta ja sijaisvanhempien kyvykkyydestä pitämään huolta lapsesta. Vuonna 1936 astui voimaan lastensuojelulaki, joka palveli aina vuoteen 1984 asti, jolloin lakia uudistettiin. Vuoden 1984 uudistetussa lastensuojelulaissa painotettiin lapsen etua ja lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja hänen oikeuttaan juuriinsa. Laki myös velvoitti tukemaan perheitä, jottei lapsia tarvitsisi sijoittaa kodin ulkopuolelle. Erimielisyyksiä kuitenkin syntyi lapsen etu –käsitteen sisällyttäessä eli siitä, mikä on parasta lapselle. (Ketola 2008, 16.)

Lastensuojelulaissa on ollut myös muita epäkohtia perhehoitoon liittyen. Vuoden 1984 lastensuojelulaissa lapsen huolto ja holhous eriytettiin. Perhehoidossa tämä aiheutti vahvoja tunteita ja asiaa ihmeteltiin. Laki mahdollisti kuitenkin myös huoltajuuden siirron muille tai oheishuoltajuuden nimemisen. Perhehoitajia kehoitettiin hakemaan lapsen huoltajuutta, mikä johti kuitenkin siihen, että lapsen huostaanotto päättyi ja perhehoitajat menettivät korvauksensa. Vuonna 1984 perhehoitajatoimikunta ehdotti perhehoitajalakia, joka kuitenkin viivästyi ja se saatiin vasta vuonna 1992. Tätä ennen lastensuojelulakia uudistettiin, ja epäkohta korjattiin vuonna 1990. (Ketola 2008, 17.)

Perhehoidon kehittymiseen on vaikuttanut myös yhdistysten syntymiset sekä valtakunnallisen liiton perustaminen. Vuonna 1979 perustettiin Suomessa Keski-Suomen Sijaisvanhemmat ry, jonka jälkeen yhdistyksiä alkoi syntyä eri puolille Suomea. Tämän jälkeen alettiin valmistella valtakunnallisen liiton perustamista. Ensimmäinen valtakunnallinen sijaisperheiden päivät pidettiin Jyväskylässä vuonna 1983, minkä päätteeksi perustettiin Perhehoitoliitto ry. (Hakkarainen 2008, 9.) Perhehoitoliitto pyrkii kehittämään perhehoitoa ja järjestää erilaisia koulutuksia. Perhehoitoliitto osallistuu

myös perhehoitoa koskevien lakien valmisteluun. Perhehoitoliitto edistää ja valvoo perhehoitajien etuja ja tukee niin perhehoitajien työtä kuin myös sijoitettuja lapsia ja nuoria. Perhehoitajaliiton merkkipaaluja on vuodesta 1984 ilmestynyt Perhehoito-lehti, vuonna 1992 voimaan astunut perhehoitajalaki, vuonna 1994 käynnistyi PRIDE- ennakkovalmennusprojekti ja vuonna 2012 perhehoitajalaki uudistus, mikä teki perhehoidosta ensisijaisen lastensuojelun sijaishuollon muodon. (Perhehoitoliitto.)

3.2 Perhehoidon tukimuodot

Perhehoidon onnistumisen kannalta oikeanlainen tuki on tärkeää. Perhehoitajan tukeen sisältyy perhehoitajan ja hänen perheensä tukeminen sekä perhehoitoon sijoitetun ja hänen läheistensä tukeminen ja yhteistyö heidän kanssaan. Tuen järjestämisestä vastaa jokaiselle perhehoitajalle nimetty vastuutyöntekijä. Erilaisten tukien kehittäminen on tarpeellista, koska tuen saatavuudessa ja joustavuudessa on eroja kuntien kesken. Käytännössä sijaisvanhemmat joutuvat itse usein hankkimaan tukea itselleen sekä sijoitetulle, mikä voi olla hyvin työlästä. (Hakkarainen, Kuukkanen & Piispanen 2012, 27.)

Vuonna 2011 perhehoitajalakiin tuli muutos hoitopalkkion vähimmäismäärään, johon perhehoitajat ovat oikeutettuja, mikäli he ovat laatineet toimeksiantosopimuksen kunnan kanssa eikä sopimuksessa ole toisin sovittu. Hoitopalkkio oli vähintään 650 euroa jokaista perhehoidossa olevaa henkilöä kohti. Lisäksi perhehoitajat ovat oikeutettuja kulukorvauksiin, jotka aiheutuvat perhehoidossa olevan henkilön ylläpidon kustannuksista. Kulukorvaus on vähintään 350 euroa kuukaudessa, mikä voidaan maksaa vähäisempänä vain erityisestä syystä. Tämän lisäksi voidaan maksaa erikseen muun muassa terapiamaksuja tai lomanvietosta aiheutuvia kustannuksia. Perhehoidon käynnistämisestä aiheutuvista tarpeellisista kuluista annetaan myös korvaus, joka on henkilöä kohti enintään 2440 euroa. Perhehoitajalaki on määrittänyt myös, että toimeksiantosopimuksen tulee sisältää maininnan perhehoitajalle annettavasta valmennuksesta, työnohjauksesta, koulutuksesta sekä näiden toteuttamisesta. (Perhehoitajalaki 2-4 §.)

Hakkarainen, Kuukkanen & Piispanen (2012, 28–30) luokittelee tuen muodot taloudelliseen, tiedolliseen ja emotionaaliseen tukeen sekä käytännön apuun. Taloudellinen tuki perustuu hoidon vaatavuuteen ja sitovuuteen. Taloudellinen tuki tuo perhehoitajalle taloudellista turvaa ja hyvät edellytykset keskittyä perhehoidon toteuttamiseen. Perhehoitajia saatetaan myös edellyttää jäämään kotiin

työelämästä hoidettavan lapsen edun perusteella. Tiedollinen tuki tarkoittaa täydennyskoulutusta ja työnohjausta, jolla halutaan vahvistaa perhehoitajien osaamista ja jaksamista. Sijoittajatahon tulisi-kin tukea perhehoitajien osallistumista auttamalla lastenhoidossa tai järjestämällä lapsille omaa toimintaa sekä korvaamalla niin matka- kuin muutkin kustannukset. Emotionaalinen tuki on jaettu vertaistukeen tai intensiivistä tukeen. Vertaistukitoimintaa järjestetään erilaisille ryhmille muun muassa sukulaissijaisvanhemmille ja isovanhemmille. Tärkeää olisi järjestää myös biologisille vanhemmille, sijoitetuille lapsille sekä sijaissisaruksille vertaistukea. Intensiivistä tukea järjestetään yleensä sijoituksen alussa. Tuella pyritään vahvistamaan lapsen ja sijaisvanhemman vuorovaikutusta ja kiintymyssuhteen syntymistä. Käytännön apua olisi hyvä järjestää esimerkiksi kodinhoitoon, koulunkäynnin ja harrastusten tukemiseen sekä kuljetuksiin. Varhaisena tukena arjen apu tukee perhehoitajan jaksamista ja ehkäisee uupumusta. Perhehoitajan arki saattaa olla sekä henkisesti että fyysisesti kuluttavaa, joten työterveyshuolto olisi myös aiheellista järjestää.

4 SUKULAISSIJOITUS

Lasten kasvaminen sukulaisten hoidossa on jo vanha tapa, mutta nykyään syyt huostaanotoille ja sijoituksille, kuten myös lasten ongelmat, ovat hyvin erilaisia kuin aikaisempina vuosikymmeninä. Vielä 1980-luvun alussa lastensuojelussa hyödynnettiin sukulaissijoituksia. Sukulaisperheiden käyttö kuitenkin alkoi hiipua 1980-luvun puolivälin jälkeen, kun alettiin systemaattisesti etsiä ja valmentaa sijaisperheitä. Painopiste siirtyi ammatillisempaan hoitoon ja kasvatukseen. Lisäksi teoria sosiaalisesta perimästä vaikutti myös siihen, että lapsi sijoitettaisiin parempiin olosuhteisiin ja näin saataisiin kierre katkaistua. (Koisti-Auer 2008, 13, 15.)

Läheis- ja sukulaissijoituksista on saatavilla tilastoja vasta muutamalta edeltävältä vuodelta. Tätä ennen ne ovat sisältyneet perhesijoituksiin, joten niiden osuutta voidaan vain arvioida. Vuonna 2012 huostassa oli 10 675 lasta. Vuoteen 2011 verrattuna määrä pysyi lähes ennallaan. Uusien huostaanottojen määrä väheni 143 lapsella eli 4 prosentilla. Puolet huostassa olleista lapsista oli sijoitettu sijaisperheisiin, joista läheis- ja sukulaisperheiden osuus oli 11 prosenttia. (Lastensuojelu 2012.)

Ennen uutta lastensuojelulakia julkisuudessa on aika-ajoin käyty keskusteluja sukulaissijoituksista ja sukulaisten heikosta asemasta päätettäessä lapsen sijaishuollosta. Vuonna 2003 käytiin mediassa keskustelua isovanhemmista, jotka hakivat lapsenlastensa huoltajuutta lasten vanhempien kuoltua. Sosiaaliviranomaiset kuitenkin hakivat sijaisperhettä, koska isovanhemmat olivat jo iäkkäitä. Lähes vuoden taistelun jälkeen hallinto-oikeus kumosi sosiaalilautakunnan huostaanottopäätöksen, ja isovanhemmat saivat lapsenlastensa huoltajuuden. (Ilta-Sanomat 26.11.2003, Ilta-Sanomat 30.4.2004).

4.1 Läheisverkostokartoitus

Vuonna 2008 voimaan astunut lastensuojelulaki 32 § pitää sisällään, että ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle on selvitettävä lapsen läheisten ja sukulaisten mahdollisuus ottaa lapsi luokseen asumaan tai muutoin osallistua lapsen tukemiseen eli tulee tehdä läheisverkostokartoitus. Lapsen sijoittaminen läheis- tai sukulaisperheeseen ei kuitenkaan ole ensisijaista, vaan asia on ratkaistava aina lapsen edun mukaan. Lastensuojelulaissa ei ole tarkennettu sitä, miten läheisverkostokartoitus tulisi toteuttaa. Läheisverkoston kartoittamiseen hyvä työmenetelmä olisi läheisneuvonpito. (Saastamoinen 2010, 106–107.)

Läheisneuvonpito on luotu päätöksentekomalliksi Uudessa-Seelannissa, josta se on levinnyt ympäri maailmaa. Suomessa Stakes toteutti vuosina 1997 - 2001 Huostaanottoprojektin, jonka osahankkeena oli valtakunnallinen Läheisneuvonpitoprojekti vuosina 1998 - 2000. Läheisneuvonpitoprojektin tavoitteena oli lisätä lastensuojelutyön selkeyttä, avoimuutta ja vuorovaikutteisuutta asiakkaiden ja viranomaisten välillä. Tavoitteena oli luoda malli, jossa selvitetäisiin ja hyödynnettäisiin lapsen läheisverkon voimavaroja ja osuutta lapsen edun hyväksi. (Heino 2003, 5.)

Läheisneuvonpidossa asiakkaan läheiset kutsutaan koolle ja etsitään ratkaisuja lapsen asiaan. Sosiaalityöntekijä antaa ulkopuoliselle koollekutsujalle tehtäväksi kartoittaa asiakkaan läheisverkosto sekä järjestää läheisneuvonpito. Viranomaisten tulee jakaa asiantuntemuksensa ja tietonsa läheisverkostolle, minkä jälkeen läheiset pohtivat keskenään ratkaisua ja tekevät ehdotuksen tilanteen ratkaisemiseksi. Lopuksi sosiaalityöntekijät ottavat kantaa läheisverkon ehdotukseen. Tämän jälkeen suunnitelmaa seurataan sovitusti. (Heino 2003, 9.)

Stakesin toteuttaman Läheisneuvonpitoprojektin aikana (1998 - 1999) kerättyjen tietojen perusteella läheisverkosto koki yleisesti ottaen tulleen hyvin kuulluksi ja suuri osa koki, että läheisneuvonpidon avulla on hyvä ratkoa ongelmia. Menetelmän toimivuutta perusteltiin sillä, että kaikki saivat sanoa mielipiteensä, vaikka jotain puutteita vielä nähtiinkin. Sosiaalityöntekijät korostivat läheisten roolin vahvistumista lapsen elämässä. (Heino 2003, 1, 34, 65–66.)

4.2 Sukulaissijoituksen hyvät ja huonot puolet

Sukulaisten asema sijoituksissa on vaihdellut Suomessa. Käytännöt ovat olleet hyvin kirjavia. On ollut hyviä käytäntöjä kuin myös lapsen kannalta huonojakin käytäntöjä. Huonoista käytännöistä kuulee yleensä enemmän ja ne saattavat osaltaan luoda ennakkoluuloja. Joskus sukulaissijoituksen mahdollisuutta on saatettu pitää automaattisesti huonona vaihtoehtona eikä sitä edes ole harkittu. (Heino 2001, 11.) Vaikka laki nykyään velvoittaa tekemään läheisverkostokartoituksen, saattavat vanhat toimintatavat ja ennakkoluulot elää vielä pitkään.

Tutkimusten mukaan sukulaissijoitus on hyvä ratkaisu, koska se ei katkea niin helposti kuin muut sijoitukset. Sukulaissijoitusta helpottaa myös se, että sukulaisperheet ovat tuttuja jo entuudestaan. Tämän vuoksi myös yhteydenpito muihin sukulasiin on vaivattomampaa. Suku on myös osa lapsen

identiteettiä, minkä vuoksi läheisten ihmisten kanssa voi kokea olevansa hyväksytty. (Arkimies 2008, 125.)

Kalland ja Sinkkonen (2001) ovat tutkineet sijoitusten kestoa pitkäaikaisissa sijoituksissa. Tutkimuksen mukaan sijoitusten pysyvyyden kanssa on yhteydessä lapsen varhainen sijoittaminen, sekä esimerkiksi se, että sijaisvanhemmilla on hyvät voimavarat, koulutushalukkuus, läheisverkoston tuki ja toimiva yhteistyö syntymävanhempien sekä vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa. (ks. Janhunen 2008, 123–125.) Perhehoitoliitto on myös toteuttanut tutkimus- ja kehittämishankkeen vuosien 2005 – 2007 välisenä aikana. Hankkeessa oli tarkoitus selvittää miksi sijoitukset katkeavat sijaisperheissä. Tutkimuksessa nousi esiin, että sijoitusten katkeamisista lähes puolet tapahtui kolmen vuoden kuluessa sijoituksesta, jonka vuoksi alkuvaiheen tuki nähtiin tärkeäksi. (Janhunen 2008, 126, 141.)

Anja Laurilan (1999, 144) tutkimuksen mukaan sukulaissijoituksilla näyttäisi olevan lasta suojaava tekijä. Lapsilla identiteetin eheys oli samaa luokkaa kuin biologisten vanhempien kanssa kasvaneilla lapsilla. Minäkäsitys oli myönteinen sekä välit sijaisäitiin toimivat keskimäärin paremmin, kuin suvun ulkopuolelle sijoitettujen ryhmässä.

Hämäläinen (2012, 180–183) tuo tutkimuksessaan esiin, että sukulaissijoituksissa sisarusuhteiden säilyttäminen oli onnistunut, koska sukulaisille sijoitetut lapset eivät olleet joutuneet eroon sisarusistaan. Myös sisarusuhteiden merkitys korostui tutkimuksessa. Tutkimuksessa nousee esille myös omien juurien ja menneisyyden tunteminen, mikä on helpompaa sukulaisille sijoitetuille lapsille. Tutkimuksen mukaan sukulaissuhteet tarjoavat mahdollisuuden pysyvämpiin ja jatkuvampiin perhesuhteisiin kuin vierassijoitus.

Koisti-Auerin (2008, 34–35) tutkimuksen mukaan sukulaissijoituksiin liitetään monia huolenaiheita ja haasteita. Lapset ovat saattaneet kokea monia erilaisia kaltoinkohteluja, mikä on saattanut jättää jälkeensä psyykkisiä ja fyysisiä oireita. Kaltoinkohdeltujen lasten kasvattaminen saattaakin olla fyysisesti ja psyykkisesti raskasta. Lasten hoidon vaativuus sekä esimerkiksi sijaisvanhempien iäkkyyys, alhainen koulutustaso, heikko taloudellinen tilanne, yksinhuoltajuus ja vähäinen tuki sosiaali-toimelta saattaa lisätä osaltaan sijaisvanhempien stressiä.

Sukulaissijaisvanhempien tulisi löytää todenmukainen, oikeanlainen suhtautumistapa ja tunneside lapsen biologisiin vanhempiin, koska sijaisvanhempien suhtautuminen vanhempiin välittyy helposti

lapsiin. Tunteiden läpikäyminen ja ymmärrys tilanteesta tukevat sijoitettua lasta sekä hänen suhdettaan biologisiin vanhempiin. Sukulaissijoitus on erilainen sijoitus kun sijoitus muuhun perheeseen. Sosiaalityöntekijöillä tulisi olla riittävä osaaminen sukulaissijoitusten arviointiin ja valintaan sekä tietoa sukulaissijaisvanhemmuuteen liittyvistä vahvuuksista ja riskitekijöistä. (Vuoristo 2011, 76, 86.)

4.3 Sukulaissijoitukset isovanhemmille

Koisti-Auer (2008, 66-67) tuo tutkimuksessaan esille, että isovanhemmat toimivat perhehoitajina lähes yhtä usein kuin muut sukulaiset. Isovanhemmat olivat luonnollisesti iäkkäämpiä kuin muut perhehoitajat. Isovanhemmat olivat lisäksi todennäköisemmin äidin suvun puolelta, vähintäänkin kohtalaisesti toimeentulevia ja useimmiten velattomia tai heillä oli vain vähän velkaa. Lisäksi he kokivat oman terveytensä kohtalaiseksi. Isovanhemmille oli tyypillistä, että he hoitivat lasta jo ennen sijoitusta, joten heille oli saattanut syntyä kiintymys lapseen, jonka vuoksi he halusivat ottaa lapsen kasvatettavakseen. Muita motiiveja oli muun muassa suvun koossapysyminen, vanhempien auttaminen sekä ulkopuoliset tekijät, joita olivat esimerkiksi kriittinen suhtautuminen suvun ulkopuolisiin sijaishuoltopaikkoihin. (Koisti-Auer 2008, 115–116.)

Marjaana Aho (2003, 86–88) on tutkinut isovanhempien sijaisvanhemmuutta. Tutkimuksen mukaan isovanhemmat eivät katuneet päätöstään ryhtyä perhehoitajiksi lapsenlapsilleen. Lapset kutsuivat isovanhempiaan mummuiksi ja papoiksi ja tekivät selvän eron heidän ja vanhempien välillä. Isovanhemmat hyväksyttiin huoltajiksi ja lapset sopeutuivat hyvin heidän luokseen. Yhteydenpito muuhun sukuun ja lapsen biologisiin vanhempiin koettiin tärkeänä. Tutkimukseen vastanneiden isovanhempien kokemukset viranomaisten kanssa tehtävästä työstä oli melko huonoja. He myös kokivat, että heitä ei arvosteta samalla tavalla kuin muita sijaisperheitä. Isovanhempia ei pelottanut tulevaisuus ja omaan jaksamiseen luotettiin, vaikka murrosikäisten kanssa saattoikin tulla ongelmia. Isovanhemmista saattoi myös tuntua, etteivät he voi enää keskittyä pelkästään lapsen positiivisiin ja iloa tuottaviin asioihin. Osa myös koki, ettei ole tarpeeksi omaa aikaa. Tutkimuksen mukaan isovanhemmat halusivat ottaa vastuun lapsesta, mutta silloin kun lapset olivat ajautuneet isovanhempien luokse, vastuu saattoi tuntua enemmänkin taakalta kuin isovanhemmuuteen kuuluvalta asialta. Muutoksia oli isovanhempien mukaan tullut arkirytmiin ja ajankäyttöön. Lapsi saattoi vaikuttaa myös taloudelliseen tilanteeseen, terveyteen ja sosiaalisiin suhteisiin. Muutokset saattoivat olla hyvin erilaisia eri perheissä, jopa vastakkaisia. Isovanhemmuuden roolin menetys saatettiin kokea

erityisen raskaaksi varsinkin silloin, kun sijoitettu lapsi oli ainoa lapsenlapsi. Isovanhemmat kokivat myös huonoa omaatuntoa siitä, että muut lastenlapset jäivät vähemmälle huomiolle.

Isovanhempien rooliin perhehoitajina on suhtauduttu kriittisesti. Tyypillinen tilanne on esimerkiksi se, miten on suhtauduttu isovanhempien ikään. (Heino 2001, 26.) Pienten lasten kohdalla hoitaminen vaatii konkreettisesti fyysisiä voimia, kun taas nuorten kohdalla henkistä joustavuutta ja voimia kohdata nuorten mielialojen vaihtelua (Koisti- Auer 2008, 53). Isovanhempien kohdalla ei ole kuitenkaan määritelty mitään tiettyä ikää, jolloin he olisivat sopivia perhehoitajan tehtäviin.

Vuoristo (2011, 71) tuo tutkimuksessaan esiin, että isovanhempien voi olla vaikea kiinnittyä lapseen, mikäli he kokevat syyllisyyttä tilanteesta sekä sääliä ja myötätuntoa suhteessa omaan lapseen, joka on menettänyt oman lapsensa. Vuoristo kokee riskitekijänä myös sen, että isovanhempien ensisijainen toive voi olla oman lapsen kuntoutuminen sekä sen, että isovanhempien kokema viha omaan lapseen voi siirtyä myös lapsenlapsen kokemukseen ja näin rajoittaa suhdetta biologisiin vanhempiin.

5 ELÄMÄNKULKU JA IKÄÄNTYMINEN

Suhtautuminen ikääntyneisiin voi olla arvostavaa esimerkiksi politiikassa, mutta syrjivää esimerkiksi työelämässä. Erilaisissa tutkimuksissa tutkijat painottavat myös joko vanhenemisen kielteisiä tai myönteisiä puolia. Toisille vanhuus voi olla pääasiassa myönteinen kokemus, kun taas toisille kielteinen vaihe. Suomalaisista yli 66-vuotiaista kolme neljäsosaa kokee ikääntymisen rikkautena ja runsas viidennes menetyksenä. Arviolta noin kolmanneksen vanheneminen ja vanhuus eivät sujuu pääosin myönteisesti. Elämänvaikeudet voivat kasaantua, ja osa syrjäytyy eri elämäntilanteilta. (Koskinen 2004, 25–26.)

Eliniän pitenemisestä on seurannut muutos yhteiskunnan ikärakenteessa. Pitkäikäisyydestä puhutaan yleisesti vanhuuden yhteydessä, vaikka se ei automaattisesti tarkoita pidentynyttä myöhäisvanhuutta. Raihnaisten elinvuosien määrä ei ole lisääntynyt samassa suhteessa kuin keskimääräinen elinikä. Lisävuosien ajatellaankin sijoittuvan työiän ja vanhuuden välille, vaikka osa vuosista saattaa mennä myös nuoruuteen ja varhaisaikuisuuteen. (Saarenheimo, Pietilä & Raitakari 2011, 197.) Nuoret opiskelevat tällä hetkellä pitkään ja opintojen jälkeenkin saatetaan vielä matkustella ja luoda uraa, ennen perheen perustamista.

Elämäntilannetta on perinteisesti jäsennetty peräkkäisillä, toisistaan selkeästi erottuvien vaiheiden avulla. Eliniän piteneminen on kuitenkin haastanut etsimään uusia ja väljempiä elämäntilannetta jäsennettäviä tapoja. Tämän lisäksi myös ikään liittyviä velvoitteita, normeja ja oikeuksia on alettu tarkastella uudelleen ja ikään haetaan yksilöllistä suhdetta tiukkojen normien sijaan, vaikka edelleen ikä luokittelee ja rajaa ihmisten osallistumisen mahdollisuutta. (Saarenheimo, Pietilä & Raitakari 2011, 197.) Nykyään puhutaan jo kolmannesta ja neljännestä iästä. Neljäs ikä alkaisi noin 85 ikävuoden paikkeilla, jolloin ikään liittyvä sairastavuus ja toimintakyky alkavat alentua sekä hoidon ja palveluiden tarve lisääntyy. Kolmas ikä sijoittuisi eläkeiän ja neljännen iän välimaastoon. (Koskinen 2004, 78.)

Kolmas ikä on vielä suhteellisen uusi käsite eikä sitä vielä joka puolella tunnusteta. Suurten ikäluokkien jäädessä eläkkeelle se kuitenkin viimeistään huomioidaan. Keski-ikä ja vanhuuden väliin on tulossa uusi elämäntilanne, missä muun muassa kulutuksen ja vapaa-ajan tottumukset muuttuvat. Eläkeikäiset liikkuvat, ja terveydestä ja kunnosta pidetään huolta, vaikka alkoholinkulutus todennäköisesti kuuluu kolmanteen ikään. (Karisto, 2004, 93.)

Kolmas ikä ei ole saanut kovinkaan myönteistä huomiota. Tässä iässä lapset ovat jo aikuisia, vaihdevuodet alkavat hellittämään, lapsenlapsia on alkanut syntyään ja työelämäkin on päättymässä. Kolmannen iän saavuttamiseen liittyy etuja kuin myös ongelmia ja kriisejä. Tässä vaiheessa ihmiset yleensä miettivät elämäänsä ja sitä, mitä ovat saavuttaneet sekä useita muitakin kysymyksiä. Asioiden hyväksyminen avaa kuitenkin portit kypsempään elämäntapaan. (Tudor-Sandahl 2006, 17.)

5.1 Ikääntyvä väestö

Väestö on ikääntymässä erityisen nopeasti Suomessa ja ikärakenne on muuttumassa. Vuonna 2020 ennustetaan olevan noin 1 125 000 yli 65-vuotiasta. Heidän osuutensa olisi tuolloin 21,5 % koko väestöstä. Yli 90-vuotiaita on arviolta 33 000. Perussyynä ikärakenteen muutokseen on eliniän piteneminen, mihin on vaikuttanut terveydenhuollon kehittyminen. Syntyvyyden aleneminen on vaikuttanut taas siihen, että ikääntyneitä on tulevaisuudessa suhteessa muuhun väestöön paljon enemmän kuin aiemmin. Väestöllinen kehitys tuottaa muutoksia ja haasteita julkiselle vallalle ja sen instituutioille kuin myös suvulle, perheille ja yksilöille. Muutoksesta on esitetty vaihtelevia arvioita. Toisaalla luodaan uhkakuvia ja toisaalla eliniän piteneminen on myönteinen muutos ihmisten elämänsä kulussa. (Jyrkämä 2001, 267–268.)

Yksilön näkökulmasta vanheneminen voi olla hitaampaa tai nopeampaa, mutta jossain vaiheessa tulee vastaan fyysisiä ja psyykkisiä heikentymiä. Nämä oireet ovat kuitenkin yksilöllisiä ja niihin voi myös itse vaikuttaa muun muassa huolehtimalla omasta terveydestään. Varsin huomattava joukko ei välttämättä edes koe pitkälle menevää terveydentilan huononemista ennen kuolemaa. Vanhenemiseen liitetään usein erityyppisiä sairauksia, vaikka ne eivät välttämättä olisikaan suoraan yhteydessä ikään, mutta joiden riski puhjeta lisääntyy iän mukana ja vastustuskyvyn heikentyessä. Mielikuvat yleensä ovatkin laitoksista täyttyvistä vanhuksista ja omaishoitajien uupumisesta. Uhkakuvissa on, miten hyvinvointivaltio epäonnistuu iäkkäiden kansalaisten hoitamisessa. Vastakohtana uhkakuville puhutaan uudesta vanhemmuudesta tai kolmannesta iästä, joissa hyvin toimeentulevat, terveyttään ylläpitävät nuorekkaat eläkeläiset matkustelevat ja opiskelevat. Molemmat näkökulmat ovat varmasti monella tapaa osana tulevaa yhteiskuntaa. Olennaisempaa on se kuitenkin, että esimerkiksi 60 – 100-vuotiaat muodostavat tulevaisuudessa monella tapaa uuden väestöryhmän, koska joukko on suuri ja eriytynyt. Sen ääripäinä ovat edellä kuvatut uhkakuvat sairaista vanhuksista ja aurinkorannoilla viettävistä eläkeläisistä. (Jyrkämä 2001, 268–269.)

Ihmisen fyysinen ja sosiaalinen ympäristö ovat tärkeitä toimintakyvyn määrittäjiä. Fyysisellä toimintakyvyllä tarkoitetaan kehon eri toimintojen käyttämistä tarkoituksenmukaisella tavalla, jolloin esimerkiksi liikkuminen mahdollistuu. Fyysiseen toimintakykyyn luetellaan myös aistien toiminnat, kuten kuulo, näkö ja tasapaino. Psykkisen toimintakyvyn keskeinen tekijä on kognitiivinen kyvykyys eli selviytyminen älyä ja muistia vaativista tehtävistä. Sosiaalinen toimintakyky viittaa ihmisen kykyyn selviytyä yhteisön jäsenenä. Nämä kaikki eri ulottuvuudet vaikuttavat siihen, miten henkilö suoriutuu erilaisista arkisista tehtävistä, joita voi olla esimerkiksi itsestä, kodista ja läheisistä huolehtiminen. Toimintakyvyn rajoitukset voivat kuormittaa läheisiä ihmisiä ja palvelujärjestelmää samalla kun se heikentää yksilön elämänlaatua ja hyvinvointia. (Martelin, Sainio & Koskinen 2004, 117.)

Jotta tulevaisuudessa voitaisiin kohdata ikääntynyt yhteiskunta, tulee pyrkiä löytämään, analysoidaan ja tunnistamaan ikääntymiseen liittyviä voimavaroja, joita voitaisiin hyödyntää yksilö-, perhe-, yhteisö- ja koko yhteiskunnan tasolla. Ikääntyvien voimavaroja voidaan edistää monella tapaa paikallisella ja valtakunnallisella politiikalla. (Koskinen 2004, 77.)

5.2 Sosiologian ikätutkimus

Sosiologia on kiinnostunut siitä, millaiseksi esimerkiksi vanheneminen muotoutuu tietyssä yhteiskunnassa tiettyä aikana, mitkä ovat väestön vanhenemisen seuraukset yhteiskunnan eri alueilla ja miten ikärakenteen muutos vaikuttaa koko yhteiskuntaan. Sosiologian tutkimukset vanhenemisestä ja iästä ovat olleet monitahoisia sukupolvi- ja elämäntutkimuksia. (Jyrkämä 2001, 269, 273.)

Väestöllisen muutoksen vuoksi vanhenemista ja vanhuutta on alettu pohtia ja käsitteellistää selvästi enemmän. Sosiologia tutkii vanhenemista biologisena prosessina, jota kulttuuri ja yhteiskunta säätelevät, määrittelevät ja jolle ne antavat erilaisia merkityksiä. Esimerkiksi harmaantunut tukka voidaan tulkita eri tavoin sen mukaan, onko se naisen vai miehen päässä. Harmaa tukka voi miehelle tuoda charmia ja arvokkuutta, kun taas naiselle olla negatiivinen merkki ikääntymisestä. Sosiologia on kiinnostunut myös siitä, miten vanhenemisprosessia säännellään sosiaalisesti ja kulttuurisesti esimerkiksi erilaisten ikäroolien ja ikänormien avulla, millaisia käyttäytymissääntöjä liittyy tiettyyn ikään ja mitkä kertovat, mikä on sopivaa käyttäytymistä ja mikä ei. Ikänormit voivat antaa määreitä esimerkiksi siitä, minkä ikäisenä pitäisi avioitua tai hankkia lapsia. (Jyrkämä 2001, 273–274.)

Vanha, vanhus ja vanheneminen, voidaan sanoa myös ikääntynyt ja ikääntyminen, ovat käsitteitä joita käytetään yleisesti, mutta joiden sisältö vaihtelee tilanteesta ja sosiaalisesta yhteydestä toiseen. Perusteet, joilla ihmiset luokitellaan esimerkiksi vanhoiksi, vaihtelevat ajasta ja paikasta toiseen. Suomalaisessa yhteiskunnassa virallisena vanhuusväestönä pidetään yli 65-vuotiaita. Tämä ei kuitenkaan kerro ihmisestä vielä paljoakaan. (Jyrkämä 2001, 279.) Ikäkysymykset nousevat nykyään yhä useammin puheeksi eri ikä- ja elämänvaiheissa. Esimerkiksi työelämä, perhe, parisuhde kuin myös teknologian kehittyminen kehystävät ikäpuhetta. Sosiologisen ikätutkimuksen myötä ikään liittyvistä käsitteistä kuten ikärooleista, ikänormeista ja ikäsyrjinnästä on tullut osa arkista keskustelua. Kriittisenä tieteenä sosiologian tarkoitus on kuitenkin tutkia ilmiötä, joita pidetään luonnollisena ja selvittää, miten tällaisiin käsityksiin on päädytty. (Rantamaa 2001, 50.)

Ikää voidaankin lähestyä sosiaalisena kategoriana ja ymmärtää, etteivät iän merkitykset määräydy pelkästään kronologisen iän tai kypsymisen ja vanhenemisen, biologisen prosessin mukaan, vaan historiallisesti, kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti. Iällä voidaan siis tarkoittaa eri asioita. Erilaisia ikäjä ovat kronologisen ja biologisen iän lisäksi esimerkiksi psykologinen, psyykinen, kehityksellinen, sosiaalinen, institutionaalinen, juridinen, toiminnallinen, persoonallinen, subjektiivinen, ruumiillinen, rituaalinen ja symbolinen ikä. Kaikki nämä tarjoavat eri näkökulman ja tulkinnan iästä. (Rantamaa 2001, 49–50.)

Kronologinen ikä kertoo, kuinka monta vuotta on kulunut syntymästä. Tätä on pidetty ongelmattomana, objektiivisena ja oikeana ikänä. Ikään liittyvät luokittelut ja määrittelyt tulevat tutuiksi jo lapsesta lähtien, joten niitä helposti pidetään normaaleina, luonnollisina ja järjestyksen kannalta välttämättöminä. Ikää kysytäänkin usein erilaisissa virallisissa ja epävirallisissa tilanteissa ja yhteiskunnan eri instituutiot, kuten terveydenhuolto ja koulu, organisoituvat suurelta osin iän mukaan. Näin yksilö kohtaa instituutioiden iän mukaisen jäsentymisen, joissa määritellään yksilön suhdetta eri instituutioihin, sekä hänen oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan. Ikään on liitetty resursseja, mahdollisuuksia, velvollisuuksia, odotuksia ja arvoja, joiden mukaan yksilöitä luokitellaan. Ikä ei olekaan niin neutraali asia kuin alkuun saattaa tuntua. Kronologista ikää käytetään myös yksilön kykyjen ja taitojen arvioinnin mittarina. Kronologinen iän perusteella yksilöiden asemaa yhteiskunnassa määritellään ja luodaan sosiaalista järjestystä. (Rantamaa 2001, 52–54.)

Arkihavaintojen perusteella kronologisella iällä on merkitystä yksilön taitojen, kykyjen, intressien ja mahdollisuuksien kannalta. Eri-ikäiset ihmiset näyttävät erilaisilta ja tekevät erilaisia asioita. Ikää onkin helppo pitää yksilöiden välisenä selittävänä tekijänä, mutta tarkemmin tarkasteltaessa, ei voi-

tunne itseään vanhaksi. Tähän kuitenkin vaikuttaa ikä ja terveydelliset tekijät, sekä se miten eri ryhmissä ja kulttuurisissa ympäristöissä vanhuus määritellään eli mikä tekee ihmisen vanhaksi. (Jyrkämä 2001, 283, 285.)

Kronologisen iän merkitystä on vahvistanut tieteellinen ja arkinen keskustelu tärkeistä ikävuosista liittyen fyysisiin ja psyykkisiin kehitysvaiheisiin. Tästä on seurannut entistä useamman ikävuoden nimeäminen. Elämäntaku on jakautunut entistä lyhyempiin kronologisiin ikäkriteerein toisistaan erottuviin osiin. Tämän seurauksena voi kuitenkin tapahtua jopa niin, että kronologisen iän merkitys vähenee, koska mitä useampia merkittäviä ja toisiaan lähellä olevia ikävuosia nostetaan esiin, sitä vähemmälle huomiolle jää kronologisen iän merkitys laadullisena erottelijana. Siirtymät elämäntavoi- heista toisiin muuttuvat koko aja liukuvammiksi ja joustavammiksi. (Rantamaa 2001, 69–70.) Elä- mänkulun muuttuminen joustavammaksi vaikuttaa myös perheiden perustamisen ajankohtaan. Lap- sia saatetaan tehdä tulevaisuudessa myöhemmin, minkä seurauksena vanhempien ikähaitarikin saat- taa kasvaa. Vanhemmuuteen kuuluu kuitenkin tehtäviä, mitkä ovat tärkeitä lapsille, riippumatta vanhempien iästä.

6 VANHEMMUUS

Yhteiskunta kehittyy, muuttuu ja luo uusia haasteita. Samalla vanhemmuus ja kasvatusta muuttuvat. Lapsen lähellä on paljon aikuisia, jotka osaltaan vaikuttavat lapsen kehitykseen. (Rousu & Helminen 2001, 3). Keskustelua käydään myös siitä, minkälaisia kasvatuksellisia tehtäviä on kouluilla ja mikä vastuu on kodilla. Vanhemmuus toteutuu yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa tilanteissa. Eri kulttuureissa on erilaiset käsitykset vanhemmuudesta ja kasvatuksesta. Näihin liittyvät myös esimerkiksi arvot, normit ja lainsäädännöt. Riittävän hyvää vanhemmuutta onkin vaikea määritellä, kun vanhemmuus toimii, se saattaa jäädä näkymättömäksi. Vasta kun vanhemmuudessa on ongelmia, aletaan miettiä riittävän hyvän vanhemmuuden sisältöä. Esimerkiksi lastensuojelussa kaivataan luotettavia työkaluja, joilla voitaisiin arvioida vanhemmuuden laatua. (Schmitt 2003, 298–301.)

Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymän perhetukikeskuksen henkilökunta kehitti vanhemmuuden roolikartan vuonna 1999 selkiyttämään ja jäsentämään vanhemmuutta mitä jokainen lapsi tarvitsee riippumatta siitä, millä aikakaudella elää. Vanhemmuuden roolikartta on vakiinnuttanut asemansa perheiden kanssa tehtävässä työssä. Vanhemmuuden roolikarttaa voidaan käyttää myös esimerkiksi työvälineenä itsearvioinnissa, vanhemmuutta käsittelevissä keskusteluissa, sekä silloin, kun vanhemmuutta tuetaan ja kohennetaan. (Rousu & Helminen 2001, 3.) Käytän vanhemmuuden roolikarttaa apuna, kun määrittelen vanhemmuutta. Tuon esiin vanhemmuuden rooleja ja sitä, mikä rooli painottuu missäkin lapsen kehitysvaiheessa.

6.1 Vanhemmuuden roolikartta

Vanhemmuuden roolikartta jakaantuu viiteen eri osa-alueeseen: huoltaja, rakkauden antaja, elämän opettaja, ihmissuhdeosaaja ja rajojen asettaja. Se millaisia vanhemmuuden tehtäviä eri osa-alueisiin sisältyy, riippuu lapsen tarpeista ja eri kehitysvaiheista. Kaikki roolikartan roolit ovat tärkeitä vanhemmuudessa. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 22, 18–19.)

Varhaislapsuudessa eli lapsen ollessa 0 – 2-vuotias korostuvat *huoltajan*, *rakkaudenantajan* ja *ihmissuhdeosaajan* roolit. Vanhemmalla on tehtävänänsä huolehtia lapsen fyysisestä että psyykkisestä hyvinvoinnista. Pieni vauva ei tiedosta vielä tarpeitaan ja tarvitsee aikuisen apua yhdistämään tarpeitaan ja ilmaisemaan niitä. Lapsen perusuottamus syntyy riittävällä määrällä kokemuksia ja tarpeiden tyydyttämisiä. Kosketuksissa ja kommunikoinnissa on lapsen identiteetin perusta. Lapsi

kasvaa myös vanhempien välisestä suhteesta ja jo varhaisessa vaiheessa lapsi saa mallin ihmisten välisistä suhteista ja kokemuksia erilaisista tunneilmastoista. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 22.) *Rajojen asettajan* roolin tarkoituksena on tuoda lapselle turvallinen olo, mikä pienen lapsen kohdalla on pitkäjänteistä työtä ja kantaa hedelmää myöhemmässä ikävaiheessa. *Elämän opettajaksi* vanhemmat kasvavat harjoittelemalla ja opettelemalla. Vanhemmat etsivät omaa tapaansa toimia ja vanhemmista kehittyvät oman lapsensa parhaita asiantuntioita ajan myötä. (Rautiainen 2001a, 18–19, 21.)

Lapsen ollessa leikki-ikäinen eli noin 2 – 6–vuotias lapsen liikkuvuus lisääntyy ja maailma laajenee. Tällöin *rajojen asettajan* rooli nousee erityisen tärkeäksi. Lapselle on tärkeää tulla myös hyväksytyksi ja arvostetuksi. Vanhemman tulee olla johdonmukainen, mikä luo turvallisuutta ja opettaa lasta kestämiin myös pettymyksiin. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 22–23.) *Ihmissuhdetaitojen* opettaminen etenee vanhempien esimerkkien ja neuvojen avulla. Tärkeää olisi, että vanhempien käyttäytyminen ja puheet olisivat johdonmukaisia. Antamalla lapselle *rakkautta* vanhempi opettaa lastaan näkemään myös toiset ihmiset arvokkaina. Kun vanhempi iloitsee siitä, että lapsi rakastaa häntä, kokee lapsi myös itsensä rakastettavana ja oppii rakastamaan myös itseään. *Huoltajan* roolissa vanhempi antaa lapselle kokemuksen, miten huolletaan itse itseään. Huoltajan rooli on tylsä, itsestään selvä ja kyseenalaistuksia kuuntelematon. (Rautiainen 2001b, 27, 30.)

Kouluiässä 6 – 12–vuotias opettelee sosiaalisia taitoja. Tällöin *elämän opettajan* rooli nousee keskeiseksi. Lapsi oppii moraalisen kasvuympäristöstään ja vanhemman oikeudenmukaisuus opettaa sitä parhaiten. Lapsuudessa opitut arvot ja asenteet jäävät suhteellisen pysyväksi osaksi persoonallisuutta. Hyväksytyksi tuleminen on lapselle myös tärkeää ja korostuu koulumaailmassa. Ilman aikuiselta saamaa arvostusta lapsi saattaa suostua mihin vain, jotta kokee hyväksytyksi tulemisen tunteen. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 23.) Lapsen elämä muuttuu, kun hän aloittaa koulunkäynnin. Lasta saatetaan arvioida koulumenetyksen ja harrastuksen kautta ja pahimmillaan arvioidaan suorituskeskisesti. Lapsi tarvitsee kuitenkin osakseen hellyyttä, lohdutusta, hyväksyntää ja ymmärrystä, mitä vanhempien tulee *rakkouden antajan* roolissa antaa. Myös *huoltajan* rooli näkyy monissa asioissa. Aikuisen on aktiivisesti seurattava, miten lapsi pärjää ja missä asioissa tarvitsee vielä tukea ja tarvittaessa puututtava epäkohtiin. Lapsen sosiaalinen elämäkin alkaa monimutkaistua, jolloin lapsi alkaa myös ottamaan etäisyyttä vanhempiin. *Ihmissuhdeosaajan* roolissa vanhempien tulee kunnioittaa lapsen näkemyksiä ja antaa tilaa lapselle. *Rajojen asettamisessa* on tärkeää, että rajat perustellaan. (Ylitalo 2001, 36–38.)

Murrosiässä 12 – 15-vuotiaana korostuu *rajojen asettajan* ja *ihmissuhdeosaajan* roolit. Nuori etsii omaa identiteettiään ja rajojaan kapinoimalla aikuisten auktoriteettia vastaan. Jos rajoja on asetettu riittävän varhaisessa vaiheessa tarpeeksi saattaa murrosiästä päästä helpommalla. Vanhempi tarvitsee ihmissuhdeosaajan taitoja myös keskustellakseen nuoren kanssa. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 23.) Murrosikäinen nuori tarvitsee myös vielä *huoltajaa*. Nuori on itsenäisyyden alkusuoralla ja kaipaa välillä huoltajaa tekemään voilevän. Huoltajan on hyvä olla läsnä, mutta ei liikaa. Murrosikäinen ei usein tarvitse enää fyysistä läheisyyttä, mutta on selvää, että ihminen kaipaa ja tarvitsee *rakkauden antajaa*. *Elämänopettajan* roolin tehtävänä on murrosikäisen lapsen kohdalla kertoa elämän tosiasioista ja nuoren kasvamisesta aikuiseksi. (Niemistö 2001, 45–46.)

Itsenäistymisen vaiheessa nuori on 15 – 18-vuotias. Tässä vaiheessa korostuu *ihmissuhdeosaajan* rooli. Nuorelle on tärkeää oman persoonallisuuden luominen. Nuori haluaa valtaa ja päättää omista asioistaan. Vanhempien tehtävänä on arvioida, missä määrin nuoren arviointikyky on kehittynyt ja kuinka paljon hänelle voi valtaa luovuttaa. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 23.) Ihmissuhdeosaajan roolissa vanhemman tulisi olla käytettävissä myös keskustelijana sekä kuuntelijana ja antaa tilaa nuoren tunteille. Vanhempien tuki on tärkeää ja nuorta tulisikin tukea hänen tekemissään päätöksissään. Identiteetin rakentuessa, läheisiltä saatu palaute ja rohkaisu vahvistavat identiteetin pysyvyyttä ja kasvattavat nuoren autonomiaa. (Tervämäki 2001, 56.)

Vanhemman rooli itsenäistyvän nuoren kohdalla on myös *rajojen asettaja*. Vanhemman tehtävänä on suojella nuorta hänelle itselleen epäsuotuisilta valinnoilta sekä edellyttää nuorelta uudenlaista vastuunottoa perheen arjesta ja arjen askareista. Vanhempia tarvitaan myös harjoitusvastustajiksi, kun nuori opettelee konfliktien ratkaisua. Nuori kykenee itsenäistymisvaiheessa jo paremmin asettumaan muiden asemaan eikä pura pahaa oloaan, epävarmuuttaan ja kiukkuaan ympärille vaan kykenee jo omien tunteidensa analysointiin. Nuoren mielialat kuitenkin aaltoilevat ja välillä nuori saattaa tuntua fiksulta ja yhteistyökykyiseltä ja toisinaan taantua itkuisiksi kiukuttelijaksi. Vanhemman tulee näyttää mallia kuinka konflikteista pääsee yli puhumalla ja sovittelemalla. (Tervämäki 2001, 54–55.)

Rakkauden antajana, lohduttajana ja myötäeläjänä vanhempi on edelleen tärkeä nuoren itsenäistymisvaiheessa. Nuoren itsetunnolle on tärkeää, että hänet hyväksytään vielä hölmöilyjen jälkeenkin. Vanhemman tehtävä on olla myös tunteiden sanoittajana ja myönteisen palautteen antaja, joka rakentaa nuoren minäkuva. Nuorelle on tärkeää tulla huomatuksi ja hyväksytyksi. Itsenäistymisen ikävaiheen aikana vanhemmalle tulee *elämän opettajan* rooli. Vanhempi voi auttaa ja tehdä aluksi

asioita yhdessä nuoren kanssa antaen kuitenkin pikkuhiljaa vastuuta nuorelle ja ottaa enemmän roolin neuvonantajana. Elämän opettajana vanhemman tehtävä on suojata nuorta hyväksikäytöltä ja sellaisilta valinnoilta, jotka voivat hankaloittaa nuoren tulevia valintoja. (Tervamäki 2001, 55–56.)

6.2 Isovanhempien ikääntyminen ja vanhemmuus

Megan L. Dolbin-MacNab (2006, 564) on tutkinut Yhdysvalloissa isovanhempien kokemuksia vanhemmuudesta, kun he kasvattavat omia lapsenlapsiaan ja sitä, miten he vertaavat niitä omiin kokemuksiinsa silloin, kun he kasvattivat omia lapsiaan. Tutkimuksen tulokset kertoivat, että isovanhemmat kokevat itsensä viisaammiksi, rentoutuneemmiksi ja enemmän läsnä oleviksi lastenlastensa kanssa. Haasteina isovanhemmat kokivat jaksamisen ja perheroolin muutoksen. Jotkut isovanhemmat kokivat, että vanhemmuus ja emotionaalinen side ovat samanlaista sekä omien lasten että lastenlasten kanssa.

Huoltajan tehtäviin kuuluu perustarpeiden tyydyttäminen. Pienempien lasten kohdalla huoltajan tehtävät korostuvat, koska pienet lapset eivät vielä osaa huolehtia esimerkiksi syömisestä ja vaateuksesta. Mitä vanhemmaksi lapsi kasvaa, sitä enemmän hän alkaa näitä asioita harjoittelemaan, kunnes hän oppii huolehtimaan niistä itse. Isovanhempien terveydentilanne saattaa olla vielä kohtalaisen hyvä, kun heidän lapsenlapset ovat pieniä. On kuitenkin eri asia hoitaa lapsenlapsia satunnaisesti kuin ottaa heidän kasvatusvastuu kokonaan. Erityisesti yövalvomiset ja kuljetukset päiväkoitiin ja harrastuksiin voivat olla fyysisesti raskasta. Isovanhemmat voivat kokea myös huonoa omaatuntoa siitä, etteivät pysty toteuttamaan kaikkia nuorten toiveita oman voimattomuuden vuoksi. (Dolbin-MacNab 2006, 570–571).

Rajojen asettajan rooliin kuuluu luoda turvallinen elinympäristö lapselle. Turvallisuutta luodakseen tulee asettaa rajoja ja sääntöjä. Isovanhempien ikääntyessä rajojen asettaminen ja niissä pitäytyminen voi olla henkisesti raskasta. Pienemmistä asioista ei välttämättä jakseta riidellä ja näin saatetaan antaa helpommin periksi. Taistelut valikoidaan huolellisemmin, koska ei olla varmoja, voittaako isovanhemmat lapsen. Isovanhemmat saattavat olla kuitenkin rennompia lapsenlapsen kasvattamisessa kuin omien lasten kasvattamisessa. (Dolbin-MacNab (2006), 571.) Vuoriston (2011, 2, 58–59) mukaan isovanhemmat kuitenkin jaksavat murrosikäisiä sijaislapsiaan paremmin kuin vieraita lapsia ja side on vahvempi.

Rakkauden antajan rooli tulee isovanhemmille todennäköisesti jo luonnostaan sukulaisuuden perusteella. Se, että lapsi halutaan ottaa kasvatettavaksi, kertoo jo, että lapsi on toivottu ja että hänen asioistaan ollaan kiinnostuneita. Isovanhemmat ovat voineet olla auttamassa lastenhoidossa jo lapsen syntymästä asti ja heille on saattanut muodostua läheiset välit. On kuitenkin isovanhempien voimavaroista kiinni, kuinka he huomioivat lapsenlastaan ja osaavat antaa nuorelle huomiota ja hyväksyntää. Koisti-Auer (2008, 119) ei näe sukulaissijoituksessa huolta siitä, kiinnittykö lapsi sijaisperheeseen ja päinvastoin.

Elämän opettajana isovanhempien tulisi opettaa arjen taitoja ja antaa nuorelle mallia. Isovanhemmat puuhastelevatkin yleensä lastenlasten kanssa toiminnallisia asioita, esimerkiksi laitetaan yhdessä ruokaa, leivotaan ja tehdään käsitöitä, joita isovanhemmat ovat tottuneet tekemään. Isovanhemmilla saattaa näihin asioihin olla myös enemmän aikaa, varsinkin jos he ovat jo eläkkeellä. Keskeiseksi asiaksi nousee rauhallinen, arkinen yhdessäolo sekä taitojen ja arvojen siirtäminen nuoremmalle polvelle. (Fågel, Rotkirch 2010, 80.)

Ihmissuhdeosaajan roolissa isovanhempien tulisi osata kuunnella ja keskustella nuorten kanssa, kannustaa nuorta ja hyväksyä heidän valinnat. Isovanhemmille tuo nykypäivänä haasteita ymmärtää nuorten kokemuksia, koska yhteiskunta on muuttunut siitä, kun isovanhemmat kasvattivat omia lapsiaan. Isovanhemmille on kuitenkin ikääntymisen myötä tullut paljon kokemuksia ja elämäntilaisuuksia, jonka avulla heillä on varmasti hyvät mahdollisuudet onnistua ihmissuhdeosaajan roolissa. Koisti-Auer (2008, 120) tuo myös esiin, että sukulaisperheessä tunnetaan lapsen historia, mikä osaltaan voi auttaa heitä tehtävässään. Lapsen historian tunteminen saattaa auttaa hyvän vuorovaikutussuhteen syntymisessä.

7 TUTKIMUSPROSESSI

Tässä kappaleessa esittelen tutkimusprosessiani ja perustelen tekemiäni valintoja. Ensimmäiseksi esittelen tutkimuskysymykset, sen jälkeen valitsemani metodin ja sen, miten aineistoni on kerätty ja miten haastattelun toteutin. Tämän jälkeen esittelen laadullisen sisällönanalyysin sekä sen, miten olen analysoinut aineistoni. Lopuksi arvioin tutkimuksen luotettavuutta ja pohdin tutkimusetiikkaa ja sitä, miten olen huomioinut sen työssäni.

7.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni aiheena on selvittää, miten isovanhemmat ovat kokeneet itsensä lastenlastensa kasvattajina ja sijaisvanhempina. Erityisesti olen kiinnostunut siitä, miten ikääntyminen näkyy sijaisvanhemmuudessa. Tämän lisäksi tutkin millaista tukea isovanhemmat ovat saaneet sijoituksen aikana tai millaista tukea he olisivat halunneet vanhemmuuden tukemiseen.

Isovanhempien ikäkysymys nousee esille, kun lapsia suunnitellaan sijoitettavaksi isovanhemmilleen. Ikäkysymys saattaa nostaa esiin ennakkoluuloja esimerkiksi siitä, jaksavatko isovanhemmat kasvattaa lapsenlapsiaan tai tuottaako liian suuri ikäero ongelmia ymmärtää nuoria. Tutkimalla isovanhempien omia kokemuksia lastenlastensa kasvattamisesta oletan saavani esiin kuinka oleellinen kysymys ikääntyminen on lasten kasvatuksessa ja täten tuoda uusia näkökulmia vanhemmuuteen.

Tutkimuskysymykseeni pystyn vastaamaan laadullisella tutkimusotteella. Laadullisella tutkimuksella on paremmat mahdollisuudet päästä syvemmälle tutkittavaan ilmiöön kuin kvantitatiivisella eli määrällisellä tutkimuksella olisi mahdollista. Määrällisessä tutkimuksessa tutkijan mahdollisuudet kontrolloida vastausten antamaa tietoa ovat vähäiset (Grönfors 1982, 12). Laadulliseen sisällönanalyysiin puolestaan päädyin, koska siinä on mahdollista käsitellä aineistoa monipuolisesti ja se jättää tutkijalle paljon valintoja, minkä katsoin soveltuvan hyvin tutkimuskysymyksen luonteeseen. Sisällönanalyysi on menetelmä, jota voidaan myös käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä. Sisällönanalyysia voidaan lisäksi pitää joko yksittäisenä metodina, mutta myös väljänä teoreettisena kehyksenä. (ks. Tuomi & Sarajärvi 2009, 91.)

7.2 Aineiston kerääminen

Aineiston olen kerännyt haastattelemalla isovanhempia, jotka ovat itse kasvattaneet lapsenlapsiaan ja joilla on kokemusta ikääntymisestä. Tutkiakseni ikääntymisen näkymistä vanhemmuudessa, päädyin haastattelemaan isovanhempia, koska oleellista oli löytää ne henkilöt, jotka tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon (ks. Kananen, 2008, 37). Satakunnan lastensuojelun kehittämissyksikkö on avustanut saamaan haastatteluun isovanhempia, jotka toimivat perhehoitajina. Kehittämissyksikkö valmentaa ja järjestää erilaisia koulutuksia ja tilaisuuksia perhehoitajille Satakunnan alueella, joten heillä on myös parhaiten tietoa alueen isovanhemmista, jotka kasvattavat lapsenlastaan. Kehittämissyksikön harkinnan ja tietojen mukaan mahdolliselle kohdejoukolle on mennyt kirjallinen haastattelupyyntö. Kirjeessä oli tietoa tutkimuksen aiheesta ja yhteystiedot lisäkysymyksiä varten sekä suostumus tietojen luovuttamista varten. Tämän jälkeen isovanhemmat ovat voineet antaa suostumuksen kehittämissyksikölle yhteystietojen luovuttamiseen tai he ovat voineet ottaa yhteyttä suoraan ja ilmoittaa halukkuutensa osallistua tutkimukseen tai kysyä lisäkysymyksiä. Halusin tutkimukseeni mukaan niin isoäitien kuin isoisienkin näkemyksiä, joten päätin haastatella mahdollisuuksien mukaan molempia isovanhempia.

Tutkimuksen aineisto koostuu kuuden isovanhemman haastattelusta, jotka ovat lastenlastensa sijaisvanhempia. Haastateltavina oli kaksi pariskuntaa ja kaksi yksinäistä isoäitiä, joten aineisto koostuu kahden isoisän ja neljän isoäidin haastattelusta. Haastateltavien valinnassa ensisijaisia kriteereitä oli, että lapsenlapsi olisi jo itsenäistymässä, lähellä 18-vuoden ikää. Toinen kriteeri oli, että sijoitus olisi tapahtunut lapsenlapsen ollessa alle kouluikäinen. Nämä kriteerit osoittautuivat kuitenkin liian tiukoiksi ja aineisto olisi jäänyt niukaksi. Laskin kriteereitä niin, että otin mukaan myös pitkään sijaisvanhempina toimineet isovanhemmat. Karsintaa en joutunut tekemään vaan tutkimuksessa on mukana kaikki halukkaat isovanhemmat, jotka ovat lastenlastensa sijaisvanhempia. Aineistossa on mukana niin lastensuojelun sijoittamat lapset kuin myös muutoin isovanhempien luona asuvat lapset, koska en nähnyt tarvetta rajata aineistoa vain lastensuojelun sijoittamiin lapsiin. Tärkeää on, että isovanhemmille oli kerääntynyt ikää mahdollisimman paljon, jotta heillä olisi kokemusta siitä, miten ikääntyminen on mahdollisesti vaikuttanut heidän vanhemmuuteen. Isovanhemmilla on kokemusta jo omien lasten kasvattamisesta, joten he pystyvät myös vertamaan vanhemmuuttaan omien ja lastenlasten välillä. Tavoitteena oli, että isovanhemmilla olisi paljon kokemuksia lapsen eri ikävaiheista ja niihin liittyvistä haasteista, joten heillä olisi myös sitä tietoa, millaiset tukimuodot heitä parhaiten ovat tukeneet tai olisivat voineet tukea kasvatustehtävässä. Näitä kysymyksiä pystyy

mielestäni arvioimaan myös ne isovanhemmat, joiden lapsenlapsi ei ollut lastensuojelun huostaanottama.

Tutkimuksessa oli vaikea arvioida, kuinka paljon olisi riittävä haastatteluiden määrä. Kun Satakunnan kehittämisyksikön kautta ei enää lisää haastateltavia tullut, yritin saada niitä vielä Varsinais-Suomen sijaishuoltoyksikön kautta. Yhtään haastattelua en kuitenkaan enää saanut lisää. Katsoin kuitenkin, että aineistoni on riittävä, koska tarkoituksenani on kuvata ja tuoda uusia näkökulmia tutkittavaan ilmiöön eli ikääntymisen näkymiseen vanhemmuudessa. (ks. Eskola & Suoranta 2000, 61–62.)

7.3 Haastattelu menetelmänä

Olen valinnut haastattelun tämän tutkimuksen aineiston keruumenetelmäksi, koska näin saan parhaiten tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Muita aineistonkeruumenetelmiä laadullisessa tutkimuksessa on haastattelun lisäksi kyselyt, havainnointi ja erilaisiin dokumentteihin perustuvat tiedot. Näitä aineistoja voidaan käyttää laadullisessa tutkimuksessa myös yhdessä eri tavoin yhdisteltyinä. Mitä vapaammaksi tutkija haluaa tutkimusasetelmansa, sitä luontevampaa on käyttää havainnointia, keskustelua tai omaelämäkertoja aineiston hankinnan menetelmänä. (Tuomi & Sarajarvi, 2009, 71.) Lisäaineistolla en kuitenkaan katsonut saavani lisätietoa tutkimusongelman ratkaisuun.

Haastattelun etuina on antaa tutkittavalle mahdollisuus tuoda esiin itseään koskevia asioita mahdollisimman vapaasti. Haastattelu menetelmänä antaa myös mahdollisuuden selventää ja syventää vastauksia ja pyytää mielipiteiden perusteluja. Erilaisia näkökulmia on kuitenkin siitä, soveltuuko haastattelu arkaluontoisten asioiden tutkimiseen, vai olisiko lomakkein kerättävä aineisto sopivampi tutkittavan anonymiteetin vuoksi. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 35.) Tutkimuksessani kallistuin kuitenkin siihen, että haastattelemalla minun on mahdollisuus päästä paremmin käsiksi myös vaikeisiin asioihin ja ymmärtää isovanhempien kokemuksia paremmin esimerkiksi lisäkysymyksien avulla. Uskoin myös, että isovanhemmat ennemmin kertoisivat asioista suullisesti kuin vastailisivat lomakekysymyksiin. Näin saatoin myös tarkentaa kysymyksiä, mikäli jokin kysymys oli epäselvä tai ymmärrettiin väärin.

Haastattelumenetelmässä on kuitenkin myös haittapuolia kyselytutkimukseen verrattuna. Hirsjärven ja Hurmeen (2011, 36) mukaan, haastattelu on kalliimpaa ja vaativampaa. Lisäksi siinä saadaan

paljon tutkimusaiheen kannalta epärelevanttia materiaalia. Myöskään ei voida taata samaa anonyymiyttä kuin lomakkeilla. Itse ajattelin, että vaikka osa aineistosta saattaa olla epärelevanttia, niin sillä on kuitenkin tärkeä rooli, jonka avulla pystyn ymmärtämään tutkittavien elämää paremmin ja ymmärtämään näin myös tutkittavaa ilmiötä paremmin.

Omassa tutkimuksessa käytän teemahaastattelua, joka asettuu Hirsjärven ja Hurmeen (2010, 44, 47–48) mukaan lomakehaastattelun ja strukturoimattoman haastattelun väliin ja jota voidaan kutsua myös puolistrukturoiduksi haastatteluksi, koska haastattelun aihepiirit, teema-alueet ovat kaikille samat. Omassa tutkimuksessani halusin kerätä isovanhempien kokemuksia sijoituksen eri vaiheista, joten teemoitin haastattelun (Liite 1) ensisijaisesti sijoitusvaiheiden mukaan niin, että aluksi keskusteltiin sijoitukseen johtuneista syistä ja kartoitettiin taustatietoja. Tämän jälkeen keskusteltiin sijoituksen alusta ja isovanhempien kokemuksista, kun heidän soveltuvuutta sijaisvanhemmiksi arvioitiin. Tarkoitukseni oli saada mahdollisimman paljon isovanhempien omia ajatuksia siitä, miten he itse kokivat olevansa valmiita sijaisvanhemmiksi. Alkutietojen jälkeen käsiteltiin vanhemmuuden haasteita lapsen eri ikävaiheiden mukaan. Samalla pohdittiin myös ikääntymisen näkymistä arjen tilanteissa ja voimavaroissa. Lopuksi keskusteltiin sijoituksen onnistumisesta ja siitä, millaisia tukitoimia isovanhemmat olisivat toivoneet enemmän tai mistä, olisivat voineet hyötyä.

Tarkoitukseni oli kerätä mahdollisimman paljon tietoa isovanhempien kokemuksista ja esimerkkejä sijoituksen eri vaiheista. Haastattelun teemat ja kysymykset olisi voinut olla perusteltua antaa etukäteen haastateltaville, jotta isovanhemmat olisivat voineet miettiä asioita jo etukäteen. Näin en kuitenkaan toiminut, koska halusin varmistaa sen, etteivät pariskunnat miettsi liikaa yhteisesti vastauksia valmiiksi, vaan heiltä nousisi erilaisia kokemuksia ja esimerkkejä. (ks. Tuomi & Suoranata 2009, 73.) Haastattelupyynnötkirjeessä kerroin kuitenkin tutkimuksen aiheesta ja haastattelun alussa keskustelimme vielä lisää, jotta isovanhemmille tuli selväksi mitä aihetta tutkimus koskee.

Hirsjärven & Hurmeen (2010, 48) mukaan teemahaastatteluissa haastattelu kohdennetaan tiettyihin teemoihin, joista keskustellaan. Käytännössä huomasin, että teemoissa pysyminen oli haasteellista eikä aina tarkoituksenmukaistakaan. Haastateltavat saattoivat yllättäen alkaa puhumaan aivan toisesta kokemuksesta kuin, mistä oli tarkoitus puhua, ja keskustelut saattoivat hyppiä eri teemojen välillä. Tämän lisäksi joitain kysymyksiä saatettiin ymmärtää väärin eikä välttämättä kuunneltu kysymystä loppuun asti. Usein vastaukset saattoivat olla myös vaikeaselkoisia rönsyilevästä puheesta johtuen, kun jonkin asian kertominen keskeytyi siirryttäessä toiseen asiaan. Itse koin haasteelliseksi

suorien lisäkysymysten tekemisen etenkin jos aihealue piti palauttaa johonkin tiettyyn teemaan. Usein piti myös tarkentaa kysymystä ja varmistaa, olinko ymmärtänyt asian oikein.

Haastattelun jälkeen litteroin aineiston eli purin tallenteet kirjalliseen muotoon. Litterointi oli hidas työvaihe ja siinä joutui miettimään ja tekemään valintoja siitä, mitä asioita litteroi. Oli haasteellista miettiä miten litteroisin aineiston. Haastateltavat puhuivat vahvalla murteella, mikä osaltaan hidasti litterointia, koska oli vaikea saada selvää kaikista sanoista. Mietinkin olisiko haastattelu pitänyt kääntää yleiskielelle. Haastateltavilla oli myös voimakkaita maneereita eli he saattoivat toistaa jotain tiettyä sanaa useaan kertaan saman lauseen sisällä. Mietin myös onko tarkoituksenmukaista litteroida kaikkia maneereita. Yleiskielelle kääntäminen olisi kuitenkin hävittänyt tietyt persoonalliset vivahteet, joita haastateltavat toivat esiin, joten päätin litteroida haastattelut mahdollisimman tarkasti, poistaen kuitenkin joitain useasti peräkkäin toistuvia maneereita. Litteroinnin ulkopuolelle jäivät vain harkitusti ne keskusteluosuudet, jotka eivät liity tutkielman aihepiiriin. Äännähdyksiä en myöskään litteroinut, koska en nähnyt sitä tarpeelliseksi. Litterointivaiheessa poistin myös kaikki nimet sekä maininnat lasten sukupuolesta. (ks. Kananen 2008, 80–81.) Litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 75 sivua Wordin tekstinkäsittelyohjelmalle, jossa fonttikoko oli 12 ja riviväli 1,5.

7.4 Laadullinen sisällönanalyysi

Tuomi & Sarajärven (2009, 95–97) mukaan laadullinen sisällönanalyysi voi olla joko aineistolähtöinen, teorialähtöinen tai teoriaohjaava analyysi. Tutkimukseni on teorialähtöinen, koska analysoin aineistoa teoriasta nousevien luokitusten avulla, joita ovat vanhemmuuden roolit ja perhehoitajalain mukaiset tukitoimet. Tarkoituksenani on myös vertailla tuloksia aikaisempiin tutkimustuloksiin. Puhuttaessa teorialähtöisestä analysoinnista, voidaan puhua myös deduktiivisesta (yleisestä yksittäiseen) päättelyn logiikasta, joka poikkeaa aineistolähtöisestä analyysistä, jossa puhutaan yleensä induktiivisesta (yksittäisestä yleiseen) päättelyn logiikasta. Teoriaohjaavassa analyysissä puhutaan taas aduktiivisesta päättelystä, jonka ajatteluprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja valmiit mallit, ja tutkija pyrkii yhdistelemään näitä toisiinsa pakolla, puolipakolla tai välillä luovastikin ja näin tuloksesta saattaa syntyä aivan uutta. Teorialähtöisessä analysoinnissa otetaan siis teoria heti mukaan ohjaamaan lopputulosta ja mitä nopeammin teoria otetaan mukaan, sitä lähempänä deduktiivista päättelyä ollaan. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95, 97-98, 100.) Grönfors (1982, 146) tuo kuitenkin esiin, että laadullisiin menetelmiin nojautuva tutkija käyttäisi sekä induktiivista että deduktiiv-

vista logiikkaa. Tutkimukseni kuitenkin painottui hyvin vahvasti deduktiiviiseen päättelyyn, jossa teoriasta nousevia asioita verrattiin aineistoista nouseviin havainnoiteihin.

Sisällönanalyysillä aineisto pyritään järjestämään tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Analyysillä luodaan selkeyttä aineistoon, jotta johtopäätöksistä tulisi mahdollisimman selkeitä ja luotettavia. Aineiston laadullinen käsittely perustuu loogiseen päättelyyn ja tulkintaan, jossa aineisto hajotetaan, käsitteellistetään ja kootaan uudella tavalla loogiseksi kokonaisuudeksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108.)

Ensimmäinen vaihe teorialähtöisessä sisällönanalyysissä on analyysirungon muodostaminen. Analyysirungon sisälle muodostetaan aineistosta erilaisia luokituksia ja kategorioita. (Sarajärvi 2002, 46–47, Tuomi & Sarajärvi 2009, 113.) Omassa tutkimuksessani olen tehnyt analyysirungon isovanhempien vanhemmuudesta, ikääntymisestä ja tukimuodoista, jotka ovat keskeisiä teemoja tutkimuskysymyksen ratkaisemiseksi. Vanhemmuuden ja ikääntymisen analyysirunko muodostuu teoriasta nousevasta vanhemmuuden roolikartasta ja tukimuotojen analyysirunko nousee perhehoitajalain tukimuodoista. Tämän jälkeen poimin aineistosta ne asiat, jotka kuuluivat analyysirunkoihin. Analyysirungon ulkopuolelle jäävästä aineistosta, voidaan muodostaa uusia luokkia aineistolähtöisesti (ks. Kyngäs & Vanhanen 1999, Sarajärvi 2002; ref. Tuomi & Sarajärvi 2009, 113). Tarkastelin jäljelle jäävää aineistoa vielä aineistolähtöisesti tukimuotojen osalta, jotta löytäisin niitä tukimuotoja, joita ei perhehoitajalaissa ole määritelty ja näin voisin nähdä nouseeko isovanhemmilta muita tukimuotoja, jotka he kokevat tärkeiksi tai joita ovat saaneet. Katsoin tärkeäksi kuvata myös sijoituksen alkutilannetta ja erityisesti sitä, miten isovanhempien ikääntymistään oli käsitelty. Myös isovanhempien kokemuksia sijoituksen onnistumisesta olen kerännyt tulososion loppuun.

Analyysirunkojen muodostamisen jälkeen aineisto oli järjestyksessä. Sisällönanalyysillä kerätty aineisto saadaan järjestetyksi, mutta yksinomaan sen avulla ei voida tehdä johtopäätöksiä. Jotta sisällönanalyysiin saadaan syvyyttä, voidaan siihen yhdistää kontekstianalyysi. (ks. Grönfors 1982, 161.) Tämän vuoksi yhdistin ikääntymisen ja vanhemmuuden teemat, jolloin aloin saada vastauksia siihen, miten ikääntyminen näkyy erilaisissa vanhemmuuden rooleissa ja tehtävissä. Samalla tavalla yhdistin myös ikääntymisen sekä tukimuotojen teemat. Näin minun oli mahdollista saada selville miten ikääntyminen näkyy tukimuodoissa ja nouseeko joku tuen muoto tärkeämmäksi ikääntymisen johdosta. Yhdistämisen jälkeen aloin käymään aineistoa lävitse aihe kerrallaan ja aloin samalla raportoimaan asioita, jotka nousivat esiin. Tämän jälkeen aloin pohtimaan ja tekemään johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä.

7.5 Luotettavuuden arviointi

Tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa käytetään termejä validiteetti sekä reliabiliteetti. Validiteetilla tarkoitetaan sitä, että tutkitaan sitä, mitä on tarkoituskin tutkia. Puhutaan myös sisäisestä ja ulkoisesta validiteetista. Ulkoisella validiteetilla tarkoitetaan sitä, että tulokset on siirrettävissä muihin vastaaviin tilanteisiin eli ne ovat yleistettävissä, kun taas sisäisellä validiteetilla tarkoitetaan tulkinnan ja käsitteiden virheettömyyttä. Reliabiliteetilla tarkoitetaan sitä, että tulokset ovat toistettavissa. (Kananen 2008, 123.)

Tutkimuksellani en kuitenkaan pyri yleistettävyyteen vaan ilmiön kuvaamiseen, joka omassa tutkimuksessa on ikääntymisen näkyminen sijaisvanhemmuudessa. Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuuden ennakoimista voidaan tehdä jonkin verran, mutta se voi olla hankalaa, eikä sitä aina pystytä samalla tavalla ennakoimaan kuin määrällisessä tutkimuksessa. Laadullisessa tutkimuksessa laatu varmistetaan tutkimusprosessin aikana tehdyillä oikeilla valinnoilla. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida kysymällä, onko aineisto ollut riittävää, onko analyysi ollut kattavaa sekä kuinka hyvin analyysia pystytään arvioimaan ja tutkimusta toistamaan. Aineiston riittävyys tarkoittaa kylläntymistä ja kattavuus tarkoittaa sitä, ettei tutkija perusta tulkintojaan pelkästään satunnaisiin aineiston osiin. (Kananen 2008, 123–125.) Olen pyrkinyt kuvaamaan analysoinnin eri vaiheet mahdollisimman tarkasti, jotta tutkimuksen toistettavuus olisi mahdollista. Dokumentoinnilla onkin suuri vaikutus siihen, voidaanko tutkimusta toistaa eli onko tutkimus luotettava. Mikäli tarkkaa dokumentointia ei ole tehty, toistettavuus on mahdotonta. Analysoinnin arvioitavuuteen liittyy myöskin se, miten tutkimusmateriaalin eri vaiheet ja tulkinnat on dokumentoitu. (Kananen 2008, 124–125.) Tämän vuoksi olen pyrkinyt kuvaamaan ja perustelemaan tulkinnat mahdollisimman hyvin.

7.6 Tutkimusetiikka

Tutkimuksen tekemisessä on monia vaiheita, joihin liittyy eettisiä kysymyksiä. Eettisiä kysymyksiä voi tulla muun muassa haastateltavien huomioimisesta ja valinnasta tai siitä, miten hyvin tutkija valmistautuu aineiston keruuseen ja käyttää resurssit tehokkaasti niin, ettei haaskata muiden aikaa (Mäkinen 2006, 92.)

Tutkielmani haastateltavat ovat itse antaneet luvan yhteystietojensa luovuttamiseen tai he ovat itse olleet yhteydessä ja ilmoittaneet kiinnostuksensa osallistua tutkimukseen. Haastateltavien kanssa sovittiin haastatteluajat puhelimitse, jolloin heillä oli mahdollista esittää vielä lisäkysymyksiä. Aikataulut saatiin sopimaan joustavasti ja itse haastattelut toteutuivat keväällä 2013 suunnitellusti. Kaikille haastateltaville sopi, että haastattelu tehtäisiin heidän kotonaan. Haastatteluiden alussa kävimme vielä lävitse tutkimuksen tarkoitusta ja isovanhemmat allekirjoittivat kirjallisen luvan haastattelun nauhoittamiseen ja sen hyödyntämiseen tutkimuksessa. Haastattelun vapaaehtoisuus korostui myös keskusteluissa. Haastateltaville kerrottiin myös siitä, että tutkielman luonteeseen kuuluu suorien lainauksien liittäminen raporttiin ja että haastattelut tuhotaan tutkielman valmistuttua.

Tutkimus koskee vain isovanhempien kokemuksia, joten lupaa ei pyydetty lapsenlapsilta eikä heidän huoltajiltaan. Tutkijan tulee tehdä haastateltaville selväksi, miten anonymiteetti turvataan missäkin tapauksessa (Mäkinen 2006, 93). Haastateltavien kanssa keskusteltiin siitä, ettei heidän henkilöllisyys tule esiin missään vaiheessa ja erityisen tarkkana olen sellaisen tiedon kanssa, joka liittyy jollain tapaa lapsen asioihin. Tämä asettaa suuren eettisen haasteen aineiston käytölle ja analyysille, koska aineistot sisältävät jonkin verran tietoa lapsista. Aineiston käsittely ja raportointi tulee tehdä mahdollisimman hienovaraisesti ja koko ajan tulee käydä eettistä keskustelua aineiston kanssa. Eettisesti voidaan toimia oikein, kun on punnittu tekojen merkitystä ja seuraamuksia ja tultu johtopäätökseen, että teko on eettisesti oikein (Mäkinen 2006, 11).

Olen ottanut huomioon myös eri lait, jotka tulee huomioida tutkimuksen teossa. Olen ollut huolellinen haastateltavien yhteystietojen sekä haastattelumateriaalin suhteen. Ihmisten yksityisyydestä on säädetty Suomen perustuslaissa 10 § ja henkilötietolaissa taas on säädetty henkilötietojen käsittelystä. Kaikilla ihmisillä on oikeus yksityisyyteen ja se oikeus ylittää kaikki tutkijan oikeudet. Aineiston käsittelemisessä korostuu myös luottamuksellisuus. Tutkijan tulee noudattaa tutkittavilleen antamaansa lupausta aineiston käytöstä ja käsittelystä. Myös vaitiolovelvollisuus on syytä muistaa (Mäkinen 2006, 148; Suomen perustuslaki 10 §; Henkilötietolaki)

8 TULOKSET

Esittelen aluksi sijoituksen alkutilannetta. Käyn lävitse isovanhempien perustietoja, sen verran kuin katson oleelliseksi tutkimuksen aiheen kannalta. Erityisesti painotun siihen, kuinka isovanhempien ikääntymistä on käsitelty ennen sijoituspäätöksen tekemistä. Alkutietojen jälkeen alan tarkastella vanhemmuutta ja ikääntymistä. Tarkoitus on esitellä vanhemmuuden osa-alueita ja konkretisoida se, miten ikääntyminen näkyy vanhemmuuden osa-alueissa. Tämän jälkeen käyn lävitse tutkimuotoja ja tarkastelen ovatko isovanhemmat saaneet lakisääteisiä tukimuotoja ja miten tarpeellisiksi isovanhemmat ovat tukimuodot kokeneet ja millaista tukea he olisivat toivoneet.

8.1 Sijoituksen alkutilanne

Kappaleen tarkoituksena on käydä lävitse haastateltavien perustietoja ja tuoda haastateltavien kokemuksia esiin sijoituksen alusta ja siitä, miten heidän isovanhemmuutensa vaikutti lapsen sijoittamiseen. Tuon esiin, miten sijoituksen alussa isovanhempien tilannetta kartoitettiin ja millaisia ajatuksia isovanhemmilla oli omasta ikääntymisestä ja tulevaisuuden haasteista, kun lapsenlapsi muutti heille asumaan. Aineisto koostui kuuden isovanhemman haastattelusta, joilla lapsenlapsi on ollut perhehoidossa. Haastateltavista kaksi oli isoisää ja neljä isoäitiä. Olen numeroinut haastattelut 1 – 6, joihin viitataan aineiston lainauksissa.

Haastateltavat isovanhemmat olivat sijoituksen alussa olleet 42 – 68-vuotiaita ja lapset 3 – 13-vuotiaita. Lasten täyttäessä 18 vuotta, olivat isovanhemmat 57 – 73-vuotiaita. Suurin ikäerotus isovanhemman ja lapsenlapsen välillä oli 55 vuotta. Sijoitukset olivat kestäneet 5 – 12 vuotta haastatellu hetkellä. Haastateltavien lapsenlapset olivat yhtä lukuun ottamatta täyttäneet jo 18 vuotta tai olivat lähiaikoina täyttämässä. Yhden isovanhemman haastattelun kohdalla lapsenlapsi oli tulossa murrosikänsä. Sijoitetut lapset olivat yhtä lukuun ottamatta huostassa. Kaikissa tapauksissa lastensuojelu oli kuitenkin ollut mukana sijoituksen alkaessa, mutta jostain syystä yhden lapsen kohdalla ei huostaanottoon oltu päädytty, vaan lapsi muutti isovanhemman luokse, ja lastensuojelun asiakkuus päättyi.

”Mul ei ollu niinko virallinen sijoitus se lainkaan, et se oli semmonen ihan vaan, et se vaan ilmoitettiin mulle, otanko mää, ja mää et sanoin, et juu otan...” (H2)

Kaikissa sijoituksissa isovanhemmat olivat huolehtineet lapsenlapsestaan hyvin paljon ja pitkänkin aikaa jo ennen sijoitusta. He olivat katselleet sivusta lapsensa ja tämän puolison elämää ja olivat joutuneet itse tekemään useitakin lastensuojeluilmoituksia. Tämä aika on varmasti ollut isovanhemmille raskasta, kun he olivat joutuneet vierestä seuraamaan lapsenlapsensa tilannetta. He saattoivat kokea itsensä ulkopuolisiksi, joilla ei ollut oikeuksia puuttua tilanteeseen. Isovanhemmilla saattoi olla kokemus, etteivät saa tilanteeseen apua, eikä tilanteeseen puututtu heidän mielestään riittävästi. Tilanne on saattanut olla turhauttavaa ja ahdistavaa.

”... mul ol niin paha olo aina, ei menny mikään sillai perille, et oltais otettu siihen niinku täyrellistä kantaa ja tuo, eihän mää sitä voi, eikä hakee sieltä...” (H1)

Viranomaiset saattavat vastustaa sijoitusta ja kokea isovanhemmille sijoittamisen huonoksi vaihtoehdoksi, koska näillä lähtökohtaisesti on enemmän ikää kuin ehkä muilla perhehoitajilla. Isovanhempien jaksamista saatetaan epäillä sekä vanhempien riittäisyyden vaikutusta ja heijastumista isovanhempiin. Taustalla saattaa vaikuttaa vahvasti työntekijän oma kielteinen ja ennakkoluuloinen asenne isovanhemmille sijoittamisesta.

”... se sano sit sillain, et hän henkeen ja vereen asti vastusti, et kaikesta huonoin ratkaisu on se, että sukulaiset tai isovanhemmat on kaikesta huonoin ratkaisu tohon sijoitukseen.” (H5)

Vastustusta voi tulla viranomaisten lisäksi lapsen vanhemmilta, erityisesti siltä vanhemmalta, joka ei ole isovanhempien oma lapsi. Lapsi saatetaan haluta antaa ennemmin vieraalle kuin esimerkiksi ex-puolison vanhempien luokse. Aineiston perusteella isovanhemmat koettiin kuitenkin yleensä parhaimmaksi vaihtoehdoksi ja vanhemmat olivat sijoitukseen tyytyväisiä. Isovanhemmat näyttivät saavan sijoitukselle muiden sukulaisten tuen.

”...ja se on tietysti lohdullista ollut, että nää sano, nää tyttäret sanovat, että lapsella on ollut tuota niin, lotto voitto, et se on saanut asua meillä.” (H3)

Isovanhemmat itse kokivat vointinsa ja terveytensä pääasiassa hyväksi sijoituksen alussa ja kokivat jaksavansa. Isoisät kuitenkin harkitsivat sijoitusta enemmän kuin isoäidit ja miettivät asiaa eri näkökulmista. Isoisät pohtivat ikääntymistä, terveyttään ja niiden vaikutusta kuin myös oman ajan menetystä. Isoäideille päätös näytti olevan heti aivan selvä, vaikka asiaa saattoivatkin miettiä.

”...se oli pitkän harkinnan tulos, et me otimme lapsen, se oli todella pitkän, pitkän harkinnan tulos ja, ja vaimo olis tietysti ottanut heti suinpäin, mutta tuota ni, mä sitä mietin ja mietin realistisesti, realistisesti yritin katsoa sitä asiaa ja tuota niin ja mietin sitä, et ollaanko me todella sit kykeneviä huolehtimaan, että, et toi noi niin, et vanhuus tuo omat asiansa...” (H3)

Jonkin verran oma ikääntyminen askarrutti erityisesti isoisia ja he miettivät, onko sijaisvanhemmuus edes mahdollista ikääntymisen vuoksi. Lopulta omalla ikääntymisellä ei näyttänyt olevan vaikutusta ja päätökset tehtiin tunteiden perusteella. Kaikilla isovanhemmilla suurin motiivi näytti olevan se, että lapsella olisi hyvä olla.

”...lähinnä vaan mietittiin sitä, tietysti sitä ikää, ikää, et toi noi niin, että, että... että miten se käy niiltä osin, muttet kyllä se aika selvä sitten oli, kun se päätös tehtiin, mulle henkilökohtaisesti riitti, kun mä näin sen lapsen, tuota niin, tuskan siinä.” (H3)

Sijoitukset lähtivät lähes kaikissa tapauksissa hyvin liikkeelle, eikä isovanhempien ikääntymisellä näyttänyt paljoakaan olevan vaikutusta lapsen sijoittamiseen isovanhemmilleen. Ainoastaan yhdessä tapauksessa sitä vastustettiin, mutta muiden kohdalla isovanhemmat saivat itse miettiä päätöstään ja saivat myös sosiaalityöntekijöiden tuen. Isovanhemmat kokivat oman terveyden pääasiassa hyväksi, eivätkä nähneet sen olevan esteenä sijoitukselle.

8.2 Vanhemmuus ja ikääntyminen

Ikääntymisen näyttäytymistä vanhemmuudessa olen tutkinut vanhemmuuden roolikartan avulla, jonka olen esitellyt teoriaosassa (ks. s. 24). Käsittelen jokaista vanhemmuuden roolikartan osaluuetta erikseen. Jokaisessa vanhemmuuden osa-alueessa on paljon erilaisia tehtäviä, jotka sisältyvät kuhunkin vanhemmuuden rooliin. Se, kuinka tärkeä mikäkin rooli tai tehtävä on milloinkin, riippuu paljon lapsen kehitysvaiheesta. Erilaisia tehtäviä eri roolien sisällä on hyvin paljon. Tämän vuoksi nostan esiin vain niitä tehtäviä, jotka korostuvat ja nousevat esiin aineistosta. Ikääntymisen näyttäytymistä vanhemmuudessa pohdin vanhemmuuden roolien sisälle kuuluvien tehtävien kautta. Vanhemmuuden rooleja on yhteensä viisi: rakkauden antaja, huoltaja, rajojen asettaja, ihmissuhdeosaaja ja elämän opettaja. Esittelen kappaleiden aluksi vielä lyhyesti, roolien sisälle kuuluvia tehtäviä ja miten tehtävät korostuvat eri ikävaiheissa.

Rakkauden antaja

”Se on kaikki kaikessa.”

Vanhemmuuden roolikartan yksi osa-alue on rakkauden antaja, jossa vanhempien tulisi olla lapselle hellyyden antaja, lohduttaja, myötäeläjä ja suojelija. Vanhemman tulisi huomata lapsessa hyvät puolet ja hyväksyä lapsi sellaisena kuin se on. Vanhempien tulisi myös opettaa lasta rakastamaan itseään. (Rautiainen 2001, 103.) Rakkauden antajan rooli on tärkeä jokaisessa lapsen kehityksen vaiheessa. Nuorten kohdalla ei kuitenkaan enää ole kyse fyysisestä läheisyydestä ja hellyydenosoituksista, vaan rakkauden antajaa tarvitaan kun nuori on töpännyt. Tärkeää on, ettei vanhempi hylkää lasta. Rakkaus esiintyy muun muassa huolenpitona, välittämisenä, kärsivällisyytenä. (Niemistö 2001, 46.)

Aineiston mukaan isovanhemmat ovat olleet lastenlastensa kanssa hyvin läheisissä väleissä jo ennen sijoitusta, ja näin on saattanut muodostua kiintymys- sekä rakastava suhde, jo ennen sijoitusta. Tämä on saattanut vaikuttaa myös isovanhempien päätökseen ottaa lapsenlapsi luokseen asumaan. Isovanhemmat ovat aineistossa kuvanneet lapsenlapsensa tärkeäksi.

”...koska lapsi on niin tärkeä sillai meille...” (H5)

Sijoituksen myötä isovanhemmille tuli helpotus siitä, ettei heidän tarvinnut enää murehtia lapsenlapsestaan, vaan tiesivät tämän olevan turvassa heidän luonaan. Isovanhemmilla oli viimeinkin sijoituksen jälkeen mahdollisuus suojella lapsenlastaan.

”Jos mä mietin meidän tyttäätä, niin hänen äitiään, ni totkai, jos hän olisi äidin kanssa, niin mulla olisi jatkuva huoli, mulla on hänestä kyl huoli, mut ei mun tartte sillain huolehtua, kun lapsi on täällä.” (H1)

Isovanhemmilla on tärkeä rooli käsitellä lapsenlapsen kokemuksia ja toimia tarvittaessa lohduttajana. Lapsenlapsella saattoi olla odotuksia kotiinpaluusta ja vanhempien tilanteen kohentumisesta, mutta näiden jäätyä toteutumatta, hän saattoi joutua pettymään. Vanhemmat saattoivat antaa lupauksia lapsilleen, jotka eivät välttämättä kuitenkaan koskaan toteutuneet. Tällöin isovanhempien tehtävänä oli toimia lapsen lohduttajana. Isovanhemmilla saattaa olla tärkeä rooli tunteiden näyttäjänä. Lapselle voi olla erityisen tärkeää nähdä, että hän ei ole surussaan yksin, vaan isovanhemmat ovat aidosti asiasta myös surullisia.

”...et ko he vuoden, vuoden on juomatta, et voi saada lapsen takas, ja, ja, tuo, lapsi niinko odotti, et ko koulu loppuu, et sit hän pääsee kotiin takasin. No sit he eros, sit takas, ja tota, ja molemmilla alkoi sit uudestaan alkoholin käyttö, ni se oli lapselle, niin lapsi itki ja minä itkin ja halatiin...” (H5)

Hyväksynnän näyttäminen on tärkeä vanhemmuuden tehtävä. Hyväksynnällä voi olla tärkeä merkitys lapsen itsetunnon kehittämisessä. Isovanhemmat tunsivat suurta pelkoa ja murhetta erityisesti nuoren kehittyessä ja itsenäistyessä ja heillä saattoi olla vaikeuksia hyväksyä kaikkia nuorten päätöksiä. Isovanhemmat saattoivat kuulla lapsenlapsiltaan olevansa liian vanhoja ja etteivät he ymmärrä nuoren asioita, mikä saattaa osaltaan hämmentää isovanhempia ja vaikeuttaa heidän rajanve-toaan. Erityisesti nuoren alkaessa seurustelemaan saattaa vastaan tulla tilanteita, joista voi tulla nuoren kanssa erimielisyyksiä.

”...kun lapsi sano, et me ollaan niin vanhoillisia, et me ei anneta heidän nukkuu, niinku samassa huoneessa.” (H4)

Täysi-ikäinen nuori tarvitsee vielä tukea valinnoilleen ja hyväksyntää, vaikka he välillä tekevät virheitä ja valitsevat väärin. Nuoret saattavat tarvita vielä vanhempien puuttumista joihinkin asioihin, vaikka he olisivatkin jo täysi-ikäisiä. Isovanhempien rooli on kuitenkin ristiriitainen nuoren täyttäessä 18 vuotta. Täysi-ikäiset lapsenlapset kokivat, että he osaavat pitää jo huolen itsestään ja tehdä omat päätöksensä, ja isovanhempien oli vaikea enää puuttua nuoren asioihin, koska virallinen vastuu oli päättynyt.

”Kyl hän itteki sano, että kyl hä se ymmärtää, et sä kannat huolta hänestä kyllä, mutta kun hän on nyt mummu täysikäinen, ni, ni hän ole enää mikään lapsi, ni kyl hän tietää mitä hän tekee.” (H1)

Lapsenlapsen täytettyä 18 vuotta saattaa isovanhempien rooli muuttua vanhemmuudesta takaisin isovanhemmukseen. Isovanhemmat saattavat kokea, että he ovat velvollisuutensa tehneet, kun nuori muuttaa heiltä pois. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö he olisi vielä valmiita tukemaan nuorta ja antamaan rakkauttaan.

”...et on mulla huoli siitä ja pappa on sanonut mulle, että sittenko lapsi lähtee meiltä, ni takas ei enää sit tule ja, ja sit, et meil on o niin monta niitä lapsenlapsia kuitenkin, et niittenkin täytyy sit, aattelet et hän on sit yks, ko hän lähtee.” (H4)

Isovanhemmilla ei välttämättä ole enää ikääntymisensä vuoksi voimavaroja tai mahdollisuutta olla tiiviisti nuoren asioissa mukana ja näin myötäelää lapsenlapsen kanssa, etenkin jos he asuvat jo toisella paikkakunnalla. Isovanhemmat eivät välttämättä enää pysty valvomaan ja suojelemaan lasta samalla tavalla kuin ennen. Isovanhemmilla saattaa olla jo terveydellisiä syitä ja vaikeuksia liikkua, mikä saattaa hankaloittaa lapsenlapsen elämän seuraamista ja suojelemista.

”Kyl mää autolla pystyn täs ajaa ja kaupungin välii ajamaan, mutta en enää pidemälle ole ajanut.” (H1)

Isovanhempien sukulaissuhde näyttäisi luovan hyvän pohjan rakkauden antajan rooliin. Rakkaus on läsnä jo heti sijoituksen alkaessa, mikä auttaa hyvän vuorovaikutussuhteen luomiseen. Isovanhemmat välittivät myös lapsenlapsen vanhemmista, minkä lapsi saattaa kokea tärkeäksi. Yhteiset kokemukset ja tunteet saattavat auttaa lasta käsittelemään asioita, eikä lapsen välttämättä tarvitse puolustella ja kaunistella asioita, mitä saatetaan tehdä, kun ei haluta antaa omista vanhemmista negatiivista kuvaa. Isovanhemmilla saattaa olla erityisen vahva tarve suojella lapsenlastaan, joka on mahdollisesti kokenut heitteillejättöä ja turvattomuutta pienenä. Ikääntymisen vaikutus alkaa rakkauden antajan roolissa näkyä itsenäistyvän nuoren kohdalla, koska isovanhemmilla voi edelleen olla vahva tarve suojella nuorta, jonka vuoksi nuoren tekemät ratkaisut voivat olla eri linjassa isovanhempien ajatusten kanssa ja nuoren päätöksiä voi olla erityisen vaikea hyväksyä. Isovanhemmilla ei välttämättä ole enää voimavaroja suojella lasta samalla tavalla, kun hän oli pienempi. Esimerkiksi nuoren muuttaessa toiselle paikkakunnalle opintojen perässä, ei isovanhemmalla välttämättä ole enää edes fyysisiä mahdollisuuksia käydä nuoren luona katsomassa, miten tämä siellä elää.

Huoltaja

”Tottunut sitä pyykkiä pesee ja kone on millä pesee, ruokaa tottunu laittaa.”

Huoltajan rooliin kuuluu huolehtia lapsen perustarpeista kuten ravinnosta, puhtaudesta, vaatetuksesta, rahasta, levosta ja virikkeistä. Huoltajan rooli korostuu pienempien lasten kohdalla, koska mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä riippuvaisempi lapsi on huoltajastaan. (Rautiainen 2001, 103;

Rautiainen 2001a 23.) Vanhempien lasten kohdalla huoltajan tehtävänä on olla läsnä tarvittaessa (Niemistö 2001, 45).

Isovanhemmat tuntuivat aineiston mukaan olevan käytännössä lapsen huoltajia jo ennen sijoitusta. He tarjosivat kotiaan lapsenlapselleen aina kun oli tarvetta ja olivat tiiviisti perheiden tukena. Huoltajan roolista isovanhemmilla oli jo kokemusta useampien omien lastensa kohdalta ja erityisesti isoäitien kohdalla perustarpeista huolehtiminen näytti tulevan hyvin luonnostaan. Toisen lapsen kasvattaminen saattaa kuitenkin tuoda erilaisen vastuun kuin mitä omien lasten kohdalla on koettu. Toisen lapsen kasvattamisessa voidaan pelätä epäonnistumista tai kritiikkiä eri tavalla kuin omien lasten kohdalla.

”Tietysti sinne, niinko isompi semne vastuu on, sitteko se o kumminki toisen laps, saattikka niinko omat, mut niin mä olen hänen pitänyt ko oman lapsenas, mut tietysti siinä niinko o enempi, ettei vaan tuu sanomisia tuolta äitin taholta mitenkään, että, ett tua, että niin ja niin piretään.” (H1)

Isovanhemmat ovat saattaneetkin huolehtia lapsenlapsensa perustarpeista vielä itsenäistyvienkin nuorten kohdalla. Isovanhemmista erityisesti isoäidit ovat siivonneet, pesseet pyykit ja laittaneet ruuan nuorelle valmiiksi. Perustarpeista huolehtimisen ei koettu kuitenkaan vaikuttavan siihen, kuinka hyvin nuori osaisi huolehtia itsestään tulevaisuudessa. Isovanhemmat saattoivat ajatella, että näin he ovat toimineet ennenkin, eikä se ole ollut esteenä omienkaan lasten itsenäistymisessä.

” Samalla tavalla, kyllä mä passasin nekin.” (H4)

Nuorilla teini-ikäisillä tulee vastaan erilaisia tarpeita vaatteiden ja muiden tavaroiden suhteen ja isovanhemmilla on roolinsa myös rahan käytössä. Isovanhemmat saattoivat kuulla, että he ovat liian vanhoja ymmärtämään nuoria, minkä lisäksi heillä voi olla itselläänkin se perusajatus, etteivät he ymmärrä nykyajan asioita ja nuorten tarpeita. Tämä saattaa johtaa siihen, ettei osata rajata nuorten haluja ja tarpeita, vaan annetaan helposti periksi. Tähän tietysti liittyy myös taloudelliset mahdollisuudet hankkia nuorille asioita, joita he haluavat.

”...kun kauheet menot, kun kaikki hiusten pidennykset ja ripsien pidennykset ja tekoykynnet ja, ja kaikenmoiset kotkotukset, mist mää en halitte niitä yhtään tippaa ja mun

mielestä nuoret innostuu muutenkin, et sievän näkösiä, et, et ei ne tarttee mitään.”

(H1)

Isovanhemmilla ei ole velvollisuutta tukea enää täysi-ikäistä lapsenlasta taloudellisesti eikä heillä siihen ole välttämättä mahdollisuuttakaan. Sijoitetun nuoren täyttäessä 18 vuotta hänelle tulee jälkihuolto-oikeus, jolloin lastensuojelulla säilyy vielä velvollisuus huolehtia nuoren taloudellisesta tilanteesta. Isovanhemmilla tuntui kuitenkin olevan vähän tietoa siitä, mitä tapahtuu, kun lapsenlapsi täyttää 18 vuotta, ja he odottivat lastensuojelun järjestämää tapaamista. Isovanhemmilla saattaa olla huoli siitä, miten lapsenlapsi pärjää taloudellisesti sijoituksen jälkeen.

”...en sano, etteikö mulla ole siitä huoli, et millai sit kaikki menee, riittääkö se raha mitä he sit saa, niin riittääkö se sit kahdest viikosta, vielä sen toine kaksi viikkoa, kun tulee rahaa...” (H4)

Isovanhempien ikääntymisen vaikutus huoltajan rooliin, näytti korostuvan nuoren murrosiän vaiheessa. Tällöin vaikutti siltä, että isovanhempien ja nuorten elämäntilanne oli hyvin kaukana toisistaan. Isovanhemmat saattavat kokea erityisesti valvomisen vaikeaksi, kun nuoret saattoivat valvoa myöhään. Isovanhempien ikääntyminen saattoikin vaikuttaa siihen, etteivät he pystyneet vahtimaan nuorten riittävää unen saantia tai rajaamaan nuoren liikkumisia kaupungilla iltaisin. Isovanhemmat tuntuivat jakaantuvan kahteen ryhmään: aikaisin nukkumaan menijät ja yönsä huonosti nukkuvat.

”... mut en mä sit taas semmost niinko valvomis rumbaa mä en jaks enää. Mä niinko valvon hänen tähren, sitä mä en jaks enää.” (H1)

Ikääntyminen ei näyttänyt vaikuttavan siihen, kuinka hyvin isovanhemmat jaksavat huolehtia lapsen perustarpeita. Erityisesti isoäidit näyttivät huolehtivan niistä ehkä liikaakin ja vastuun siirto enemmän nuorelle itselleen saattoi jäädä vähäiseksi. Ikääntymisen vaikutus alkoi näkyä erityisesti itsenäistyvän nuoren kohdalla, jolloin nuorille voi tulla vastaan erilaisia tarpeita ja haluja, joiden arvioimiseen isovanhemmat saattoivat itsekkin kokea olevansa liian vanhoja, minkä vuoksi he voivat helposti myöntyä nuoren tarpeisiin. Isovanhempien fyysinen jaksaminen ja erityisesti valvominen voi tuoda vaikeuksia huolehtia esimerkiksi nuoren vuorokausirytmistä silloin, kun nuori mielellään valvoi iltaisin.

Rajojen asettaja

”Kyllähän siinä päreet palaa jossain vaiheessa, kun näkee, et kui tonttua porukkaa se on.”

Rajojen asettajan roolin tavoitteena on turvata lapsen fyysinen koskemattomuus, luoda lapselle turvallisuutta, noudattaa ja valvoa sääntöjä ja sopimuksia, huolehtia vuorokausirytmistä ja sanoa tarvittaessa ei. Rajat luovat turvallisuuden tunnetta jo ihan pientenkin lasten kohdalla. Mitä enemmän lapsi on saanut kokemuksia rajoista, sitä helpompi hänen on ne hyväksyä. (Rautiainen 2001, 103; Rautiainen 2001b, 25.)

Sijoituksen alkaessa isovanhempien oli viimein mahdollista luoda lapselle turvallinen ympäristö, eikä heidän tarvinnut enää murehtia lapsen kasvuoloja. Isovanhemmat luottivat siihen, että heidän oli mahdollista luoda lapselle turvallinen olo. Isovanhemmilla saattoi olla helppo luoda lapselle turvallinen olo senkin vuoksi, että he olivat huolehtineet lapsesta paljon jo ennen sijoitusta, ja isovanhempien koti saattoi lapselle olla jo entuudestaan turvallinen paikka.

”Ko tiesi, että mulla on niinko, mummun tykönä turvallinen olo.” (H1)

Isovanhemmilla oli kokemusta jo omien lastensa kasvattamisesta lapsesta aikuiseksi ja he tiesivät, mitä lapsen eri kehitysvaiheissa on odotettavissa. Toiset isovanhemmat tuntuvat ottavan asian rennommin, koska heillä saattoi olla kokemus, että esimerkiksi murrosiässä nuorella ei välttämättä tule mitään isompia ongelmia. Toiset taas murehtivat sitä, että lapsi lähtisi samalle polulle kuin vanhempansa ovat lähteneet.

”Et se on varmaan mulle semmonen pelko nyt et, mä saan sen vaan pidetty tuolt kadulta viä, mut se on vieäl onneks uskonut mua.” (H3)

Haastateltavien lapsenlapsilla ei ollut erityisesti mitään terveydellisiä tai käyttäytymisen ongelmia. Yhden haastateltavan lapsenlapsen kohdalla joitain haasteita ja oppimisen ongelmia oli ollut, mutta mitään diagnoosia lapsi ei kuitenkaan ollut saanut. Isovanhempi oli kokenut haasteet samankaltaiseksi kuin lapsen äidilläkin oli aikoinaan ollut, mikä saattaa osaltaan lisätä pelkoa tulevaisuudesta ja siitä, onnistuuko isovanhempi tukemaan lasta tarpeeksi.

”...et kuitenkin määh niinko ajattelen, et jos o hänel parempi, et mä muista, äidillä oli tosi vaikee lukihäiriö ja se oli normaalissa luokassa, totta kai, ei sillo siihen aikaan niin hirveesti tutkittu, niin tota, se oli aina huonompi ja sit sil tuli niitä koulupinnaamisii, et se olis periaattees kans tarvinnut tommose pienryhmä...” (H2)

Isovanhempien aikaisemmat kokemukset omien lastensa kasvattamisessa saattaa tuoda lisää viisautta siihen, etteivät he tekisi ainakaan samoja huonoja ratkaisuja kuin omien lastensa kohdalla ovat saattaneet tehdä. Erityisesti jos omalla lapsella ja lapsenlapsella on ollut samankaltaisia ongelmia, isovanhemmilla on mahdollisuus miettiä toisenlaisia ratkaisuja tai hankkia tarvittavia tukitoimia jo ongelmien ennaltaehkäisemiseksi.

”... siin suhtees mä ainakin viisaampi, et sit mä tiedän, et ko, et se on paljon helpompaa toiselle.” (H2)

Isovanhempien ikääntyminen näytti vaikuttavan erityisesti rajojen asettamiseen. Rajoja saatetaan luoda omien voimavarojen mukaan, mikä näkyi esimerkiksi siinä, että kaikista asioista ei välttämättä jaksettu pitää kiinni, toisin kuin ehkä omien lasten kanssa on toimittu. Asioista ei jaksettu myöskään alkaa väittelemään, minkä vuoksi asioita saatetaan antaa helpommin periksi.

”Et must tuntuu niinko, että mä varmaan annan sille enemmän periks, niinko, et mä en jaksa varmaan sen kaa niin paljo jankat täsä näin.” (H2)

Isovanhemmat saattoivat myös itse vedota omaan ikääntymiseensä ja jaksamiseensa, mikäli toivoivat nuorelta tietynlaista käytöstä. Isovanhemmilla oli ääritilanteissa mahdollisuus muistuttaa nuorta siitä, mitä mahdollisesti voi tapahtua, jos isovanhempien voimavarat eivät riitä. Isovanhempien voimavarat saattoivatkin vaikuttaa siihen, että nuoret miettivät enemmän tekojensa seurauksia ja ottivat huomioon isovanhempiensa ikääntymisen.

”...mä sanoin, et sä tiedät lapsi, et jos en mä jaksa niinko olla hänen kans, mikä sit seuraa, että jos tätä jatkuu, niin tätä mä en jaksa sillain...” (H1)

Nuorten itsenäistyessä vastaan tulee muutoksia, kun nuoret alkavat miettimään opintojaan ja mahdollisesti muuttoa pois kotoaan. Isovanhemmilla voi olla suuri huoli siitä, sujuvatko lapsen opinnot hyvin. Isovanhemmilla voi olla myös tunne, ettei heillä ole enää mitään mahdollisuuksia vaikuttaa

lapseen. Isovanhempien huoli ei kuitenkaan poistu täysi-ikäisyyden koittaessa, vaikka virallinen osuus loppuisikin. Isovanhempien ikääntyminen saattaa vaikuttaa siihen, että erilaiset huolet voivat valvottaa ja kuluttaa vähäisiä voimavaroja entisestään.

”Ei oo ollut sillai, että nyt on tietysti, nyt kun mä olen kumminkin sen verran vanha, ni, ni, ni nyt alkaa tietysti aina, kun vanhemmaksi tulee, ni alkaa sit jo, et, ei jaksa sillai sitä rumbaa, mitä nyt oli, sit täs näin, täs, kun hän täytti kahdeksantoista.” (H1)

Isovanhemmille on ehtinyt ikääntymisen vuoksi tulemaan paljon erilaisia kokemuksia. He ovat jo kasvattaneet omat lapsensa aikuisiksi ja tietävät lasten eri kehitysvaiheista ja siitä, mitä mahdollisesti on odotettavissa ja kuinka erilaisista tilanteista selvitään. Tulosten mukaan erityisesti rajojen asettamisessa saattoi isovanhemmille tulla haasteita ikääntymisen vuoksi. Omat voimavarat saattoivat vaikuttaa siihen, kuinka tiukasti rajoja asetetaan ja ne saattoivat olla hieman väljemmät, kuin mitä ne ehkä ovat olleet omien lasten kohdalla. Voi myös olla, ettei lapsenlapsen kohdalla haluta olla niin tiukkoja kuin ehkä omien lasten kanssa on oltu. Saattaa myös olla, että rajoja osattiin asettaa lapsenlapsen kohdalla järkevämmiin huomioiden lapsen yksilöllisyys ja isovanhempien aikaisemmat kokemukset. Aineistosta kuitenkin korostui, että nuoren kanssa asioista väittelemineen saattoi erityisesti isoäideille olla raskasta ja näissä tilanteissa saatettiin antaa helpommin periksi.

Ihmissuhdeosaaja

”Kaikesta me pystytään niinku kaikesta puhumaan.”

Vanhemmuuden roolikartan mukaan ihmissuhdeosaajan tehtävänä on keskustella, kuunnella, auttaa lasta ristiriidoissa, kannustaa, hyväksyä lapsen tunteet, opettaa anteeksiantajan ja -pyytäjän roolit, tukea lapsen itsenäisyyttä ja tukea lapsen ihmissuhteita (Rautiainen 2001, 103). Ihmissuhdeosaaja antaa myös esimerkillään mallia lapsille. Lapset näkevät, ovatko vanhemmat reiluja ja kunnioittavatko he muita ihmisiä. Lapset omaksuvat helposti vanhempiensa sosiaalisia rooleja ja sisäisiä asenteita. (Niemistö 2001, 48.)

Isovanhemmilla on tärkeä rooli ylläpitää lapsenlapsen suhdetta omiin vanhempiinsa. Aineiston mukaan kaikilla haastateltujen lapsenlapsilla oli jonkinlainen suhde omiin vanhempiinsa, ja isovanhemmat ovat yrittäneet ylläpitää ja tukea suhdetta sijoituksen aikana. Sijoituksen alku on saattanut kuitenkin olla haasteellinen, koska isovanhemmat tekivät usein lapsesta lastensuojeluilmoituksia,

mikä saattoivat hiertää vanhempien ja isovanhempien välejä. Myös vanhempien ongelmat saattoivat vaikeuttaa yhteydenpitoa. Vaikka lapsen vanhemmat olisivat eronneetkin, isovanhemmat ovat silti pystyneet pitämään suhdetta molempiin vanhempiin, vaikka erilaisia haasteellisia tilanteita on saat-
tanut olla.

*”Et mul on onneks sillai niinko, mä oon jälkeinpäin täsä ajattelut, et on kumminkin äidin kans pysynyt, se välit jonkinmoiset, oli meil täsä yhdesvaihees sillo, kun niit lastensuojeluilmoituksia mä tein, kyl hän se oli ihan, me oltiin napit vastakkain kummin-
kin, mut ollaan sillai pystytyt olemaan.” (H2)*

Keskusteleminen korostui aineistoissa hyvin paljon. Lapsilla saattaa olla mielessä paljonkin asioita liittyen vanhempiin, sijoitukseen ja erilaisiin kokemuksiin, joita lapsella on ollut ja joista puhuminen voi mahdollisesti olla erittäin tärkeää, jotta asiat eivät jää käsittelemättä. Isovanhemmat kokivat, että he pystyvät hyvin puhumaan lapsenlapsensa kanssa asioista. Myös vaikeista asioista on puhuttu, vaikka joskus lapset saattavatkin pitää jotkin asiat sisällään. Välillä isovanhemmilla tuntui olevan tarve saada tietoa siitä, miten vaikeista asioista tulisi puhua. Lapsilla saattaa herätä paljon tunteita myös siitä, että asuivat isovanhemmillaan.

”...nyt alko sit viel enemmän, kun tuli tää murrosikä, tulee enemmän, ja nyt ruvetaan niinko sitä käymään läpi, että, et minkä takia hän on meillä ja minkä takia se sisko on siellä muualla ja, ja niinko käydään aika paljon sitä läpi, et mimmonen se hänen lapsuus on ollu.” (H2)

Lasten voi olla helpompi keskustella asioista mieluummin isovanhemman kuin jonkun vieraamman kanssa, joka ei tiedä lapsen taustoja yhtä hyvin. Isovanhemmalla ja lapsenlapsella voi mahdollisesti olla paljon yhteisiä kokemuksia vaikeista asioista, mikä helpottaa vuorovaikutusta. Myös se, että isovanhempi välittää lapsen vanhemmista, voi vaikuttaa siihen, että lapsen on helpompi kertoa ajatuksistaan isovanhemmalle. Vieraalle kertominen voi olla vaikeampaa ja lapsi saattaa helposti kaudistella esimerkiksi vanhempiinsa liittyviä asioita.

”...et koska hän oli niin paljon nähnyt ja kokenut niin paljon ni tota ni, toi mun miellesstäni semmmonen, ko tuttu ja turvallinen ihminen selostaa sen asian sillain, et lapsi ymmärtää sen, ni se on parempi, kun puhutaan jotakin satuja ja tarinoita, koska hän oli niinko elänyt sitä jo, niin kaikenmoisia...” (H4)

Ikääntymisen myötä näyttää ihmissuhdetaitoihin tulleen enemmän kärsivällisyyttä, verrattuna siihen aikaan, kun omat lapset olivat pieniä. Kärsivällisyyteen on saattanut vaikuttaa muun muassa se, ettei lapsia ole kuin yksi, huomiota ei tarvitse jakaa ja voi täysin keskittyä ja panostaa lapsenlapsen. Isovanhemmat saattavat olla myös jo eläkkeellä, ja aikaa on enemmän kuin omien lasten ollessa pieniä.

”Ja varmaan se semmonen, jos mä ajattelen itteeni, niin semmonen kärsivällisyys on mul enemmän tullu, kun et nuorempana sitä enemmän tuskasi ja räiskysi ja jotakin, mut et niinko paljon enempi jaksaa sen kaa, nyt jaksaa puhuu ja puhuu ja et minkä takia joku asia o tälläi.” (H2)

Isovanhempien ihmissuhdeosaajan roolissa korostuivat yhteydenpito vanhempiin ja keskusteleminen. Yhteydenpito vanhempiin koettiin tärkeäksi ja sitä haluttiin tukea. Lapsen ja vanhempien suhteessa saattoi olla kuitenkin haasteita, jotka saattavat välillä hämmentää lasta. Tällöin korostui hyvä vuorovaikutussuhde isovanhemman ja lapsen välillä ja se, että asioista pystyttiin keskustelemaan. Isovanhemmilla näytti olevan kärsivällisyyttä ja aikaa enemmän kuin omien lasten kohdalla. Isovanhemmat kokivat, että he pystyivät keskustelemaan lapsenlapsensa kanssa kaikista asioista, ja keskustelemista pidettiin tärkeänä. Kärsivällisyyttä on saattanut tulla lisää ikääntymisen myötä. Myös erilainen elämäntilanne, eläkkeellä oleminen ja kokemukset saattavat vaikuttaa siihen, että isovanhemmat jaksavat eri tavalla keskustella ja käsitellä asioita lasten kanssa.

Elämän opettaja

”Et kyllähän lapsella hyvät eväät muuten on, sikäli.”

Elämän opettajan tehtävänä on arkielämän taitojen opettaminen, oikean ja väärän opettaminen, mallin antaminen, arvojen välittäminen, taitojen opettaminen, perinteiden vaaliminen ja sosiaalisten taitojen opettaminen (Rautiainen 2001, 103). Elämänopettajan tehtävä on myös suojata lasta hyväksikäytöltä sekä valinnoilta, jotka voivat tulevaisuudessa rajoittaa valinnanmahdollisuuksia (Tervämäki 2001, 55).

Lapsenlapsen itsenäistyminen on vaihe, jossa isovanhemmat ovat erityisesti yrittäneet vaikuttaa omalla elämäkokemuksellaan nuoren arvoihin ja tapoihin. Isovanhemmat ovat panostaneet paljon keskusteluihin ja näyttää siltä, että he ovat myös yrittäneet siirtää omia kokemuksiaan ja viisauttaan

nuoriin. Isovanhemmat tuntuivat mielellään siirtävän omaa osaamistaan, tietoa ja taitoa jälkipolvelle. Tähän on saattanut vaikuttaa myös se, että isovanhemmilla on nyt enemmän kärsivällisyyttä ja aikaa.

”...kaupallisia opettaa pikkuhiljaa, oppinut rahankäyttö, alkaa niinko hahmottumaan sillä tavalla, se hän ilmeisesti on oppimassa erittäin hyvin, eli osaa tehdä sen bisnessmäisesti ja ajatella, että hei tää mun kuuluu saada ja tän mää otan ja näin se on, et se on niinku semmonen positiivinen, positiivinen tuota niin toteamus ja tärkeä, koska ei tässä elämässä pärjää ilma sitä, ettei osaa pitää taloutensa kunnossa ja se jos ei ole talous kunnossa, ni ei ole mikään kunnossa.” (H3)

Isovanhempien ikääntyessä saattaa tulla vastaan erilaisia haasteita kuin nuoremmilla vanhemmilla. Esimerkiksi erilaiset terveydelliset tekijät saattavat vaikuttaa arkeen useimmin isovanhemmilla ja näin vaikuttaa myös lapsen elämään ja kokemuksiin. Isovanhemmilla voi olla erilainen suhtautuminen terveydellisiin ongelmiin kuin nuoremmilla vanhemmilla. Isovanhemmat eivät kuitenkaan ole kokeneet terveydellisten ongelmien haitanneen lapsen kasvatuksessa, vaan sen on pikemminkin nähty kasvatuksellisena ja opettavaisena asiana.

”...mut et se on ihan tervettä nähdä, että elämässä näin tapahtuu. Mähän olen joutunut paljon olemaan sairaalassa, mää olen ollut leikkauksessa nyt kaksi vuotta sitten ja, ja joutunut sairaalaan useampia kertoja, aina aika vakavista asioista o kysymys, kysymys, mutta tuota niin, elämä on sellaista. Elikkä ei sillä ole mitään merkitystä, enkä mä usko, että se on jättänyt lapseen mitään, että tämä on nähty, ne on meidän perheessä, ne on käsitelty sellaisina kuin ne on...” (H3)

Isovanhemmille saattaa toisinaan nousta haasteeksi ehkä asiat, joihin heidän ei ole aikaisemmin tarvinnut perehtyä ja jonka oppimiseen ei välttämättä enää ole resursseja ikääntymisen takia. Välillä elämänopettajan rooli voi kääntyä päinvastaiseksikin, kun nuori alkaa opettaa isovanhemmilleen asioita. Tämä voi myös osaltaan luoda ristiriitaisen tilanteen ja isovanhemman voi olla vaikeaa suhtautua siihen, ja nuori saattaa ottaa tilanteesta hyödyn itselleen.

”...että tässä on tultu jännään tilanteeseen nykyaikana, nämä nuoret, niinko hänkin esimerkiksi, ni, ni ollaan vielä ihan lapsia sielultaan ja kokemuksiltaan, mutta ollaan erittäin taitavia esimerkiks tietokonepuolelta ja sitten joku tämmönen vanha, vanha

tuota niin kääpä ni, eihän se kaikkea ymmärrä, eikä se ole niin nopea lainkaan, niin sit siitä mä olen tavallaan tehnyt sellaisen huomioon, että siellä alkaa niinku tällä nuorisolla rinta nousee vähän liikaa pystyy.” (H3)

Isovanhempien iällä saattaa olla merkitystä elämänopettajan roolissa siihen, millaisia taitoja, arvoja ja asenteita he lapsenlapsilleen opettavat. Isovanhemmille on kertynyt iän myötä enemmän kokemusta ja näkemystä erilaisista asioista, mikä on saattanut vaikuttaa heidän arvoihinsa ja asenteisiinsa. Isovanhemmilla voi mahdollisesti olla enemmän aikaa opettaa erilaisia taitoja kuin heillä ehkä on ollut omien lasten kohdalla. Heillä voi olla myös sellaisia taitoja, joita heillä ei vielä ollut, kun he kasvattivat omia lapsiaan. Kärsivällisyydellä on myös vaikutusta siihen, kuinka isovanhemmat jaksavat opettaa asioita nuorelle. Haasteina isovanhemmille saattaa kuitenkin olla se, että yhteiskunta on muuttunut ja nuoret saattavat tietää joistain asioista enemmän kuin isovanhemmat, eikä he välttämättä osaa vielä arvostaa isovanhempien kokemuksia ja osaamista.

8.3 Tukimuodot

Perhehoitajalaissa on määritelty erilaisia tukimuotoja perhehoitajille. Tukimuotoja ovat taloudellinen tuki, valmennus, koulutukset, vertaistuki ja lomapäivät. Satakunnan alueella toimii lastensuojelun kehittämissyksikkö, joka tarjoaa perhehoitajille muun muassa valmennuksia, koulutuksia ja vertaistukea. Taloudellisesta tuesta on laissa määritelty minimimäärä, mutta siitä sovitaan kunnan kanssa aina erikseen toimeksiantosopimuksessa. Perhehoitajilla on myös lakisääteisiä lomapäiviä, joiden käytännön toteuttamisesta sovitaan myös erikseen. (Perhehoitajalaki.)

Tarkastelen aluksi yhteistyön merkitystä viranomaisten kanssa. Viranomainen tässä yhteydessä on yleensä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, joka ensisijaisesti arvioi sen, onko sijaishuolto- paikka lapsen edun mukainen. Mikäli lapsi sijoitetaan omien isovanhempiensa luokse, tehdään näiden kanssa toimeksiantosopimus. Sosiaalityöntekijän tulee myös huolehtia siitä, että tulevat isovanhemmat saavat perhehoitajalaissa määrätyt tukimuodot.

Yhteistyö viranomaisten kanssa

”Että se olis tärkeää, et siellä tosiaan olis henkilöitä, jotka pitävät yhteyksiä riittävän usein, ja tarvitaan valmista mallia.”

Sosiaalityöntekijän tekemään arvioon isovanhempien soveltuvuudesta perhehoitajaksi vaikuttaa moni asia, ja tilannetta arvioidaan eri näkökulmista. Arviointi voi jo itsessään olla isovanhemmille raskas vaihe. Sijoituksen jälkeen lastensuojelu on myös vaihtelevasti mukana lapsen elämässä ja päättämässä joistain asioista. Yhteistyön merkitys korostuu varsinkin silloin, kun lapsella on sellaisia asioita, joissa sosiaalityöntekijän tulisi olla tiiviisti mukana. Arviointivaihe voi vaikuttaa vakavasti siihen, miten yhteistyö sujuu tulevaisuudessa. Negatiivisilla kokemuksilla ja vastustuksella yhteistyö voi olla tulevaisuudessa haasteellisempaa isovanhemmille, vaikka työntekijä vaihtuisikin. Eräs isovanhempi, jonka luokse sijoittamista sosiaaliviranomaiset vastustivat, kuvasi yhteistyöhalukkuutta näin:

”En, en määhän olisi halunnut, määhän kävi, se sitä, kaksi vuotta sitä kamalaa sotaa, kun mut lytättiin maanrakoon, niin en määhän halunnut, mut se oli, kahistus olis ollut...” (H5)

Yhteydenpito sosiaalityöntekijöiden kanssa koettiin aineiston perusteella kuitenkin tärkeäksi, vaikka sitä ei juurikaan tuntunut olevan. Isovanhemmilla näytti olevan sellainen kokemus, että koska heillä on mennyt hyvin, heidän on annettu olla rauhassa ja että palavereja ja yhteydenpitoa olisi tämän vuoksi ollut harvakseltaan.

”No meidän kohdalla, koska he on katsoneet, että kyllähän noi perhana pärjää itseksinkin, että onkohan noita ollut vuodessa, ollut kaksi tai yksi, tai kaksi, ei niitä kyllä montaa ole ollut, voi olla, että mä valehtelen...” (H3)

Isovanhemmat tuntuivat kuitenkin tietävän, mihin ottaa yhteyttä, jos ongelmia tulee. Isovanhemmilla näytti olevan hieman ristiriitaisia kokemuksia siitä, kuinka helposti he saavat apua, mikäli tarvetta ilmenee. Omasta sosiaalityöntekijästä ei aina myöskään ollut tietoa työntekijöiden vaihtuvuuden takia.

”Mut mä sanoin, et jos tarvitaan sieltä apua, niin kyllä sieltä aina saa apua varmasti, mutta ei me sit olla tarvittu.” (H5)

Isovanhemmilla näytti olevan sellainen käsitys, että yhteisen ajan järjestäminen oli haasteellista, koska sosiaalityöntekijät olivat liian kiireisiä ja henkilöstöresurssit olivat huonot. Isovanhemmat saattoivat myös kokea, etteivät ole saaneet kaikkea sitä tukea, mitä heille mahdollisesti oli luvattu. Syyksi he saattoivat katsoa nimenomaan henkilöstöresurssit.

”...että sitä tukea luvataan pilvinpimein, mutta tosia-asia on se, että tämänpäivän henkilöstömäärä näissä tehtävissä on niin alimitoitettu, että se on ihan puutaheinää koko puhe, eihän sieltä mitään apua tavallaan saa. Voit hyvin kuvitella, et jos mää haluan tänne, tänne nämä kyseiset henkilöt, jotka ovat tukihenkilöitä, ni mä haluan ne saada, ni sieltä tulee aika, että noin kuukauden kahden kuukauden kuluttua on aika, eihän se voi toimia sillä tavalla siis.” (H3)

Yhteistyö viranomaisten kanssa koettiin vähäiseksi, minkä katsottiin johtuvan resurssipulasta, toimivien mallien puuttumisesta sekä siitä, ettei heillä ole ollut mitään suurempia ongelmia lapsen kanssa. Viranomaisten asenteella sijoituksen alussa saattaa olla vaikutusta siihen, kuinka hyvää yhteistyötä on mahdollista tehdä jatkossa. Isovanhempien ikääntyminen ei näyttänyt vaikuttavan siihen, että heihin oltaisiin oltu aktiivisemmin yhteydessä ja kyselty kuulumisia. Ikääntyminen saattaa kuitenkin vaikuttaa siihen, ettei isovanhemmatkaan yritä olla yhteydessä viranomaisiin.

Taloudellinen tuki

”Mul ei maksettu mitään, enkä mä sit koskaan niinko pyytänykään.”

Isovanhemmille sijoitetusta lapsenlapsesta maksetaan hoitopalkkio sekä kulukorvaus. Taloudellinen avustus koettiin aineiston perusteella tarpeelliseksi, eikä kaikilla olisi ollut mahdollisuutta ottaa lapsenlastaan itselle ilman taloudellista tukea. Toisilla isovanhemmilla taloudellinen tilanne vaikutti olleen parempi, jolloin myös lapsenlasta saatettiin tukea enemmän ja hänelle saatettiin hankkia kalitakin tavaroita / tarvikkeita.

”Ni ko mää sanoin sillo jo, ko lapsi mulle tuli, ni mä sano, että jos sit saa jotakin kakko rahaa, et mää en niinkun pysty, ku pieni eläke, et en mä pysty sitä niinko pitää yllä täsä, kun ruoka ja kaikki maksaa, sit joutuu vedet ja kaikki, öljyy menee enempi ja kaikki tämmöset, ni, ni ei o misää semmosta epäselvyyt, ettei sais, et he laski heti, mitä sitä tulee saamaan sieltä...” (H1)

Taloudellista tukea oli mahdollista saada myös harrastusmenoihin ja muihin lapsen tarpeellisiin menoihin. Isovanhemmat kuitenkin pääsääntöisesti kokivat, ettei mahdollisista etuisuuksia informoitu tarpeeksi. Isovanhemmat saattoivat kokea, etteivät he kehtaa tai ole olleet aktiivisia sen suhteen, että ottaisivat selvää siitä, mitä tukea heidän olisi mahdollista saada.

”... ja sit joku sano sit et sunhan pitää ne lakanat ja tyyny ja peitot ja sängyt, et ei sun kuulu niitä maksaa...” (H1) ”... mä en voi, herranjumala, et hyvä juttu, et mää en kehtais hakemaan lakanarahaa, et aattelis, et onpa surkee paikka, kun ei ole muksuille edes lakanaa.” (H1)

Isovanhemmilla ei välttämättä ollut tiukkaa rajaa siinä, kuinka paljon omia rahojaan he laittoivat lapsenlapsen. Tähän tosin vaikutti isovanhempien taloudellinen tilanne, eikä kaikilla ollut mahdollisuuksia ostaa muuta kuin välttämätön. Toisten kohdalla sosiaalityöntekijät saattoivat miettimällä mieltä, mitä tarpeita lapsella olisi ja mitä tukea tämä tarvitsisi.

”Et, oli kaikenlaista, sitten tytölle ostettiin kaunis kamera, kun se valokuvausta harrastaa, ja sit tua, tietokoneita meni kaksi parhaana vuotena. Tietokoneenkin sai sitten, kun ruvettiin mietittiin, et mitä ja sit hän ysiluokalla, ni tua, ajoi tän tietokoneajokortin vielä sitten tua, tua, siihen saatin sitten 400 siihen tietokoneeseen, ihan sitä vasten, kun alettiin kauppaamaan, et tua.” (H6)

Pääasia tuntui kuitenkin olevan, että lapsi saa kaiken tarpeellisen, ja että he tulisivat toimeen taloudellisesti. Isovanhemmat näyttivät myös tottuneen tulemaan niukasti toimeen, joten pieneenkin tukeen saatettiin olla jo tyytyväisiä.

”...ihan olin tyytyväinen sillon jo, sitko mä sain, sillai et ko mä sanoin, et mää en tartte mitää muut ku sen veerti, et mä niinku pärjään, etten mä joudu itte niinko lähtee kämpästä sen tähren. Ni et se on ainoa periaate, kun täs on joutunut köyhästi, köyhästi olemaan ja elämään ja pittää ja kiikuttaa penniä. Ni siihen on tottunut, et se vaan, et ei pysty ihan ilman pitämään kyllä.” (H1)

Kuntien ei tarvitse maksaa isovanhemmille palkkioita ja kulukorvauksia, mikäli lastensuojelu ei ole tehnyt lapsesta sijoituspäätöstä tai isovanhemman kanssa toimeksiantosopimusta. Tämän sai kokea yksi isovanhemmista, jonka luokse lapsi muutti lastensuojelun pyynnöstä asumaan.

”...mul ei maksettu mitään, enkä mä sit koskaan niinko pyytäneenkään. Et ainoo, päivähoitomaksut tuli mulle kokonaisuena ihan niinkui kaikkee suurimpana ja ne mä pyysin niinko pienemmäks. Ni mul tuli ilmoitus vaan, että sulla on varaa maksaa. Mä olin sillo viel naimisis. Et teil on varaa maksaa ne täydet, eikä me saatu niinko mitää. Mut en mä sit, ajattelin, et en mä sit pyydäkkää, et mul ei ollu, niinko mitää tukimuotoi siihen...” (H2)

Isovanhemmilta nousi haastatteluissa toive, että isovanhemmille kerrottaisiin enemmän erilaisista tuen mahdollisuuksista ja että niihin olisi olemassa selkeät mallit. Vaikutti myös siltä, että isovanhemmilla ei ollut voimavaroja tai edes kiinnostusta lähteä kyselemään erilaisista tukimuodoista, jotka he kuitenkin olisivat ottaneet mielellään vastaan ja joista olisi voinut olla hyötyä. Isovanhemmat tulivat kuitenkin enemmän niukemmalla toimeen kuin lähtivät peräämään etuisuuksia ja oikeuksiaan.

”Täs tullaan juuri siihen, että sijaisvanhemmat tarvitsevat tukea, ne täytyy olla selkeät mallit näyttää, et näin se o ja näin se on ja sulle on tarjolla täs tommonen , mutta tuota niin, tämä, tämä niinku, mut täähän on vaan mun kokemuksine...” (H3)

Lapsenlapsen täysi-ikäistymisellä saattaa olla erilaisia vaikutuksia myös isovanhempien elämään. Isovanhemmat ovat saattaneet asua nuoren vuoksi isommassa asunnossa kuin muutoin olisi ollut tarvetta tai taloudellisesti mahdollista, mikä voi tarkoittaa isovanhemmille tarvetta muuttaa toiseen asuntoon. Myös isovanhemmille maksettavat palkkiot saattavat loppua, kun nuori täyttää 18 vuotta, vaikka nuori jatkaisikin asumista isovanhemmillaan. Haastateltujen isovanhempien lapsenlapsista, jotka olivat jo täyttäneet 18 vuotta, ei kuitenkaan yksikään ollut jäänyt isovanhempien luokse asumaan.

”Nyt kun lapsi lähtee menemään, ni me ollaankin tyhjämpäällä, elikkä meillä on liian iso asunto tähän meidän, meidän tuota niin tuloon nähden, me joudutaan miettimään sitä, ett miten me nyt päästään pienempään asuntoon.” (3H)

Isovanhempien ikääntyminen voi mahdollisesti vähentää voimavaroja ja niitä saatetaan tällöin kohdentaa asioihin, jotka koetaan tärkeäksi. Tämä voi johtaa siihen, ettei ole enää voimavaroja alkaa kyselemään erilaisien avustusten perään. Isovanhemmilla vaikutti olevan taloudellisiin tukiin liittyviä kysymyksiä nuoren itsenäistyessä, mutta heillä ei välttämättä ollut voimavaroja asioiden selvittä-

tämiseksi. Isovanhemmilla saattoi olla epävarmuutta oman tulevaisuuden suhteen, kun nuori muuttaisi pois ja siitä, miten se vaikuttaa heidän taloudelliseen tilanteeseensa.

PRIDE-valmennus

”Praim kurssi, ni se oli erittäin hyvä.”

Perhehoitajalain mukaan perhehoitajilta edellytetään, että he käyvät valmennusjakson ennen tai jälkeen sijoituksen. Haastateltavat ovat kuitenkin aloittaneet perhehoitajuuden ennen nykyistä lakia, joten valmennusjakso ei ole heille lain mukaan ollut välttämätön. Haastattelujen mukaan se on ollut kuitenkin käytäntönä, mutta sen käymistä näytettiin harkitsevan tapauskohtaisesti.

Aineiston perusteella puolet isovanhemmista kävi sijoituksen alussa PRIDE-valmennuksen ja he kaikki kokivat valmennuksen erittäin hyvänä ja suosittelivat sitä kaikille. Muiden kohdalla PRIDE-valmennuksesta ei ollut puhetta tai viranomaiset kokivat, ettei se ollut tarpeellinen.

”...mä sanoin, et kaikki jotka menee naimisiin, niin tarttis semmosen, ihan kaikki ihmiset, ihan kaikki, kaikki avioparit semmoselle kurssille, sais oppia ja varmaan epäilisin, ettei avioeroja tulisi niin paljon heti muutaman vuoden jälkeen, kyllä sieltä sai niin paljon, se oli kyl, se oli ihan mahtava.” (H4)

Valmennusjakso käydään yleensä jo siinä vaiheessa, kun harkitaan perhehoitajaksi ryhtymistä. Isovanhemmille tilanne kuitenkin tulee vastaan ilman valmistautumista ja he saattavat käydä valmennuksen vasta sen jälkeen, kun ovat päätöksen tehneet. Valmennuksen aikana on yleensä kuitenkin tarkoitus pohtia myös sitä, onko valmis perhehoitajaksi ja miettiä omia resursseja. Isovanhempien tulee tehdä tämä pohdinta usein itsenäisesti. Isoisät kokivat ajattelevansa asiaa loogisemmin kuin isoäidit.

”et sanotaan, mä ajattelin enemmän ni ku loogisesti näitä hommia ja, ja kyllähän se on niinku selvästi nähtävissä, että naiset ajattelee ihan toisella tavalla, elikkä se on tunne, tunne kysymys 100 %, ku miehellä se saatta olla vaan 50 %, että siellä, siin on enemmän, enemmän painottuu siihen, siihen loogiseen puoleen, että onks tää nyt käytännössä järkevää, mahdollista ja kyetäänkö siihen ja, ja mitä sillä on vaikutuksia...” (H3)

Vertaistuki ja koulutukset

”Jokainen kertoo kokemuksia, ja silloin nää ihmiset tuota niin, voi niinku huomata sen, että muil on samanlaisia ongelmia.”

Perhehoitajille järjestetään koulutuksia ja vertaistukipäiviä, joissa on mahdollisuus tavata muita samassa tilanteessa olevia ihmisiä. Vertaistuen merkitys koettiin aineiston perusteella tärkeäksi. Tärkeäksi näytti nousevan se, että vertaistukea saataisiin nimenomaan muilta isovanhemmilta eikä yleisesti perhehoitajilta. Tärkeää tuntui olevan yhteenkuuluvuuden tunne ja se, että voi vaihtaa ajatuksia muiden samassa tilanteessa olevien kanssa. Isovanhemmat eivät tuntuneet kokevan olevansa samassa tilanteessa kuin muut nuoremmat perhehoitajat.

”...niinku pääasiassa, niinku meidän lasten ikäsi ihmisiä, joilla on niit sijoituksia, ni ne oli, siinä oli, siin jäi niin ulkopuolel, ko ne nuoril ihmisillä, niil on niinko nuorten ihmisten asiat, et mää istuin siäl ja ihmettelin, ai jaa...” (H5)

Vertaistuen onnistuessa on isovanhemmilla mahdollisuus saada tukea ja neuvoja vaikeisiin asioihin. Myös henkilökohtaiseen vertaistukeen näytti olevan mahdollisuus, mikä saattaa tukimuotona olla vielä vähän käytetty.

”...et sit, ne halus, et kysys, et halutaanko me tavata semmosia, jotka on kans isovanhempia, jotka haluasi jonkun tuki tai sillai...” (H4)

Kehittämisyksikkö näytti olevan kaikille isovanhemmille helposti lähestyttävä paikka, joka oli osalle tullut tutuksi jo valmennusjakson aikana. Eräs isovanhempi päätyi kehittämisyksikölle kysymään neuvoja, miten vaikeista asioista tulisi lapsen kanssa keskustella.

”Et senkin takia silloinkin, mä menin sit varmaan kehittämisyksikölle kysymään, et hei, et onko teille mitään sanoo, et mitä mä nyt alan tekeemään tuon kans, et miten mää voin alkaa kertomaan, et äiti on ollu semonen ja semmonen, kun se on kumminkin mun oma laps, niinko. Et must se on tosi vaikeeta, alkaa lapselle sanomaan ihan selvää, et hei, et siel oli tämmöst ja sul tehtiin tämmöstä.” (H2)

Isovanhempien mahdollisuus osallistua vertaistukeen saattoi tuoda vastaan käytännön ongelmia. Toisilla saattoi haasteena olla kulkeminen, erityisesti jos matka oli pitkä ja toisille saattoi muodostua hankaluuksia lapsen hoidon järjestämisessä.

”...totta kai sellanen tukitoiminta, että vertaistukitoiminta, ni se on ihan hyvä ja, ja tuota ni, mutta tarviiko niitten, niitten kanssa lähteä johonkin, siinähan tulee aina, aina se ongelma, että mihin sä sijoitat sen lapsen sillä aikaa...” (H3)

Vertaistuki koettiin tärkeäksi tukimuodoksi, mikäli se toteutui erityisesti muiden isovanhempien kesken. Haasteita tapaamiselle kuitenkin aiheutti isovanhempien ikääntyminen ja mahdolliset liikkumisen vaikeudet. Myös lapsenlapsen hoidon järjestäminen saatettiin kokea hankalaksi tapaamisten aikana. Näytti myös siltä, ettei isovanhemmat olleet keskustelleet viranomaisten kanssa käytännön järjestelyistä, jotta voisivat osallistua vertaistukipäiviin.

Vapaapäivät

”Me ollaan 8 vuotta ilman lomaa oltu, et jos meille oltais tarjottu, että olkaa yhdessä, menkää nyt tonne, vaikka Mallorcalle viikoks, tässä on rahat ja me pidämme lapsesta huolen sen aikaa.”

Perhehoitajille kerääntyy myös lakisääteisiä vapaapäiviä ja sijoittajakunnan tulisi huolehtia vapaan järjestelyistä. (Perhehoitajalaki 6§). Vapaiden järjestämisessä tulisi miettiä muun muassa, miten perhehoitajat saavat palkkiota vapaa-ajaltaan ja kuka hoitaa lasta.

Vapaapäivien tarpeellisuudesta oltiin kuitenkin aineiston mukaan kahta eri mieltä. Toiset kokivat, etteivät sellaista ole tarvinneet, koska heillä ei ole tarvetta lähteä minnekään. Toiset taas olisivat kokeneet vapaan tärkeäksi tukimuodoksi. Kaikissa tapauksissa näytti kuitenkin siltä, ettei sen mahdollisuudesta oltu edes keskusteltu, eikä isovanhemmilla näyttänyt olevan myöskään voimavaroja sen selvittämiseen.

”...niin se jäi niinko vähän niinko kesken kyllä, kun siellä on niin paljon niitä ihmisiä, et hyvänen aika, et ettekö te olette ollut lomalla yhtään, et kyl teidän pitää päästä, mut ei, se jäi se juttu siihen, et millai me päästäsi ja millai, mut se jäi sit siihen, ko oli niin

paljon porukkaa ja kaikki puhuu, niin ei, ei oikein mitän, enkä mä viittänyt enää alkaa tenttaamaan, et millai, mitä me nyt tehdään, että me päästän lomamatkalle.” (H4)

Vapaapäivien käytännön järjestäminen saattoi tuntua isovanhemmille hankalalta, mikä saattoi vaikuttaa siihen, ettei vapaata edes yritetty järjestää. Lapsenlapsen hoitopaikka saattoi joillekin olla haasteellista järjestää vapaapäivien ajaksi, varsinkaan jos lähipiirissä ei ollut ketään sopivaa. Vieraille viemistä ei pidetty myöskään hyvänä vaihtoehtona. Isovanhemmat näyttivät matkusteleavan taloudellisten mahdollisuuksiensa ja kiinnostuksensa mukaan lasten kanssa ja lapsen ehdoilla.

”Ei ole tullut mieleen semmonen sitte, että olisko joku ottanut ja mää olen ni kauheen huono pyytää ketään sitten ja ei lapsi olis kyl minkää vieraal kyl menny, sitten varmaan, että ko kaikki käy niinku töiski ja hän kävi täs kouluu, ni hän, oli vähä vaikeeta sitte, et mä ajattelin, et se on pääasia, kun saan lapsen pitää.” (H1)

Isovanhempien ikääntyminen saattoi vaikuttaa hyvin paljon siihen, ettei vapaapäiviä tullut pidettyä, koska isovanhemmilla ei näyttänyt olevan voimavaroja lähteä selvittämään mahdollisuuksia vapaaseen. Toisille ikääntyminen saattoi myös vaikuttaa siihen, ettei ollut voimavaroja edes lähteä minnekään. Haasteena olisi ollut myös se, miten lapsen hoito olisi järjestynyt. Tämä saattoi myös vaikuttaa siihen, ettei vapaapäiviä edes yritetty pitää.

Muut tukimuodot

”Et ne on riittänyt mulle, ko mä heidän kans niinku sillai, et he ymmärtää mua sit.”

Muita tukimuotoja isovanhemmille saattaa olla työnohjaus sekä terapiat. Lisäksi sijaishuollon tukimuotoina voi olla myös perhetyö, tukihenkilötoiminta, tukiperhe tai muut tarvittavat tukipalvelut. Yhdessäkään haastattelussa ei noussut esiin, että isovanhemmilla olisi ollut terapiaa tai työnohjausta. Aineistosta nousi kuitenkin esiin, että esimerkiksi terapiaa olisi ehkä mahdollista saada, mikäli tarvetta olisi. Epäselväksi kuitenkin jäi, kuka sen järjestäisi ja kustantaisi.

”...mut en mää ole koskaan tarvinnut terapiaa, enkä siis, en ole todellakaan. Jos mä olisi halunnut, mä olisin sitä saanut varmasti, mutta mä en ole kokenut, että mää tarttisin.” (H4)

Aineistosta ei myöskään noussut esiin, että kenelläkään olisi ollut muita tukimuotoja. Mikäli haasteita olisi ollut, olisi avun pyytäminen, ja mahdollisten tukitoimien selvittäminen saattanut olla isovanhemmille vaikeaa. Isovanhemmilla saattoi olla tarve pärjätä itsenäisesti, koska olivathan he itse halunneet lapsen luokseen. Avun pyytäminen olisi näin ollen voinut olla haasteellista.

”Et mä olen sit vaan jälkepäin niinko miettinyt, et olisinko voinut saada lapselle jonkun tukiperheen tai jotaki tukee, mut, mä olin varmaan niin innoissani, ko mä sain sen ja mä aattelin, et kyl mä pärjään sen kans.” (H2)

Tärkeä tukimuoto isovanhemmille näytti olevan myös oma lähipiiri ja sukulaiset. Aineiston mukaan isovanhempien omat lapset ovat tuoneet tukensa vanhemmilleen. Muut lapset eivät ole myöskään odottaneet isovanhempien jaksavan hoitaa muita lapsenlapsia. Kaikilla isovanhemmilla vaikutti myös olevan hyvät välit lapsiin ja lapsenlapsiin, mikä saattoi vaikuttaa paljon isovanhempien voimavaroihin.

”...joskus olen aatellut, et en jaksa, mut kyl mä olen sit saanut sitten jutella, mun niinko meidän tytön kans...” (H4)

Aineistosta ei noussut esiin mitään tukipalveluita, joita isovanhemmat olisivat saaneet. Myöskään ei ilmennyt mitään muuta tukimuotoa, josta isovanhemmat olisivat kokeneet hyötyvänsä. Tärkeäksi tukimuodoksi isovanhemmat kuitenkin nostivat omat lapsensa ja muut lähiomaiset. Isovanhemmilla saattoi olla myös tarve pärjätä, ja tukipalveluiden pyytäminen olisi voinut olla heille vaikeaa.

8.4 Sijoituksen loppuarviointi

Isovanhemmat ovat aineiston mukaan näyttäneet jaksaneen hyvin ja he kokevat olevansa edelleen hyvissä voimissa, vaikka joitain terveydellisiä ongelmia onkin ollut. Isovanhempia on saattanut rasittaa kuitenkin myös huoli omasta lapsesta, jolla on voinut olla erilaisia ongelmia, joiden vuoksi lapsi on sijoitettu. Näiden lisäksi isovanhemmilla voi olla myös muita kuormittavia tekijöitä. Isovanhempien voi olla vaikeata hyväksyä ja myöntää, mikäli voimavarat ovat toisinaan vähissä.

”Kyllä mä jaksan, vaikka se joskus, siis en mä sitä kellään sano niinku, ottaa koville joskus, kyl...” (H4)

Kasvatustehtävä on isovanhempien mielestä mennyt kuitenkin kaikin puolin hyvin, eikä rajojen asettamisessa ja valvomisessa ole ollut suurempia ongelmia missään vaiheessa. Nuorten itsenäistyminen tuo kuitenkin vielä omat murheensa ja epäilykset siitä, pärjääkö nuori myös muutettuaan pois isovanhempien luota ja onko hänellä kaikki tarvittavat eväät itsenäistymiseen.

”...mut joskus hirvittää, kun kuuntelee ja katselee miten, miten tämmönen kaveri suhtautuu elämiseen, kun mummi passaa kaikki nokan eteen, kumpikaan, ei ystävä, eikä lapsi itse osaa tämmösiä kodin perustehtäviä tehdä ollenkaan...” (H3)

Isovanhemmat olivat kuitenkin tyytyväisiä siihen, miten he olivat suoriutuneet tehtävässään ja millaiset lähtökohdat ovat lapselle antaneet. Tulevaisuudessa lapsella on edessään monia haasteita, mutta isovanhemmat kokivat, että nuorella on kuitenkin hyvät mahdollisuudet selviytyä niistä.

...et siitä mä olen tyytyväinen, että lapsi on kuitenkin tavallaan niinkun lainausmerkeissä pelastettu. Et mitä, mikä sit, kuka sitten tässä on kalastettu, elämä asettaa omia koukkuja sitten matkalle, mutta että, että tuota niin, pohja on kuitenkin rakentunut ihan, ihan kohtuullisesti, kuvittelisin.” (H3)

Isovanhemmat arvioivat itse, että ikääntymisellä saattaa olla vaikutusta lapsenlapsen kasvattamiseen. On mahdollista, että isovanhemmilla on viisautta eri tavalla kuin nuoremmilla vanhemmilla, mutta toisaalta he arvioivat myös, että heillä voi olla myös liian vanhoillisia näkemyksiä asioista.

”Mut kyl mä sen väittäisin, et se on todella näin, että jos on liian vanha, niin kyl, kyl se kyl, siellä paljon vaaratekijöitä on, kyl se varmaan niinko se kasvatus on, on tuota niin, ehkä järkevämpää, kun nuoressa, nuoressa perheessä, mutta tuota niin, onko se tärkeintä, et se on kuitenkin monta kertaa miettinyt, että onko sitä niinko tommosen nuoren mieleen liian vanhoillisia tapoja tai käsityksiä ja noin pois päin...” (H3)

Isovanhemprien tulevaisuuden suunnitelmat saattoivat muuttua paljonkin, kun he ottivat lapsenlapsen luokseen asumaan. He eivät kuitenkaan näyttäneet jääneen asiaa sen enempää suremaan, vaan kokivat saaneensa elämään sisältöä sijoituksen myötä. Isovanhemmat eivät kokeneet menettäneensä mitään tärkeää, vaikka olivatkin ottaneet lapsenlapsen luokseen asumaan. Päinvastoin isovanhemmille on saattanut tulla tunne, että lapsenlapsen muutettua pois aikaa on liiankin paljon.

”Et mul on 4 tuntia päivä liian pitkä, et voisi antaa 4 päivästä pois...” (H6)

Isovanhemmat ovat itse kokeneet, että heillä on ollut aikaa myös muille lapsenlapsilleen, eikä heille ole jäänyt huonoa omaatuntoa siitä, etteivät he huomioineet myös heitä riittävästi. Lapsenlapsen asuminen isovanhempien luona saattaa kuitenkin vaikuttaa siihen, etteivät muut lapsenlapset ole niin paljon hoidossa tai yökylässä kuin ehkä muutoin olisivat olleet. Isovanhemmat näyttivät kokevan, että lapsenlapsi vie isovanhempien aikaa ja voimavaroja.

”No en, en mää kyl koskaan, niinko sillai nyt koe, et kyl meidän likat aika hyvin niinko tottunutkin siihen, et totta kai, jos niil on joku meno, niin totta kai mä silloin ole ja sano et tuakaan tän näin, mut en mä semmonen oo, kun mä joskus haluaisin ol, semmonen mummu et soittaa, et hei tulkaa tänne...” (H2)

Lapsenlapsen kasvattaminen on saattanut antaa kokemuksia, joita ei olisi muutoin tullut koetuksi, mikä osaltaan voi antaa isovanhemmalle nuorekkaan olon ja sisältöä elämään.

”Joo ja oikeastaan mää niinko ajattelen, et ei mun varmaan tulis mitään semmosia tehtyy niinko esimerkiks oltiin viimekesän siäl (kaupunki) pyöriis, siel konsertis ja nytkin mennää tänä kesän taas yhdes, hän on viä kumminkin sit semmonen sillai lapsellinen, et hän viel kulkee mun kanssani, et ei mul varmaan olis tullu semmosiin kaikkee ihan tehtyy...” (H2)

Lasten sijoitukset isovanhemmilleen ovat aineiston perusteella onnistuneet erittäin hyvin. Tähän on saattanut vaikuttaa muun muassa se, ettei lapsilla ole ollut käyttäytymisen ongelmia ja että isovanhemmillakin on ollut kohtuullisen hyvä terveys. Isovanhemmat ovat myös saaneet muiden sukulaisten tuen. Ikääntyminen näyttää kuitenkin tuovan haasteita nuoren itsenäistyessä, kun isovanhemmillakin alkaa jo olla ikää. Erilaiset tekijät, kuten huoli omasta lapsesta, saattavat kuluttaa myös isovanhempien voimavaroja. Ikääntyminen saattaa myös tuoda asioihin erilaisia näkemyksiä, jotka saattavat olla kaukana nuoren näkemyksistä. Isovanhemmat ovat kuitenkin kokeneet, että lapsenlapsen kasvattaminen on pitänyt heitä nuorekkaampina ja lapsen myötä he ovat saaneet myös erilaisia kokemuksia, joita he eivät ehkä muutoin olisi saaneet.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

Isovanhemmat eivät enää välttämättä ole olleet niin tiiviissä yhteydessä lastensa perheisiin kuin aikaisemmin. Perheet saattavat asua kaukana isovanhemmista, minkä vuoksi yhteydenpito ja isovanhempien mahdollisuudet tukea ja auttaa lastenhoidossa ovat rajalliset. On mahdollista, etteivät perheet myöskään halua isovanhempia tiiviisti mukaan perheen arkeen. Isovanhemmilla saattaa myös olla muita intressejä kuin osallistua lastensa perhe-elämään eikä heillä välttämättä ole halua toimia lastenhoitajana. Isovanhempien rooli voi kuitenkin olla merkittävä silloin, kun perhe on kriisissä. Isovanhempien mahdollisuudet auttaa paranevat terveydenhuollon kehittymisen ja eliniän pitenemisen johdosta. Eläkeiän ja raihnaisten elinvuosien väliin on muodostumassa niin sanottu kolmas ikä. Ihmiset elävät pidempään ja terveempinä kuin aikaisemmin, joskin tämä on hyvin yksilöllistä. Kolmas ikä tuo mahdollisuuksia miettiä myös perhepoliittisia ratkaisuja, esimerkiksi sitä, kuinka paljon yhteiskunta on valmis tukemaan isovanhempien osallisuutta perheiden tukemisessa ja mahdollisena sijaishuoltopaikkana. Isovanhempien ikääntymisen huomioiminen sijaishuoltopaikan valinnassa on kuitenkin haasteellista. Kukaan ei voi ennustaa, miten ikääntyminen kenenkin kohdalla etenee ja millaisia terveydellisiä rajoitteita se mahdollisesti tuo tullessaan ja missä vaiheessa.

Tutkimukseni tavoitteena oli tutkia ikääntymisen näkymistä isovanhempien sijaisvanhemmuudessa ja sitä, millaisia tukimuotoja isovanhemmilla on ollut tai millaista tukea he olisivat toivoneet sijaisvanhemmuuteen. Lapsen sijoittamista isovanhempien luokse harkitaan yleensä huolellisesti ja siihen saatetaan liittää paljon riskejä. Yksi riskeistä on isovanhempien ikääntyminen. Tällöin pohditaan jaksavatko isovanhemmat huolehtia lapsesta siihen saakka, kunnes lapsi täyttää 18 vuotta. Isovanhemmat ovat kuitenkin siinä mielessä etusijalla, että heillä on yleensä jo muodostunut kiintymys lapseen. Kiintymyssuhteesta ja sen merkityksestä puhutaankin paljon kaltoinkohdeltujen lasten kohdalla, joten isovanhemmat olisivat tässä mielessä ainakin hyvä valinta lapselle. Tutkimukseni tulosten mukaan isovanhemmilla oli vahvoja tunteita lapsenlastaan kohtaan, mikä saattaa edesauttaa sitä, että lapsi kokee itsensä hyväksytyksi. Koisti-Auer (2008, 119) tuo myös esiin ja pohtii sitä, millainen painoarvo annetaan lapsen olemassa olevalle kiintymyssuhteelle sukulaisiin.

Kiintymyssuhteella voi olla suuri merkitys, kun lapsi joudutaan sijoittamaan pois kotoaan. Se että lapsi ja isovanhempi jo tuntevat toisensa, saattaa luoda lapselle turvallisen olon ja mahdollistaa hyvän vuorovaikutuksen heti sijoituksen jälkeen. Yhteiset kokemukset ja tunteet voivat mahdollisesti myös edesauttaa vaikeiden asioiden läpikäymistä ja niistä selviytymistä. Isovanhemmilla voi olla myös aikaa keskittyä pelkästään lapsenlapsensa, kun taas ulkopuolisessa perhekodissa on mahdol-

lisesti muitakin lapsia, jolloin tutustumiseen ja luottamuksen syntymiseen voi mahdollisesti kulua pitkä aika, eikä perhehoitajilla välttämättä ole samalla tavalla aikaa syventyä yhden lapsen asioihin kuin isovanhemmilla. Tutkimukseni mukaan isovanhemmat kokivat pystyvänsä puhumaan lapsenlapsen kanssa lähes kaikesta ja he käsittelivät monenlaisia asioita. Ikääntyminen näytti tuovan isovanhemmille myös enemmän kärsivällisyyttä verrattuna aikaan, jolloin heidän omat lapsensa vielä asuivat kotona. Tähän saattoi vaikuttaa isovanhemmilla oleva aika ja aikaisemmat kokemukset. Isovanhemmilla näytti olevan myös kiinnostusta opettaa ja jakaa kokemuksiaan lapsenlapsilleen.

Lasten asuessa isovanhempiensa luona, heillä on mahdollisuus hyvinkin tiiviiseen yhteydenpitoon omien vanhempiensa kanssa sekä muihin sukulaisiin. Läheinen suhde saatetaan joskus nähdä myös riskinä. Tällöin pelätään, etteivät isovanhemmat kykene tarvittaessa rajaamaan vanhempien ja lasten yhteydenpitoa. Tutkimukseni mukaan isovanhemmat ovat ylläpitäneet lapsen suhdetta vanhempiin ja se nähtiin tärkeäksi. Lapselle voi olla myös tärkeää kokea, että isovanhemmat myös välittävät hänen vanhemmistaan. Lapsen ja vanhemman yhteydenpito voi tuoda tullessaan vaikeita tilanteita, jotka voivat hämmentää lasta. Lapsen voi olla helpompi puhua vanhemmistaan henkilölle, joka myös välittää hänen vanhemmistaan ja tietää lapsen taustat.

Tutkimukseni mukaan isovanhemmat kokivat terveytensä pääasiassa hyväksi, eikä sen koettu vaikuttaneen sijoituksen kulkuun. Vastoinikäymiset ja sairastumiset nähtiin arkeen kuuluvana, jotka käsiteltiin perheen sisällä ja koettiin, että niillä oli mahdollista olla myös kasvatuksellinen näkökulma. Haasteita alkoi kuitenkin tulla lapsen itsenäistymisen vaiheessa, jolloin nuoren oma tahto alkaa muodostua ja heille alkaa tulla erilaisia tarpeita ja haluja. Isovanhempien ikääntyminen voi näkyä rajojen asettamisen vaikeutena ja periksi antamisena. Isovanhemmat voivat antaa nuorelle periksi, mikäli he kokevat etteivät ymmärrä nuoren tarpeita. Lisäksi isovanhemmat eivät välttämättä jaksakaan väitellä asioista, minkä vuoksi myös saatetaan helpommin antaa asioita, mitä nuori haluaa. Isovanhempien fyysinen jaksaminen saattoi myös rajoittaa erilaisissa tilanteissa, esimerkiksi iltaisissa, kun nuori tahtoo valvoa, mutta isovanhempi haluaa nukkumaan. Isovanhempien ikääntymisen ja kokemusten ansiosta rajoja saatetaan kuitenkin osata myös asettaa paremmin lapsen tarpeita vastaaviksi. Mahdollisesti voimavarat kohdennetaan niihin asioihin, jotka katsotaan tärkeiksi. Myös Dolbin-MacNab (2006, 570) tuo tutkimuksessaan esiin, että isovanhempien terveydelliset tekijät ja voimavarojen rajallisuus saattavat vaikuttaa siihen, ettei lastenlasten perässä pysytä. Isovanhemmat saattoivat kokea raskaaksi myös sen, etteivät pysty tarjoamaan kaikkia samoja mahdollisuuksia kuin muut samanikäiset lapset saavat.

Isovanhempien ikääntyminen ei näyttänyt tutkimukseni mukaan vaikuttavan myöskään siihen, kuinka he jaksivat huolehtia lapsen perustarpeista, varsinkin pienempien lasten kohdalla. Ikääntymisen takia isovanhemmille on kertynyt paljon tietoa ja kokemuksia, ja he ovat jo kasvattaneet omat lapsensa aikuisiksi, mistä heillä on niin hyviä kuin huonojakin kokemuksia. Näin heillä on mahdollisuus olla tekemättä samoja virheitä uudestaan. Isovanhemmat itse kokivat sijoitusten onnistuneen hyvin, eivätkä he kokeneet menettäneensä elämässään mitään tärkeää, vaikka ottivatkin kasvatusvastuun itselleen. Tutkimuksen mukaan lapsen kasvattaminen toi sisältöä elämään ja mahdollisesti sellaisia kokemuksia, joita ei muutoin olisi saanut. Lapsenlapsen kasvattaminen koettiin myös nuorentavaksi.

Tutkimuksessani tarkastelin myös erilaisia tukimuotoja, joita isovanhemmat ovat saaneet ja tarkoitus oli myös selvittää, nouseeko aineistosta esiin myös sellaisia tuen muotoja, joista isovanhemmat olisivat kokeneet hyötyvänsä. Perhehoitajalaki takaa paljon erilaisia tukimuotoja, joihin perhehoitajilla olisi oikeus. Yksi tuen muodoista on taloudellinen tuki. Taloudellinen tuki vaihteli jonkin verran eri vastaajien kesken. Lähes kaikki isovanhemmat saivat kuitenkin lakisääteisen palkkion ja kulukorvauksen, mutta muista avustuksista näytti olevan vaihtelevia käytäntöjä, eikä isovanhemmilta näyttänyt olevan käsitystä siitä, mitä heidän olisi mahdollista saada. Joidenkin isovanhempien kohdalla taloudellinen tilanne oli heikompi, jolloin erilaisilla avustuksilla olisi ollut merkitystä, kun taas joillekin sillä ei ollut niin suurta merkitystä. Taloudellinen tuki koettiin kuitenkin tärkeäksi kattamaan lapsesta koituvia menoja.

Perhehoitajalaki velvoittaa perhehoitajiksi ryhtyviä käymään ennakkovalmennuksen, joka voidaan toteuttaa PRIDE-valmennuksena. Tutkimuksessa korostui positiivinen kokemus PRIDE-valmennuksesta. Valmennusjakson aikana saattavat myös muut tukimuodot tulla tutuiksi ja on mahdollista, että se voi vastata moniin sellaisiin kysymyksiin, joilla ei viitsitä vaivata viranomaisia. Valmennusjakso voi olla myös väylä osallistua muun muassa vertaistukitoimintaan, joka tutkimuksen perusteella koettiin tärkeäksi, erityisesti silloin, kun vertaistuki toteutui muiden isovanhempien kanssa. Tutkimuksesta selvisi kuitenkin myös, että vertaistukipäiville osallistuminen voi joillekin olla hankalaa. Haasteiksi nousi lapsenlapsen hoidon järjestäminen ja kulkeminen, joka voi ikääntyessä vaikeutua.

Vapaapäiviä isovanhemmat eivät tulosten mukaan pitäneet, vaikka niitäkin perhehoitajalain mukaan kerääntyy. Osa isovanhempi ei olisi sellaisia edes tarvinnut, mutta osa olisi kokenut sen tärkeäksi tukimuodoksi. Isovanhempien ikääntyminen voi mahdollisesti vaikuttaa myös siihen, ettei ollut

kiinnostusta lähteä lomaillemaan. Myös vapaapäivien pitämisessä nousi haasteeksi lapsenlapsen hoidon järjestäminen. Tutkimuksessani tärkeäksi tuen muodoksi nousi omat sukulaiset ja erityisesti omat lapset. Heiltä koettiin saatavan riittävästi tukea ja ymmärrystä. Tutkimuksestani nousi myös esiin, että omasta jaksamisesta voi olla vaikea kertoa muille. Tämä voi vaikuttaa myös siihen, että yhteydenottoa sosiaalityöntekijöihin voidaan pitkittää ja avun pyytäminen voi olla vaikeaa.

Tutkimuksessani koettiin yhteistyö viranomaisten kanssa heikoksi. Viranomaiset nähtiin kiireisinä, eikä haastateltavillani aina ollut tietoaakaan omasta sosiaalityöntekijästä. Isovanhemmat olisivat toivoneet enemmän tietoa eri tukimuodoista, ja erityisesti itsenäistyvän nuoren puolesta isovanhemmat kokivat epätietoisuutta tulevaisuudesta. Tutkimukseni mukaan näytti siltä, ettei isovanhempien kanssa oltu edes keskusteltu vapaapäivistä tai muista tukimuodoista tai niiden järjestämisestä. Isovanhemmilla näytti olevan vaikeaa lähteä itse selvittämään asioita. Isovanhempien ikääntymisellä kuin myös sukulaissuhteella voi olla myös vaikutusta siihen, etteivät isovanhemmat helposti otta- neet yhteyttä viranomaisiin. Koisti-Auer (2008, 118) tuo tutkimuksessaan esiin, että sukulaisper- heissä lapsen asiat haluttiin hoitaa suvun sisällä ja viranomaisiin turvauduttiin mahdollisimman vä- hän. Tämä on kuitenkin ongelmallista, koska tällöin mahdollisesti ei pystytä ongelmiin puuttumaan riittävän ajoissa, mikä osaltaan voi johtaa isovanhempien uupumiseen. Viranomaisten tulisikin olla aktiivisesti yhteydessä isovanhempiin, vaikka kaikki näyttäisikin olevan hyvin. Viranomaiset eivät saisi luottaa myöskään siihen, että isovanhemmat saisivat kaikki vastaukset valmennuksesta. Viran- omaisten tulisi myös varmistaa ja mahdollistaa isovanhempien pääsy valmennukseen ja muihin koulutuksiin sekä vertaistukipäiviin.

Tulosten mukaan sijoitukset isovanhempien luokse ovat kaiken kaikkiaan onnistuneita. Sijoituksen onnistumiseen on voinut vaikuttaa se, että lapset olivat terveitä, eikä muitakaan ongelmia juurikaan ilmennyt. Myös isovanhemmat kokivat terveytensä ja voimavaransa pääasiassa hyväksi. Ikääntymi- nen saattaa kuitenkin tuoda ongelmia erityisesti itsenäistyvän nuoren kohdalla, jolloin voimavarojen rajallisuus voi tulla vastaan. Erityisen haasteelliseksi koettiin tilanteet, jossa nuoren kanssa tulee erimielisyyksiä tai nuori ei pysy asetetuissa rajoissa. Tutkimuksessa korostui myös vaihe, jolloin nuoret muuttavat pois kotoaan. Tämä voi olla isovanhemmille myös raskasta aikaa ja heillä vaikutti olevan epätietoisuutta monen asian suhteen. Yhteistyö viranomaisten kanssa on mielestäni tärkeä tuen muoto ja yhteistyöllä voidaan ennaltaehkäistä ongelmien kasautuminen, isovanhempien uupu- mus sekä sijoituksen purkautuminen.

Isovanhemmat poikkeavat siinä mielessä muista perhehoitajista, että he ovat pääasiassa muita perhehoitajia iäkkäämpiä. Isovanhemmille sijoittamisessa on noussut esiin monia positiivisia asioita, mutta riskejäkin kuitenkin on kuten muissakin sijoituksissa. Tämän vuoksi olisi tärkeää miettiä ja kehittää erilaisia tukimuotoja, joilla lapsen sijoitusta isovanhemmille voitaisiin tukea. Tärkeää olisi kartoittaa myös niiden isovanhempien tilanteita, joille sijoitukset ovat jostain syystä päättyneet ja lapsi on jouduttu sijoittamaan muualle. Isovanhempien voimavaroja voidaan kuitenkin tukea monella tapaa, jos siihen vain löytyy tahtoa.

”Kyl mää olen niinko onnellinen itteeni ja vaimoon siinä, että ollaan onnistuttu tässä, ja ihan 100 prosenttisesti ja ollaan pelastettu yksi ihminen ni, lapsi ei olisi pärjännyt ilman meitä.” (H6)

LÄHTEET

Aho, Marjaana (2003) Isovanhemmat lastenlastensa sijaisvanhempina. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.

Arkimies, Kirsikka (2008) Terveisiä sijaisperheestä. Yhdessä lapsen parhaaksi. Helsinki: Kirjapaja.

Dolbin-MacNab, Megan L. (2006) Just Like Raising Your Own? Grandmothers` Perceptions of Parenting a Second Time Around. National Council on Family Relations, 55. Blackwell Publishing, 564–566.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2000) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Forsberg, Hannele (2003) Johdanto: Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.

Fågel, Stina & Rotkirch, Anna (2010) Mitä lastenlasten kanssa tehdään. Teoksessa Stina Fågel, Anna Rotkirch & Ismo Söderling (toim.) Farkkumummoja ja pehmoaareja –uusien ikkunoita isovanhemmukseen. Väestöliitto. Helsinki: VL-markkinointi, 80–97.

Glaser, Karen & Montserrat, Ribe Eloi & Waginger, Ulrike & Price, Debora & Stuchbury, Rachel & Tinker, Anthea (2010) Grandparenting in Europe. Grandparents Plus. Report / June 2010. <http://www.grandparentsplus.org.uk/wp-content/uploads/2011/03/Grandparenting-in-Europe-Report.pdf>. Viitattu 21.1.2013

Grönfors, Martti (1982) Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Juva: WSOY.

Hakkarainen, Mari (2008) Perhehoitoliitto 25 vuotta. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Perhehoito. Tekemisen ja tukemisen arvoista työtä. Juva: Ps-kustannus.

Hakkarainen, Pirjo & Kuukkanen, Maria & Piispanen, Hannu (2012) Parasta perhehoitoa. Perhehoidon tietopaketti. Jyväskylä: Perhehoitoliitto.

Heino, Tarja (2001) Sijoitukset sukulaisperheisiin lastensuojelussa. Aiheita 19/2001. Helsinki: Stakes.

Heino, Tarja (2003) Kokemuksia läheisneuvonpidosta. Päiväkirja-aineiston raportointi. Aiheita 4/2003. Helsinki: Stakes

Helminen, Marja-Liisa & Iso-Heiniemi (1999) Vanhemmuuden roolikartta. Käyttäjän opas. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Henkilötietolaki 22.4.1999/523

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2010) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Hämäläinen, Kati (2012) Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012. Helsinki: Väestöliitto

Ijäs, Kirsti (2009) Arvot asuvat kotona. Ajatuksia perhearvoista. Helsinki: Kirjapaja.

Ijäs, Kirsti (2012) Sukupuu. Avain oman elämän ja perheen ymmärtämiseen. Helsinki: Kirjapaja.

Iltta-Sanomat (26.11.2003) Isoäidin taistelu lapsista jatkuu.

<http://www.iltasanomat.fi/kotimaa/art-1288338428916.html>. Viitattu 8.2.2014

Iltta- sanomat (30.4.2004) Lyyli Maximkova saa pitää lapsenlapsensa.

<http://www.iltasanomat.fi/kotimaa/art-1288339327417.html>. Viitattu 8.2.2014

Janhunen, Tarja (2008) Jotta sijoitukset kestäisivät. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Menestyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Juva: PS-kustannus, 123–146.

Jyrkämä, Jyrki (2001) Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 267– 323.

Kalland, Mirjam & Sinkkonen, Jari (2001) Finnish Children in Foster Care: Evaluating the Break-down of Long-Term Placements. *Child Welfare*. 80 (5), 513–527.

Karisto, Antti (2004) Kolmas ikä – Uusi näkökulma väestön vanhenemiseen. Teoksessa *Ikääntyminen voimavarana*. Tulevaisuusselonteon liiteraportti nro 5. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004, 91–103.

<http://vnk.fi/julkaisukansio/2004/j33-ikaantymisen-voimavarana/pdf/fi.pdf> Viitattu: 23.2.2014.

Kananen, Jorma (2008) Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 93.

Ketola, Jari (toim.) (2008) *Perhehoito Tekemisen ja tukemisen arvoista työtä*. Juva: PS-kustannus.

Koisti-Auer, Anna-Liisa (2008) Sukulaissijaisvanhemmuuden profiili. *Pesäpuu tutkimuksia 1/2008*. Jyväskylä: Pesäpuu

Koskinen, Simo (2004) Ikääntyneiden voimavarat. Teoksessa *Ikääntyminen voimavarana*. Tulevaisuusselonteon liiteraportti nro 5. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004. 24–90. <http://vnk.fi/julkaisukansio/2004/j33-ikaantymisen-voimavarana/pdf/fi.pdf> Viitattu: 23.2.2014.

Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa (1999) Sisällön analyysi. *Hoitotiede* 11 (1), 3–12.

Laru, Suvi & Oulasmaa, Minna & Salonheimo, Anja (2010) Isovanhemmuuden eri muodot ja haasteet. Teoksessa: Stina Fågel, Anna Rotkirch & Ismo Söderling (toim.) *Farkkumummoja ja pehmo-vaareja –usia ikkunoita isovanhemmuteen*. Väestöliitto. Helsinki: VL-markkinointi, 105–115.

Lastensuojelu 2012. Tilastoraportti 30/2013, 25.11.2013. Suomen virallinen tilasto, Lastensuojelu. THL. http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tilastot/aiheittain/lasten_sosiaalipalvelut/lastensuojelu. Viitattu 8.2.2014.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Laurila, Anja (1999) Toinen mahdollisuus. Pitkäaikainen sijaishoidon ja aikuistuneen tytön identiteetti, minäkäsitys ja sijaisäitirepresentaatio. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Martelin, Tuija & Sainio, Päivi & Koskinen, Seppo (2004) Ikääntyvän väestön toimintakyvyn kehitys. Teoksessa Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti nro 5. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004, 117–131.

<http://vnk.fi/julkaisukansio/2004/j33-ikaantymisen-voimavarana/pdf/fi.pdf> Viitattu: 23.2.2014.

Mäkinen, Olli (2006) Tutkimusetiikka. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Niemistö, Raimo (2001) Vanhemmuuden roolit ja varhainen nuoruusikä (11–15 v.). Teoksessa Mari Rautiainen (toim.) Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovelle. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 39–50.

Perhehoitajalaki 3.4 1992 /312

Perhehoitoliitto.

http://www.perhehoitoliitto.fi/perhehoitoliitto_ry. Viitattu 8.2.2014

Pulkkinen, Lea (2002) Koti, koulu ja yksityinen elämänpiiri hyvän elämän ankkureina. Teoksessa Anna Rönkä & Ulla Kinnunen (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalaisen perhe-elämä ja sen tukeminen. Jyväskylä: PS-kustannus, 14-29.

Rantamaa, Paula (2001) Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 267–323.

Rautiainen, Mari (2001) Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovelle. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Rautiainen, Mari (2001a) Vanhemmuuden roolit ja varhainen vuorovaikutus (0–2 vuotta). Teoksessa Mari Rautiainen (toim.) Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovelle. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 17–23.

Rautiainen, Mari (2001b) Vanhemmuuden roolit ja leikki-ikä (2–6 vuotta). Teoksessa Mari Rautiainen (toim.) Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovela. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 24–31.

Rousu, Sirkka & Helminen, Marja-Liisa (2001) Lukijalle. Teoksessa Mari Rautiainen (toim.) Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovela. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 3–4.

Rotkirch, Anna & Söderling, Ismo & Fågel, Stina (2010) Isovanhemmuuden merkitys korostuu. Teoksessa: Stina Fågel, Anna Rotkirch & Ismo Söderling (toim.) Farkkumummoja ja pehmoaareja – uusia ikkunoita isovanhemmuuteen. Väestöliitto. Helsinki: VL-markkinointi, 5–9.

Saarenheimo, Marja & Pietilä, Minna & Raitakari, Sari (2011) Elämäntietä ja ikäpolvet. Gerontologia 3/2011, 197–199.

Saastamoinen, Kati (2010) Lapsen asema sijaishuollossa – Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.

Sarajärvi, Anneli (2002) Sairaanhoidon opiskelijoiden hoitotyön näkemyksen muotoutuminen sairaanhoitajakoulutuksen aikana. Oulun yliopisto. Hallinnon ja terveyshallinnon laitos. Oulu: Oulun Yliopisto.

Schmitt, Florence (2003) Riittävän hyvä vanhemmuus. Teoksessa Jari Sinkkonen (toim.) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Vantaa: WSOY, 298–326.

Sosiaalihuoltolaki 17.9 1982/710

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731

Tervamäki, Paula (2001) Vanhemmuuden roolit ja nuoren itsenäistymisen vaihe (15-18 vuotta). Teoksessa Mari Rautiainen (toim.) Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovela. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 51–57.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tilastokeskus julkaisu 9.11.2012. Lapsilla on keskimäärin 2,9 isovanhempaa.

http://www.stat.fi/til/perh/2011/02/perh_2011_02_2012-11-09_tie_001_fi.html. Viitattu 5.2.2013.

Tudor, Sandahl, Patricia (2006) Kolmas ikä. Helsinki: Kirjapaja.

Vuoristo, Marika (2011) Suku turvana vai sukupolvet ylittävänä riskien ketjuna? Haastattelututkimus sukulaissijaisvanhemmuudesta. Pro gradu –tutkielma. Sosiaalitieteiden laitos. Turku: Turun yliopisto.

Ylitalo, Pertti (2001) Vanhemmuuden roolit ja kouluikä (6–11 vuotta). Teoksessa Mari Rautiainen (toim.) Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovela. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 32–38.

LIITTEET

LIITE 1 Teemahaastattelurunko

SIJOITUKSEN ALKAMINEN

- minkä ikäisiä isovanhemmat/lapsi olivat
- millaisia haasteita tai ongelmia lapsella tiedettiin olevan
- miten isovanhempien kykyä perhehoitajaksi arviointiin mm. ikääntyminen
- millaiset olivat isovanhempien voimavarat (fyysiset, psyykkiset, sosiaaliset)
- millaiset tulevaisuuden näkymät olivat
- sijoituksen arvioidusta kesto
- millaista tukea ja valmennusta luvattiin

VANHEMMUUS JA IKÄÄNTYMINEN

Millaisia vanhemmuuden haasteita on ollut eri ikäkausin

- lapsen ollessa 0-6-vuotias
- lapsen ollessa 7-12-vuotias
- lapsen ollessa 13-18-vuotias

TERVEYDENTILA

- fyysinen terveydentila
- voimavarat

MITÄ TUKEA ON SAATU SIJOITUKSEN AIKANA

- valmennus
- taloudellinen tuki
- vertaistuki
- vapaa päivät

ARVIOINTIA SIJOITUKSEN TOTEUTUMISESTA

- kuinka kauan sijoitus kestänyt, iät
- miten sijoitus on toteutunut
- mitä tekisi toisin
- millaista tukea olisi tarvittu enemmän
- voimavarojen ja terveydentilan arviointia